

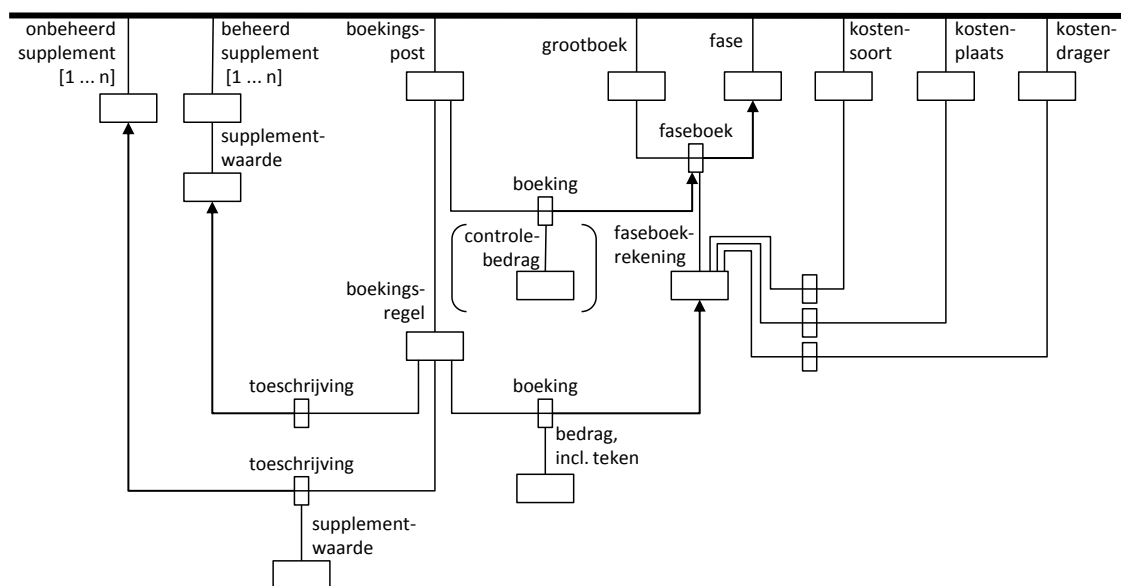
66. Aantekeningen, november – december 2018

Pieter Wisse

66.1

Je hebt gelijk – maar dat wist je natuurlijk al :-) – voor wat jij met “dubbel” bedoelt. Zeer bedankt, dus. Met het model dat wij bespraken, zat ik nog te veel op het spoor van uitleg aan mensen met een traditionele opvatting over grootboek (als zij er überhaupt al een opvatting over hebben). Van zoiets als een faseboek hebben ze – helemaal – nog nooit gehoord.

Een afschrift van wat ik stuurde aan medewerkers die voor ‘hun’ (overheids)organisatie het zgn jaarwerk moeten opstellen tref je aan in [aantekening 65.65](#). Ik vind dat als inleiding een geschikte tekst, met plaatjes. Kijk er ajb naar. Een aanzet voor – vervolg als – fasegewijs boekhouden (lees ook: relationeel boekhouden) staat in [aantekening 65.70](#). Dat model stuurde ik die medewerkers echter niet, evenmin als het model als uitbreiding dáárvan weer waarin jij dus terecht wees op dubbele verwijzing naar grootboek resp. fase(boek). Ik was inderhaast en -daad te slordig met fase als structurelement. Zie bijgevoegd de modelversie waarin m.i. in elk geval die relaties wèl enkelvoudig zijn.

Ter documentatie schrijf ik hier voorts nog op, wat ik met “[1 ... n]” aangeef bij de typering “beheerd supplement” resp. “onbeheerd supplement.” Daarbij gaat het voor beide vermeldingen om een reeks, te weten aldus kortweg gesuggereerd. Zo stel ik me voor dat “omschrijving” een exemplaar van het type “onbeheerd supplement” gaat uitmaken. En bijvoorbeeld “factuurnummer” komt m.i. in aanmerking als exemplaar van het type “beheerd supplement.” Volgens mij zie je dan alweer duidelijker het nut van grootboek- annex faseboekrekening als samengesteld knooppunt. Voor een bepaalde faseboekrekening valt met een relatie met een bepaald exemplaar van “(on)beheerd supplement” aan te geven dat een boekingsregel ‘op’ die faseboekrekening van een waarde voor dat supplement (als

type, dus) voorzien mag (facultatief) of moet (verplicht) zijn. Dergelijke afhankelijkheden heb ik nog in het model opgenomen. Ook heb ik relaties tussen faseboekrekeningen nog niet aangeduid (maar daar komt dus wèl de naam relationeel boekhouden vandaan).

Op naar de volgende, nòg weer betere modelversie. Heb jij daarvoor meteen al verdere opmerkingen?

66.2

Op je vragen geef ik niet direct antwoord. Ik wijs allereerst op gangbare beginselen voor een grootboek volgens dubbel boekhouden en vervolgens op de structuurwijziging volgens fasegewijs boekhouden met, nota bene, behoud van het dubbele boekhoudingsbeginsel.

Over het controlegetal (lees dus ook: controlebedrag; nota bene, het gaat om hetzelfde) hebben we het gehad. In het model van **aantekening 66.1** staat het tussen haken, zeg maar omdat het optioneel is.

Een controlebedrag geldt pèr boekingspost. Volgens mij heb je ook nog geen duidelijk idee van wat dat is, een boekingspost dus. Nou ja, van wat ik ermee bedoel. Neem een transactie, bijvoorbeeld de aanschaf van een prullenbak tegen contante betaling. Om die ene transactie in het zgn grootboek in kwestie te registreren is een boekingspost nodig. Daarvoor geldt het regime van zgn dubbel boekhouden. Dat houdt in dat de geldwaarde gelijk blijft, maar de verdeling wijzigt. In het geval van de aanschaf van de prullenbak vergt dat voor de gehele boekingspost drie wijzigingsbepalingen. In boekhoudjargon heten ze boekingsregels (zoals een gehele bestelling annex order meerdere bestel- annex orderregels kan hebben; let wel, daarvoor geldt het idee van registratie volgens geldevenwicht dus niet). Stel dat de prullenbak € 121,00 gekost heeft. Dat is inclusief 21% btw. Als de koper een bedrijf is, kan het die btw terugvorderen. Daarom is het handig om betaalde btw meteen maar apart te boeken, vandaar in dit geval drie boekingsregels:

op de grootboekrekening voor 'klein kantoormeubilair:'	+ € 100,00
op de grootboekrekening voor 'betaalde btw:'	+ € 21,00
op de grootboekrekening voor 'kleine kas:'	- € 121,00

Je ziet dat met deze drie boekingsregels voldaan is aan de voorwaarde van dubbel boekhouden. De som van de regelbedragen in elke boekingspost moet nul zijn. Bijgevolg is ook de som van de regelbedragen in het totale grootboek altijd nul. Voordat ik inga op – eventueel – controlebedrag merk ik op, dat het niet zo is dat de verhouding transactie tot boekingspost principieel 1 : 1 moet zijn. Aan het aantal transacties om met één boekingspost in het grootboek te registreren bestaat in theorie géén grens. Stel dat je niet alleen die prullenbak kocht, maar om de hoek een kop koffie à € 3,63 bent gaan drinken. Het relevante btw-tarief dáárvoor bedraagt 12%. Mak er gerust één boekingspost van, als volgt:

op de grootboekrekening voor 'klein kantoormeubilair:'	+ € 100,00
op de grootboekrekening voor 'betaalde btw – tarief 21%:'	+ € 21,00
op de grootboekrekening voor 'verblijfkosten:'	+ € 3,00
op de grootboekrekening voor 'betaalde btw – tarief 12%:'	+ € 0,63
op de grootboekrekening voor 'kleine kas:'	- € 124,63

Zodra een boekingspost een groot aantal boekingsregels telt, is de kans op foutieve registratie navenant groter. Daartoe dient dan het controlebedrag. Gebruikelijk is om daaronder de som van de debet- dan wel creditboekingen te verstaan (die in

absolute waarde immers aan elkaar gelijk moeten zijn vanwege het regime van zgn dubbel boekhouden). Met een plus ervoor levert dat het controlebedrag op. Voor de tweede boekingspost hierboven is het controlebedrag dus € 124,63. Daarmee valt gemakkelijker op, wanneer een bedrag in een boekingsregel verkeerd wordt overgenomen of zelfs een boekingsregel helemaal vergeten. Waterdicht is die controle uiteraard niet; met fouten die qua opgegeven resp. vergeten bedragen precies aan elkaar tegengesteld zijn, blijft aan – de voorwaarde van – het controlebedrag voor de boekingspost in kwestie zijn voldaan.

Als we al gaan voorzien in de mogelijkheid van toetsing van enkele boekingspost volgens een controlebedrag, moet het dus niet “enkelvoudig onder het faseboek hangen en op nul uitkomen.” Jouw tweevoudige veronderstelling klopt ook weer ... dubbel :-) niet. Allereerst staat controle volgens bedoeld bedrag l0s van zgn dubbel boekhouden. Zoiets als het evenwichtsgetal is volgens dubbel boekhouden immers principieel nul. Dat verandert dus niet, nooit. En daarom is er ook geen parameter voor nodig, althans niet expliciet resp. veranderlijk. De programmatuur moet altijd toetsen dat de som van de bedragen in boekingsregels in ‘hun’ boekingspost nul bedraagt, punt.

Het – eventuele – controlebedrag is dus iets anders. Dat biedt – de mogelijkheid van – een extra toets voor registratie van een boekingspost met zijn –regels. Tot zover heb ik geredeneerd voor één grootboek zonder opsplitsing naar faseboeken. Volgens fasegewijs boekhouden, het woord zegt het al, telt een grootboek echter één of méér zgn faseboeken. Voor fasen komen zoiets als formele consolidatiemomenten voor financieel beheer in aanmerking. Verslaggeving volgens dergelijke consolidatiemomenten kan wettelijk zijn voorgeschreven, zoals voor instellingen van de rijksoverheid.

De verzameling potentiële fasen hangt in het model onmiddellijk onder de horizon. Een bepaald grootboek verwijst naar daarvoor relevante fasen. Aldus constitueren die relaties evenzovele faseboeken als onderdelen van dat grootboek. Dat is nota bene het voornaamste structuurbeginsel van fasegewijs boekhouden, opnieuw punt. Vervolgens heb ik de methode van dubbel boekhouden toegespitst op fasegewijs boekhouden. Dat komt erop neer dat elke boekingspost met de boekingsregels die hij telt, beperkt moet zijn tot een bepaald faseboek. Daarvoor omvat elk faseboek een ‘eigen’ verzameling grootboekrekeningen. Dat zijn dus faseboekrekeningen. Omdat elke boekingspost met z’n boekingsregels per saldo op nul uitkomt, is bijgevolg uiteraard ook de som nul van bedragen in alle boekingsregels die via boekingsposten in een faseboek terechtgekomen zijn (en zo door naar het gehele grootboek, maar vanwege de fasering heeft de nul op die schaal minder belang; daarvoor is het zwaartepunt naar de respectievelijke faseboeken in kwestie verschoven).

Fasegewijs boekhouden noem ik ook wel relationeel boekhouden. Voor samenhangende verslaggeving over verschillende consolidatiemomenten (lees dus ook: fasen) dienen op hoofdlijn relaties tussen faseboekrekeningen. Zoals ik je al schreef, heb ik dergelijke relaties nog niet in het model aangegeven. Een andere naam voor faseboekrekening overweeg ik niet.

Voor alle duidelijkheid, in termen van één van jouw vragen, nee, “een boekingspost [kan zelfs principieel niet] bij meerdere faseboeken horen.” De modulariteit van fasegewijs boekhouden is verzekerd, omdat het voor – de vorm van – een boekingspost niet uitmaakt in welk faseboek die post met z’n regels wordt

geregistreerd. Dat blijft voor een willekeurig faseboek altijd gelijk. Is het wellicht een misverstand dat jij in het model de knooppunten fase en faseboek “dubbel” telt? Fase is echter algemeen, en faseboeken zijn er per grootboek, met vervolgens faseboekrekeningen per faseboek.

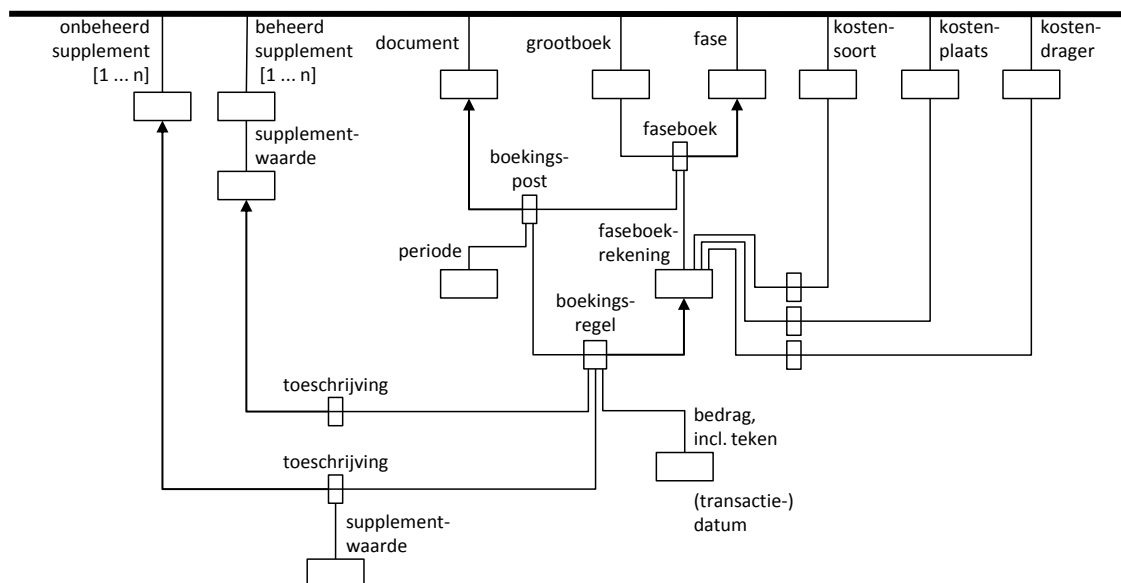
Het model is geschikt voor méér grootboeken, met èlk grootboek voorzien van dáárvor passende faseboeken.

De crux is nu net om een grootboek niet langer als één, zeg maar, bak met grootboekrekeningen te beschouwen. Nogmaals, volgens fasegewijs boekhouden telt een grootboek faseboeken en vormen die faseboeken evenzovele bakken met rekeningen, vandaar faseboekrekeningen. Omdat een faseboek onderdeel van een grootboek is, is een faseboekrekening uiteraard ook een grootboekrekening. Maar vanwege de fasegewijze hoofdstructuur van een grootboek is een àndere aanduiding m.i. passend.

Vooruit, als fasegewijze grootboekrekening aangeduid is elke rekening volgens het model feitelijk geïdentificeerd door waarden voor 1. grootboek, 2. fase, 3. kosten, 4. kostenplaat en 5. kostendrager.

De groepering onder de noemer van faseboekrekening is nodig, omdat – dus nog niet gemodelleerde – relaties op zulke combinaties gebaseerd zijn. Zouden de samenstellende delen van een faseboekrekening slechts losse criteria voor selectieve verslaggeving zijn, dwz onderling onafhankelijk, dan is inderdaad dat hele mechanisme van zgn rekeningenstelsel overbodig. Dan volstaat voor èlk kenmerk de status van – wat in het model heet – supplement. Dat is echter te radicaal volgens postcoördinatie gedacht. Er is wel degelijk precoördinatie nodig, en daarvoor dienen de fasegewijze grootboekrekeningen, kortweg faseboekrekeningen. (De term faserekening is tè kort, want het is ook niet grootrekening :-).

Ik herhaal dat zowel de nul-van-dubbel-boekhouden als het eventuele controlebedrag tijdens registratie van een boekingspost niet worden berekend. Die nul kan zelfs impliciet opgegeven blijven. Een eventueel controlebedrag wordt voorafgaand (!) aan boeking voor een boekingspost, inderdaad, berekend, maar vervolgens voor registratie opgegeven (want anders ontbreekt waarmee de som van de debetregels vergeleken moet worden).

Ik had eigenlijk een andere opmerking van je verwacht. De relatie van een boekingspost met een faseboek levert een boeking op. Is het niet beter om boekingsregel aan – dat knooppunt – boeking te hangen ipv aan boekingspost? Hadden we dat idee gisteren tijdens ons gesprek al niet?

In bijgevoegd model heb ik dat aangepast. Controlebedrag is verdwenen om nodeloze verwarring over structuur te vermijden. Voor nieuwe verrassingen zorgen wellicht vermeldingen van periode (voor boekingspost) en transactiedatum (voor boekingsregel). Duidelijker vind ik dat er pas van boekingspost sprake is door een relatie met faseboek. Daarom is in algemenere zin document aan de horizon verschenen.

66.3

Kan het zijn dat wij de pijl(richtingen) verschillend duiden? Wat mijzelf betreft, in elk geval vooralsnog bedoel ik er nauwelijks iets naders mee (of het zou juist het omgekeerde moeten zijn ... :-)

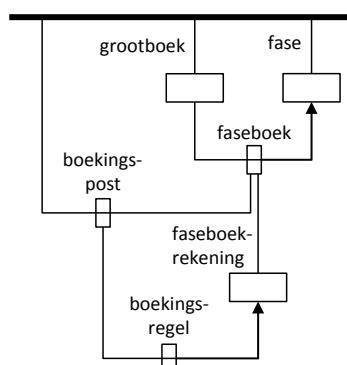
66.4

Ik meen dat me begint te dagen wat jij bedoelt. Hmm, ik beschouw een boekingspost enzovoort toch als een middel voor enkelvoudig gebruik. Ik laat even in het midden dat desgewenst – uiteraard mits dezelfde zgn fase betreffende – meerdere transacties (lees: geldgerelateerde gebeurtenissen ‘in de werkelijkheid’) met één boekingspost plus –regels geregistreerd kunnen worden. Voor verschillende (!) ‘verspreide’ transacties met steeds vergaand gelijke inhoud van registratie, bijvoorbeeld termijnbetalingen, kan ik me wel een sjabloon oid voorstellen. Daarvan wordt dan per transactie steeds een ‘eigen’ boekingspost afgeleid. Voor een nieuw prototype voor fasegewijs boekhouden is dat echter allemaal niet nodig, integendeel (want dat houdt vlotte beschikbaarheid op). Ik verwijs je opnieuw naar [aantekening 65.65](#) voor wat ik daar met aspecten a t/m c benadruk als principieel nodig en voldoende mogelijkheden voor – het voeren van – een grootboek. Dat moet dan wèl op z’n fasegewijs. Als we dat binnenkort kunnen tonen ...

66.5

De term transactie gebruik ik voor iets anders dan boekingspost. Een boekingspost is de registratie van (een) transactie(s). In de betekenis die ik eraan toeken, staat transactie buiten het model voor boekhouding.

66.6

Vind je bijgaand (deel)model duidelijker c.q. wèl eenduidig? Boekingspost ‘hangt’ wederom direct aan de horizon, maar hier vanuit faseboek, dwz met faseboek als

context. Getalsmatig kunnen – en zullen – er talloze boekingsposten ‘in’ een faseboek zijn, met per boekingspost dus minstens twee regels waarbij hun som van de regelbedragen aan de nul-eis van zgn dubbel boekhouden moet voldoen (en dat moet voor elke boekingspost met –regels kloppen om registratie ervan definitief te maken).

66.7

Ook indien jij jouw toekomst een andere loop geeft, hoop ik dat wij tijdens ons a.s. wandelgesprek toch aan wat informatiekundige stof toekomen. Met dat idee heb ik [aflevering 65](#) in mijn aantekeningenreeks gepubliceerd.

Met de aantekeningen annex wandelpunten aldaar genummerd 65.68, 65.72 en 65.73 benadruk ik informatiekunde als veranderkunde. Als we al niet de kans krijgen om het eens vóór te doen, en dan ook goed, valt ermee op z’n minst van mislukte zgn projecten m.i. helaas nogal eenvoudig te verklaren wat er alleen al veranderkundig aan ontbreekt.

Hoedo, tekort aan it-ers? Ik vergelijk het eens met het beroep van glaszetter. Stel je voor dat glaszetters altijd ook zèlf de kozijnen plus sponningen – mogen – maken waarin de ruiten moeten passen, maar dat ze dàt domweg niet goed kunnen waardoor elke ruit vrijwel onmiddellijk ná het zetten barst. Ja, op die manier zijn er zelfs nooit genoeg glaszetters.

Neem een groot overheidsproject waaraan gedurende meerdere jaren vele zgn it-ers werken. Dat project mislukt heus niet, omdat ‘ze’ met te weinig zijn. Integendeel, dat zijn er véél en véél te veel. Wat steeds maar ontbreekt zijn kritieke bijdragen volgens informatiekundig ontwerp inclusief veranderkundig benul.

Allereerst is er dus, overigens nog zachtjes uitgedrukt, een tekort aan, vooruit, verstandige opdrachtgevers. Bestaan ze überhaupt als het gaat om wat toch opgaven zijn van informatieverkeer? Pas doordat zulke opdrachtgevers zich manifesteren, kan een ernstig tekort aan informatiekundige ontwerpers blijken. En met een tekort aan it-ers valt het dan reuze mee (en blijken de meeste mensen die zich zo noemen nog niet eens behoorlijk een ruit te kunnen plaatsen, zelfs al deugt kozijn met sponning).

66.8

Basistabellen resp. opmaak van ‘rekening aanduiding’ voor het prototype:

grootboek	: alfanumeriek, lengte 3 karakters
fase	: alfanumeriek, lengte 1 karakter
kostensoort	: numeriek, lengte 4 karakters
kostenplaats	: alfanumeriek, lengte 6 karakters
kostensoort	: alfanumeriek, lengte 6 karakters

Zet er in de presentatie korte verbindingsstreepjes tussen:

xxx-x-nnnn-xxxxxx-xxxxxx

Inclusief streepjes – wanneer jij een ànder scheidingsteken duidelijker vindt, prima – is de totale lengte van de weergave dus 23 karakters.

Voor een boekingspost met –regels kan je ervan afwijken. Wanneer groot- en faseboek in de ‘kop’ van de boekingspost vermeld staat (xxx-x), blijven per regel voor vermelding de overige drie samenstellende delen over (nnnn-xxxxxx-xxxxxx); dat zijn per boekingsregel 18 karakters.

Indien een waarde korter is dan de maximale lengte, elk samenstellend deel rechts aanlijnen, bijvoorbeeld:

xxx-x- nn- xxx- xxxx

De lengte van het bedrag in een boekingsregel? Wat vind je van 12 karakters inclusief eventueel minteken? De munteenheid blijft voor het prototype ook nog maar impliciet.

66.9

Laten we dat maar als compliment opvatten. In elk geval wordt de aanduiding 'informatierotonde' ook verder gebruikt. Ze krijgen er bij het ministerie van Justitie c.q. Justid blijkbaar ruimte voor. Het is uiteraard interessant om te weten in hoeverre ze er stelselmatigheid à la Metapatroon mee bereiken. Daarvan kan ik echter nog niets ontdekken.

66.10

Nee, tot voor kort heb ik niet van de Franse filosoof Francis Jacques gehoord, al helemaal niets van hem gelezen. In een emailbericht met catalogus van antiquariaat De Kloof zie ik een exemplaar vermeld van **Difference and Subjectivity: dialogue and personal identity** (Yale University Press, 1991, vertaling Andrew Rothwell, oorspronkelijk franstalig 1982).

Voor wat ik als grondslagen beschouw, gebruik ik de noemer subjectief situationisme. Gedrag betreft samenloop van subject en situatie. Daarom verschilt gedrag al naar gelang verschillen van subject en/of situatie resp. identificeert ze als samenstellende verschijnselen. Vandaar dat die titel mij prompt opvalt. Dus, besteld. Uit **Preface to the English Edition** (pp. xi-xviii) en **Preface to the First Edition** (pp. xix-xxix) begrijp ik dat **Difference and Subjectivity** een vervolg is. Tja, mijn Frans is niet meer wat het geweest is. Ook met wat het ooit was betwijfel ik, nogal zachtjes uitgedrukt, of ik Jacques' werk in de oorspronkelijke taal redelijk had kunnen volgen. Een voorafgaand boek blijkt in het Duits verschenen, een taal waarin lezen mij beter afgaat. Ditmaal besteld via www.addall.com (optie: used books) en ook een exemplaar van **Über den Dialog: eine logische Untersuchung** (Walter de Gruyter, 1986, vertaling Silke M. Kledzik, oorspronkelijk franstalig 1979) krijg ik prompt bezorgd.

Mijn oordeel over Jacques' onderzoek is ... gedifferentieerd. Over allerlei aannames die hij maakt, ben ik ronduit enthousiast. (Want) ik herken er deels dezelfde in die ik later zelf voor subjectief situationisme voorgesteld heb ([Semiosis & Sign Exchange: design for subjective situationism](#), Information Dynamics, 2002). Maar ook weer Jacques zet er m.i. helaas niet consequent genoeg mee dóór. Zo beperkt ook hij dialoog tot een norm (wat o.a. Grice eerder en Habermas later doet; aan een kritische beschouwing van Habermas' zgn theorie van communicatief handelen heb ik hoofdstuk 12 van **Semiosis & Sign Exchange** gewijd). Het volgens mij averechtse idee, maar academisch kennelijk nogal populair, is dat iets dat niet voldoet aan zo'n norm, in dit geval dus dialoog volgens daarvoor door de onderzoeker opgestelde regels, feitelijk niet bestaat of in elk geval niet telt (en daarom veronachtzaamd blijft).

Tja, dat zit onderzoek en zo door naar begrip juist in de weg, want een omvattende(r) theorie resp. logica van taal- resp. tekengebruik is dat natuurlijk niet, integendeel. En dat is er nadien ook niet – meer – van te maken. Met een semiotiek

volgens subjectief situationisme probeer ik zulke beperkingen zoveel mogelijk te vermijden. Of dat is gelukt? Hoe dan ook vind ik dat kader alweer véél ruimer en daarnaar gemeten ook Jacques' communicatiemodel nog sterk tekort schieten. Volgens mij verkeert hij met zijn dialoogmodel op een dood spoor; hij ziet zich genoodzaakt tot enerzijds alsmaar aanvullender aannames met verstriktere uitwerkingen, ik kan er, toegegeven, soms geen touw meer aan vastknopen, anderzijds ter verklaring steeds verdergaande uitsluiting van m.i. juist relevante verschijnselen.

Nadat ik **Über den Dialog** heb gelezen en, nogmaals, deels niet heb – wil? – begrijpen, blader ik mijn exemplaar nog eens door om er citaten aan te ontlenen die ik wél vóór subjectief situationisme vind pleiten (of als aanleiding zie voor kritiek gevolgd door opbouwende aanwijzingen). Ik erken zulke tekstpassages daarmee uit oorspronkelijk verband te verwijderen. Ik doe dat, omdat ik ze volgens mijn algemenere taal- annex tekenopvatting zelfs nóg sterker vind (of omdat ik haar door commentaar ermee kan contrasteren en aldus verduidelijken).

Ik vat hier mijn opvatting meteen samen, en dat kan zelfs zéér beknopt: èlk teken is een verzoek tot inschikkelijkheid (engelstalig: every sign is a request for compliance; zie **Semiosis & Sign Exchange**). Met de aanzet zoals door Jacques gekozen stem ik dus grondig in:

[W]ir müssen die Mittlerrolle der kommunikativen Aktivität erneut bestimmen[. **Über den Dialog**, p. 434] Wenn sich heute eine solide Problemstellung herausarbeiten läßt, ergibt sie sich meiner Ansicht nach aus einer Prüfung der Dialogstruktur, die jede Äußerung innewohnt, die von jemandem an jemanden gerichtet ist, der sie hört.[p. 4] Die Tatsache der Kommunikation läßt sich [...] nur [fassen] auf der Ebene eines Austauschs, der die Protagonisten aufgrund eines dynamischen **Interaktionsmodell** mit einschließt.[p.215]

Ik bestrijd echter, dat de aanpak door Jacques

konsequent sprachlogisch [p.4]

is, althans, hij lijkt taal beperkt te zien tot wat 1. mensen met 2. woorden zeggen resp. horen. Ik gebruik daarom vaak de aanduiding teken ipv taal. Van een teken laat zich eerder aannemen, dat voor welk levend wezen van alles en nog wat ertoe kan dienen. Voor een inleiding tot wat ik dan consequent tekenlogisch acht, zie [Geef mij ajb even de pindakaas!](#) (Maar) Jacques heeft volkomen gelijk, volgens mij nota bene dus nog méér en principiëler dan hij kennelijk beseft omdat ik weiger zijn begripsbeperking van dialoog weiger, door

die Frage zu stellen, wie die Sprache von den Gesprächspartnern in einer Dialogsituation in Gebrauch genommen wird.[p. 5]

Wat Jacques slechts afgeleid opmerkt, is dat iemand zijn (lees overal ook: haar) eigen gesprekspartner kan zijn. In zijn voorstel(ling) ontbreekt zelfs geheel een evolutionaire insteek. Die kies ik nadrukkelijk wél. En daarom oriënteer ik mij op gedragsverschillen. Voor een subject geldt m.i. op z'n algemeenst beschouwd – zijn ervaring van – een situatie als medebepalende factor. Het gaat dus principiëler om situationeel taal- annex tekengebruik. De ervaring van een ànder mens in zo'n situatie is dan alweer specifiek(er) (en beperking van de theorie tot zulke situaties en/of een mens als subject dienovereenkomstig minder consequent). Voor hoe ik dat nader opvat, verwijs ik naar eerdere geschriften. Toegang daartoe verschaffen o.a. geselecteerde tekstpassages opgenomen in de (hoofd)rubriek Interdisciplinaire

grondslagen in [Metapatroon, handboek stelselmatig informatieverkeer](#).

Wat Jacques de ander acht als constituerend voor zelf, neem ik algemener aan als situatie. Hoe dan ook is een subject door en door betrekkelijk, en pertinent niet atomair:

[D]er Kern der Persönlichkeit selbst [ist] relationaler Natur [...]. So sehr, daß es denkbar ist, daß dem Subjekt eigenste Tätigkeit nicht ihm allein angehört, sondern wenigstens zwei Pole aufweist.[p. 6]

Die zgn polen betreffen volgens mij niet het subject ergens ertussen, maar gedrag. Van enig gedrag is het subject de ene en de situatie in kwestie de andere pool. Omdat gedrag van een subject principieel situationeel is, bestaat een, zeg maar, ònverschillige kern juist niet. Desalniettemin is er 'sprake' van hetzelfde subject in verschillende situaties met zijn bijbehorend verschillende gedragingen. Dat spreekt wel degelijk voor een kern, maar gedragsmatig kan die kern dus niet zijn (omdat, nogmaals, gedrag altijd volgens een situatie gedifferentieerd is, terwijl zo'n kern daarentegen òngedifferentieerd, dwz asituationeel, absoluut, geldig gedacht is). Dat vergt een kunstgreep, dwz een aanname om zo'n tegenspraak te absorberen (en, over logisch gesproken, methodische toepassing optimaal consistent te krijgen). Zo ben ik tot de veronderstelling van de nul-identiteit van/ voor elk zowel sub- als object gekomen (**Metapattern: context and time in information models**, Addison-Wesley, 2001). Zoals hij het informeel uitdrukt, beseft Jacques:

Niemals gelangt man zu einem auf sich selbst reduzierten **ego**[, p. 51]

maar hij vergeet die reductie tot zoiets als essentie (lees ook: wezen) te kwalificeren. Laat staan dat hij die essentie vervolgens leeg verklaard, opdat tussen verschillen tevens samenhang stelselmatig mogelijk is. Leeg? Er is voor een subject wat gedragingen betreft principieel geen ònveranderlijkheid. Jacques weer, terecht:

Die Idee purer Einzeldinge, die [...] konstant bleiben, ist [...] zurückgewiesen.[p. 300]

Maar hoe hangen situationele gedragingen dan samen door èn tot een subject? Jacques oppert:

Das logische Subjekt muß [...] in der Mannigfaltigkeit seines Handelns als identisch und als in der Zeit stets identifizierbar angenommen werden.[p. 265]

Ofwel, mijn voorstel voor nul-identiteit van een subject operationaliseert methodisch wat Jacques niet meer dan suggereert als logisch subject.

Ik herhaal, waar Jacques met "ander" iemand anders bedoelt, stel ik voor om dat algemener als situatie te lezen, al dan niet inclusief zo'n ander dan – iemand – zelf:

Das Subjekt muß die Beziehung zum Anderen durch einen **ausdrücklichen Akt** herstellen.[p. 14]

Zulk tekengedrag door het ene subject mikt op gedrag door het andere subject. Dat geldt voor èlk teken. Voor zover dat andere subject op zijn beurt tekengedrag voortbrengt, mikt ook hij daarmee op inschikkelijkheid, in dat geval met gedrag door het ene subject. Enzovoort, totdat hun wederzijdse (teken)gedragingen stoppen. En wat aldus intersubjectief verloopt, gebeurt per subject eerder ter voorbereiding c.q. later ter interpretatie intrasubjectief. Met over en weer inschikkelijkheid door de ànder als doel,

[entspricht e]in solcher Akt [...] keiner erkennbarer Wahrheit. Er ist kontingent[. p. 14]
Wir kommunizieren miteinander, weil wir in einer Welt tätig sind[. p. 21]

Jacques voegt eraan toe:

Die Rede oder die Praxis des Einen erkennt durch ihre Struktur die Rede oder die Praxis des Anderen an.[p. 21] Der Reziprozität der Gesprächspartner besteht darin, daß der eine im anderen handelt, so wie dieser in ihm.[p. 427]

Voor het mikken door het ene subject met een teken moet hij rekening houden met gedragsbepaling door het andere subject (inclusief en met voorrang zichzelf). Een aanzet voor een integraal model heb ik herkend in Charles Peirce's kenschets van een teken, dwz semiotische triade plus zgn grond. Via een hexade heb ik dat uitgebreid tot een enneade als grondslag voor dynamiek die Peirce eveneens reeds duidt. Zie voor verslag van ontwerp van de enneade hoofdstukken 2 en 4 in **Semiosis & Sign Exchange**; afbeeldingen van de semiotische enneade en zgn dia-enneadische dynamiek toont ook [Enneadic Semiotics, axiomatic models](#). Op hoofdlijn is die dynamiek geschetst als een Möbius-band. Vergelijkbaar stelt Jacques reeds:

Der Verlauf des Dialogs beschreibt eine Schleife[. p. 285]

Wat mij betreft biedt de enneade het antwoord op de vraag die Jacques echter nog slechts stelt, te weten

die Frage nach dem Wesen der Sprache in ihrer Beziehung zur Praxis.[p.21]

Voor een antwoord op vragen waarop hij wèl ingaat, kiest Jacques m.i. een dwaalspoor doordat hij het cyclische Möbius-karakter van de dynamiek à la enneade mist. Hij bevoorrecht spraak, en laat gedrag verder buiten beschouwing.

Maar ook tekengebruik is gedrag. Kenmerkend voor dat gedrag is, dat het als middel dient om ànder gedrag te bewerkstelligen. Voor wie zijn geld verdient met, identiteit ontleent aan 'communiceren,' kan het gauw lijken dat hij als wedergedrag bij voorkeur en zo door naar exclusief tekengedrag verlangd van de ander. Ik houd dat evolutionair echter voor een zeer laat stadium (maar zeker niet voorbehouden aan de menselijke soort).

Of het ene subject daarin met zijn teken slaagt, dwz het oproepen van door hem beoogd gedrag door de ander, is altijd maar de ... vraag. Het andere subject heeft resp. ontwikkelt als zodanig (!) immers zo zijn eigen motieven, met gedragingen van dien. De modelvorming door Jacques blijft steriel, omdat hij – althans, dat is mijn indruk – onmiddellijk verband aanneemt tussen de tekengedragingen door de respectievelijke deelnemers aan communicatie. Daardoor moet hij dynamiek langs één dimensie verklaren en blijft hij feitelijk gevangen in beperkte annex beperkende zowel logica als taalkunde. Pas volgens erkenning van – dynamiek tussen – drie verschillende enneadische dimensies – nogmaals, zoals voor triadische elementen reeds door Peirce voorgesteld – raakt verklaring 'betrekkelijk' eenvoudig. De onoverkomelijke moeilijkheid van Jacques laat zich vergelijken met het eenduidig aangeven van punten in een alledaagse bewegingsruimte. Dat lukt nooit samenhangend (!) met een één-assig, en ook een twee-assig stelsel schiet daarvoor 'grondig' tekort. Pas met een drie-assig stelsel is er zelfs überhaupt géén probleem. Als drie-dimensionaal stelsel biedt de semiotische enneade nodige en voldoende verklaringsvariëteit voor tekengebruik, te weten te bemiddeling, heen en weer, van gedrag en interpretatie.

Het is voor een subject dat opgevoed en –leid is in een individualistische cultuur moeilijk, zo niet onmogelijk, om niet vanuit eigen initiatief te denken. Ik meen dat ook

bij Jacques te bespeuren. Ondanks zijn m.i. dus terecht betrekkelijke referentiekader legt hij desondanks de nadruk op degenen die spreekt. Maar gebeurt het niet vaker dat iemand wordt aangesproken? Of als er per saldo voor een subject tijdens zijn gehele leven geen verschil bestaat, geldt toch in elk geval in de periode die vooral is gewijd aan opvoeding en –leiding dat hij overwegend om inschikkelijkheid wordt verzocht. Hmm, klopt dat wel? Nou ja, situationele invloed(en) is (zijn) onmiskenbaar. (Pas) met taal resp. teken als nota bene ook en vooral intrasubjectieve bemiddelingsdimensie zoals Peirce die voorstelt, vind ik Jacques' waarschuwing treffend:

Man hüte sich [...] vor der naiven Vorstellung irgendeiner Ursprünglichkeit, vor der illusorischen Idee irgendeines der Sprache vorausgehenden Naturzustandes. Das unwillkürlichste Verhalten, etwa das, sich in seiner Individualität als **Ich** zu bezeichnen, spiegelt eine Struktur der sprachlichen Opposition wider, die der Sprache inhärent ist und im Diskurs in Gebrauch genommen wird.[p. 51]

De tegenstelling is volgens mij echter slechts deels talig. Gelet op de cyclische dynamiek à la enneade is zij volgens een omvattender structuur onlosmakelijk tevens gedragsmatig en interpretatief. Intra- loopt over in intersubjectief, vice versa:

Unser außer geführter Dialog mündet bei jedem in einen inneren Dialog, der ihn speist, ihn vorbereitet, ihn zurückruft.[p. 387]

De onlosmakelijkheid op z'n enneadisch relateert, dat

die Frage nach der Sprache keine philosophischen Frage unter anderen ist, sondern allen andern strikt vorausgeht.[pp. 67-68]

Zoals de enneade suggereert c.q. biedt, is er vooral praktisch een multidimensionale axiomatisering nodig; zie daarvoor o.a. mijn opstel [Multiple axiomatization in information management](#) (in: **PrimaVera**, working paper 2002-6, Universiteit van Amsterdam, 2002). Overigens is Jacques zover te erkennen, dat

die Person [k]eine rein sprachliche Kategorie ist,[p.51]

maar komt hij erna nauwelijks verder dan het aangeven dat er

eine übergeordnetere, transzendental zu nennende Frage [ist], die **Hauptfrage**: Wie ist dieses sprachliche **Faktum** seinerseits möglich?[pp.51-52]

Hij gaat er voor zijn model annex methode aan voorbij, dat

[m]an [...] berücksichtigen [muß], daß Personen handeln[. p. 265]

Daarvoor is er `natuurlijk` geen ontkomen aan evolutionair perspectief, maar dat ontbreekt dus in **Über den Dialog**. Jacques verkiest te veronachtzamen wat naar mijn overtuiging het spoor is dat naar bruikbaar resultaat leidt:

Der Nachweis, daß dieser intersubjektive Akt eine transzendente Bedingung im strengen Sinne darstellt, überschreitet die Grenze der gegenwertigen Untersuchung.[p. 52]

Mis! Jacques meent daarentegen

das philosophische Instrumentarium [p. 52]

te kunnen – moeten? – ontwikkelen op basis van een norm voor dialoog, en wel door het

Begriff des **Dialogs** an das technisch gut erforschte Problem der **Referenz** anzubinden.[p. 69] Wir haben es hier mit abstrakten Gesprächspartnern zu tun, die kein persönliches Ziel verfolgen[. p. 336]

Mijn idee is dat zulk instrumentarium voorspelbaar ongeschikt is voor wat erbuiten valt (en dat is m.i. zelfs alles dat met tekens gebeurt). Maar dat lijkt – ook – Jacques niet te weerhouden. De beperking die hij methodisch meent te moeten opleggen, is dat hij referentie opvat als gedeelde opvatting van deelnemers die er met hun dialoog toe – moeten kunnen – komen. Sterker nog,

das Dialogische [soll] als Kern der Referenz festgestellt werden.[p. 70]

Voor dat resultaat laat hij regels gelden; daarom bestempel ik zijn voorstel als norm(atief).

Volgens de enneade heeft elk subject echter altijd 'zelf' een gemotiveerd begrip (hoezeer dat ook onvermijdelijk historisch bepaald is, dwz resulterend uit voorafgaande samenlopen van het subject in kwestie met situaties). Het doel met een teken is van het ene subject niet dat het andere subject datzelfde gemotiveerde begrip verkrijgt. Dat is zelfs onmogelijk. Wat de één wil, is immers dat de ander als reactie op zijn teken doet wat de één wil (en de één zelf wil dat dus juist ... niet doen). Daar komt zeker referentie bij kijken, maar niet zo intersubjectief gedeeld als waarvan ook weer Jacques uitgaat. Terzijde merkt hij elders wel weer op, dat

die Handelnden [...] sich [...] ihr eigenes Vorgehen beim Zusammenstellen der Informationseinheiten [bewahren]. Diese sind an bestimmten Punkten miteinander verklammert, ohne jemals zusammenzufallen.[p. 351]

Wat mij betreft refereert het ene subject aan iets resp. iemand, omdat hij wil dat de ander het/hem – mede – betreft in het inschikkelijke gedrag waarom hij de ander verzoekt (en waartoe een teken als middel onontbeerlijk is). Als zodanig probeert de één de ander erover te laten denken. De ander moet er echter ook weer zelf een gemotiveerd begrip van vormen. Ik herhaal, dat is juist anders dan gemotiveerd begrip van de één vanwege de verschillen tussen hun gedragingen (iemand anders iets laten doen ipv dat zelf doen).

Jacques lijkt typisch voor de spreekwoordelijke academische instelling met voorrang voor ogenschijnlijk beheersbaar regelbereik (Engels: rigor) vóór toepasselijkheid (Engels: relevance). Dat blijkt m.i. uit zijn uitgesproken voorkeur voor wat reeds zgn technisch goed is onderzocht. Ik stel daar tegenover, dat met een verkeerd middel het doel slechts onbereikbaar raakt.

Hoewel Jacques dus een andere, m.i. averechtse richting vervolgt, gaat menige bewering in **Über den Dialog** door hercontextualisering prima op resp. is zo mogelijk nog toepasselijker voor subjectief situationisme. Daarvoor stel ik dialoog gelijk aan elke – poging tot – tekenuitwisseling. Dus, wanneer

Gesprächspartner [...] sich in einer Dialogsituation gegenüber [stehen, ist es notwendig, auf eine eigene Logik zurückzugreifen, um sich über ihr sprachliches Verhalten Klarheit zu verschaffen, auf eine „dialektische“ Logik[. p. 70]

Zo'n logica noem ik dan stelsellogica. Volgens – die logica van – subjectief situationisme is o.a. géén gedeelde opvatting over de dialogische situatie aan de orde. Wat een subject als situatie interpreteert, is natuurlijk eveneens ... subjectief. Verder beschouw ik het verklaringbereik véél ruimer. Het gaat erom willekeurig gedrag te verduidelijken met – analyse van – talig gedrag. Verspreid geeft Jacques

wel degelijk blijk van besef van zulke middellijkheid van teken voor gedrag, maar geeft dááaraan dus géén vervolg. Zo is er

die allgemeinere Frage nach dem Handeln dem Anderen gegenüber[, Sie] ist umso dringlicher, als unsere Repräsentation des Anderen innerhalb eines sprachlichen Kontextes ja gerade unsere Beziehung zu ihm betrifft.[p. 47]

Maar als antwoord vermeldt hij daar slechts het

baskische Sprichwort [...], daß der Mensch mit Worten gelenkt wird wie die Ochsen mit den Hörnern[. p. 47]

Elders stelt Jacques, m.i. dus pas treffend, dat

[e]ine Äußerung [...] gemacht [wird], [...] weil der eine eine bestimmte Wirkung beim anderen zu erzielen sucht.[pp. 99-100] Kein Sprecher bestimmt die Form seiner Aussagen, indem er allein die Information berücksichtigt, die er zu vermitteln oder zu erhalten sucht, sondern er legt imperativisch die Mutmaßungen fest, die er hinsichtlich der Überzeugungen und Kenntnisse seines Partners anstellt.[p. 147]

Dat is precies de crux van/met een teken. Maar Jacques wijdt zich verder aan een normatieve dialoogopvatting, te weten gericht op het bereiken van gedeeld begrip door de twee dialoogdeelnemers van een derde iemand resp. iets. En volgens mij is dat doel c.q. effect illusoir. Ik vind het een principiële vergissing te veronderstellen, dat

die Sprachverwendung untersucht werden [kann], wenn man von bestimmten konkreten Bedingungen absieht. Eine rein logische Pragmatik ist durchaus möglich.[p. 71]

Wat volgens traditionele taalopvatting(en) doorgaat voor voorwaarden, acht ik juist mede constituerend voor feitelijke betekenisvorming (lees ook: interpretatie) en zo door naar gedrag, enzovoort. Wat mij betreft mag een aanpak die voorwaarden in het midden laat, geen pragmatiek heten. Want pragmatiek betreft feitelijke gedragingen, nietwaar? In het algemeen is het onverantwoordelijk om aan wat eenmaal als voorwaarde erkend is ... géén waarde te schenken. Met erkenning van relevante voorwaarden enzovoort lijkt mij pragmatiek daarom ook pas logisch. Kortom, ik ben het volstrekt òneens met Jacques' uitgangspunt, dat

der formale Aspekt außerhalb des anthropologischen Kontextes erarbeitet werden kann[. p. 71]

En daarbij vind ik ook nog eens het antropologisch perspectief te beperkt. Dezelfde formalisering, logica, of hoe relevante modellering ook aangeduid is, geldt voor gedragingen die aan zgn subjecten toegeschreven worden. De situationele 'aanpassing' door een subject volgt steeds zijn eigen motief als element in/van enneadische dynamiek. Subjectief is gemotiveerd gedrag. Gedrag(sbepaling) via cognitief vermogen 'doen' niet alleen mensen. Daarom gebruik ik de algemener bedoelde term subject. Ja,

das pragmatische Programm muß als Grundlage genommen, seine Anforderungen müssen zusammengestellt werden. Man muß darauf gefaßt sein, daß ein bedeutender Anteil des Sinns in den impliziten Annahmen versteckt liegt, mit denen die Kontexte tatsächlicher Kommunikation durchzogen sind.[p. 72 E]s [ist] unmöglich [...], zu einem [...] Akt der Bezugnahme außerhalb der pragmatischen Bedingungen zu gelangen, die die Gesprächssequenz erfordert.[p. 431]

Dat is de reden dat ik een teken beschouw als een configuratie. Naast een signatuur – evenals een intext; zie enneade – is een context onlosmakelijk onderdeel van elk teken. Wat de één als zo'n configuratie 'opstelt,' is echter nooit gelijk aan de configuratie zoals de ander die 'oppakt' (omdat die ander ook daarvoor zich gedraagt volgens eigen gemotiveerd begrip, enzovoort):

Jede Äußerung verweist auf eine Intention [...] des Sprechers. Unter der Voraussetzung, diese lasse sich formulieren, kann man die Äußerung nur dann analysieren, wenn sich die Intention durch Rückgriff auf den [...] Kontext explizit machen läßt.[p. 411]

Zo'n analyse door de aangesprokene is op zijn beurt een subjectieve interpretatie en als zodanig óók weer motivationeel geleid. Ik heb de indruk dat Jacques onder de noemer van context veegt, wat hij gemakshalve allemaal buiten – zijn idee van – logica wil houden. Naar mijn idee behoort ook en vooral context in formalisering uitdrukking te krijgen. Daarvoor heb ik Metapatroon (Engels: Metapattern) als stelsellogische modelleermethode annex –taal ontworpen. Klopt,

[w]ir würden niemals erfahren, ob wir alle pragmatischen Merkmale in die Beschreibung [...] richtig eingeführt haben.[pp. 72-73]

Maar de oplossing is dan uiteraard niet om er niet of nauwelijks aandacht aan te schenken. In de eerste plaats ontkomt ook de modelleur niet aan subjectiviteit. Ten tweede is er de evolutionair verworven situationele gedragsoriëntatie. De allesomvattende situatie kan geen enkel subject zich concreet voorstellen. Dat realisme komt met Metapatroon voor een (gedragingen)model in – het trekken van – een horizon tot uitdrukking. Wat traditioneel een eigenschap heet, geldt daarbij eveneens als gedrag(ing). En absolute, zeg ook maar vaste (gedrags)eigenschappen bestaan niet. Ze gelden 'van' een ob- c.q. subject slechts nodig en voldoende situationeel verbijzonderd; door relativering van subject en situatie als samenstellende delen van samenloop en door recursiviteit van hun samenlooprelaties is het bereik voor – modellering van – samenhangende verschillen open. Ik ga hier verder niet in op die modelleermethode annex –taal; de meest uitgebreide, steeds geactualiseerde, documentatie biedt [Metapatroon, handboek stelselmatig informatieverkeer](#).

Ook Jacques vermengt wat volgens de enneade verschillende (!) dimensies zijn. In traditionelere termen, een context is van een andere categorie van een situatie. Aldus vind ik de aanduiding van een

außersprachlichen Kontextes der „Situation“ [p. 73]

tegenstrijdig. Terwijl Jacques terecht stelt, dat

[es] Anlaß [gibt], den Kontextbegriff **neu** und strenger zu **definieren**[, p. 191]

slaagt hij daarin dus niet. Enneadisch geldt inderdaad, dat o.a.

der [...] Kontext [...] eine **grundlegende** Rolle spielt, [weil] er die Aufgabe [hat], in letzter Instanz die [...] Mehrdeutigkeit [...] zu beheben.[p.191] Die Zeichen werden von den Gesprächspartner [...] für situationsabhängige und partikuläre Begriffe innerhalb der [...] kontingenten Bedeutungen des Diskurses verwendet.[p. 242] Im erweiterten Sinne erstreckt sich der Kontext auf alles, was auch noch von den Gesprächspartnern zu einem gegebenen Zeitpunkt innerhalb des Dialogs angenommen wird.[p. 250 Die] Ambiguität versuchen die Gesprächspartner durch Kontextbestimmungen aufzuheben, d.h. sie benutzen den Kontext, um sie zu verringern.[p. 374]

Als elementen van de enneade correspondeert context met situatie (en met motief). Wat de één als relevante situatie ter motivering van gedrag door de ander wil voorstellen, doet hij middels – enscenering van, met beperkingen van dien – context. Een subject kan het enneadische signatuurelement überhaupt niet apart, dwz zonder context, voortbrengen dan wel interpreteren. Met in het volgende citaat algemener gesteld signatuur voor – een – woord,

können die Gebrauchskontexte für dasselbe Wort, so wie es vom Sprecher geäußert, und so, wie es vom Angesprochenen aufgenommen wird, bis zur Gegensätzlichkeit differieren.[p. 380] Für sich allein genommen kann eine isolierte Äußerung verschiedenen Intentionen entsprechen.[p. 411]

Weliswaar beweert Jacques, dat

[dem Pragmatik] die absoluten Priorität in den logischen Untersuchungen über die natürlichen Sprache eingeräumt werden [sollte, p. 73]

maar zoals hij afgaande op **Über den Dialog** er theoretisch naar ... handelt, verwacht hij te veel van overgeleverde techniek voor logica en associeert hij pragmatiek te weinig met willekeurig gedrag. Naar mijn idee benut hij

[e]ine nicht gerechtfertigte Abstraktion[. p. 74]

Die gebreken vallen uiteraard niet zo op door de betekenis die Jacques aan dialoog geeft, te weten beperkt tot – de op voorhand aangenomen mogelijkheid c.q. regeling – van gedeelde betekenis ergens van. Jacques denkt blijkbaar dat méér wetenschappelijk (?) onhaalbaar is. Waarom stelt hij anders, dat

[w]ir [...] die diskursive Praxis nicht mit Blick auf das Gesamt der Sozialformen aufgliedern [können? p. 74]

Volgens mij is dat nu nèt het enige bereik waarop een uitkomst zinvol kan zijn. De enneade als (meta)model is bijgevolg nogal abstract. Maar het laat zich dankzij recursieve verhoudingen praktisch eindeloos concretiseren (en met Metapatroon langs de tekendimensie benutten). Daarentegen bedoelt Jacques met abstraheren het opzettelijk wèglaten van aspecten en fasen:

Ich sehe ganz entschieden ab von sozialen Aspekten des Diskurses[. p. 74]

Maar zonder zgn sociale aspecten blijft er toch geen gesprek over? Jacques ziet er kennelijk geen gat in:

Sicher wäre es ideal, wenn wir über ein allgemeines Verfahren verfügten, mit dem sich [...] die interaktionelle Wirklichkeit [...] fassen ließe[. p. 221 Aber k]ann ich überhaupt der sprachlichen Kommunikation all ihre Dimensionen wiedergeben? Ersichtlich nicht.[p. 74 W]ie lassen sich [...] die eigentlich transzendentalen Bedingungen angeben, die die Möglichkeit **jeder** Kommunikation begründen?[p. 391]

Hij heeft gelijk dat het onmogelijk is om alle gesprekken in volledig detail uit te werken. Maar dat is ook helemaal niet de opgave. Nogmaals, die bestaat m.i. wèl uit het ontwerp(en) van een model dat, zeg maar, zo'n tekenruimte redelijkerwijs dekt. Daarvoor volstaan nodige en voldoende zgn variabelen in onderlinge samenhang. Over dimensies gesproken, de enneade telt er drie. Met drie elementen 'langs' elke dimensie komt het (meta)model uit op negen elementen c.q. variabelen. Me dunkt, dat valt nogal mee. De bezwaren zoals ook Jacques ze oppert, verdampen prompt. Jacques kiest voor beperking. Hij erkent, dat

der Dialog in seinem referentiellen Aspekt [...] natürlich eher als eine theoretische Entität denn als eine reale Kommunikation anzusehen [ist]. Er stellt einen Typ einfacher verbaler Interaktion dar, zumindest mit einfacher Funktion.[p. 76]

Mijn indruk is, dat Jacques echter verwacht – en ik vind dat valse hoop – een eenvoudig beginresultaat vervolgens ooit te kunnen uitbreiden tot een alweer omvattender model, enzovoort. Want hij voegt eraan toe:

Diese Vereinfachung muß als Preis gezahlt werden [...], aber nichts hindert uns, den als referentiell bezeichneten Dialog dann in eine Typologie einzuordnen.[p. 76] Erst viel später kann man Bestrebungen, Motive und, sagen wir, die empirische Beschaffenheit konkreter Sprecher hinzunehmen[. p. 77] Man muß nur den Gedanken der transzendentalen Bedingung zugleich dynamisch machen und anreichern[. p. 433]

Zo werkt dat echter niet, de paradoxale bezwering ten spijt dat

[d]ie Verfälschung des Dialogs [...] von überragender dialogischer Bedeutung [ist].[p. 369]

Het is later immers geen kwestie van simpelweg uitbreiding van de eerdere theorie met nog maar eens een variabele extra. Het komt modelmatig vooral aan op de relaties ertussen. Met kwalitatieve uitbreiding van bereik wijzigt juist die structuur. Daarom moet de opgave precies omgekeerd worden aangepakt. Vooruit,

[d]ie inhaltliche Probleme, die den Philosophen interessieren, werden klarer, wenn man sie innerhalb eines formalen Rahmens behandelt.[p. 395]

Met zoveel ... woorden zegt Jacques het zèlf al. Daarvoor moet dat raamwerk ruim genoeg zijn opgespannen, opdat wat relevant is er inderdaad in past (ipv, wat nota bene óók voor een teken kan doorgaan, vergaand stilzwijgend erbuiten blijft). Een deugdelijk model moet berekend zijn op wat valt te bedenken als ingewikkeldste gevallen resp. verschijnselen. Andere theorie is onpraktisch, ook onverantwoordelijk enzovoort. Voor wat eenvoudiger is, geldt dat model dan 'als vanzelf.' Zie voor de enneade als zo'n zgn machtsverzameling verder mijn opstel [Dia-enneadic framework for information concepts](#) (2003).

Ik duid het opstellen van z'n (meta)model als speculeren. Jacques noemt zijn onderzoek analytisch en dat vind ik ten onrechte. Hoogstens gaat het daarbij om het ontwerp van een analysemiddel. Maar zijn misplaatste duiding biedt intussen wel een verklaring voor zijn volgzame aanpak (met o.a. zijn gebruik van pluralis majestatis als onmiskenbare aanwijzing):

Alles in allem glauben wir, daß die philosophische Absicht, die konkrete Realität des Diskurses zu verstehen, sich im gewissen Sinne mit der Intention des Logikers verbinden muß, der unvermeidliche Opfer in Kauf nimmt, um seine Analysetätigkeit Stufe für Stufe voranzutreiben.[p. 77]

Ik herken er een cirkelredenering in, met steriliteit van dien, dat Jacques onder de noemer van onderzoek een norm stelt en die dan als zodanig (lees ook: op zichzelf) analyseert (ipv feitelijk annex werkelijk tekenverkeer volgens die norm). Verwant circulair acht ik de volgende opvatting:

Eine Analyse heißt „logisch“ im weiten Sinne, wenn ihre Begriffe und Verfahren den formalen Wissenschaften zuzurechnen sind.[p. 191]

Een (meta)model als analysemiddel moet echter vooral relevant zijn. Daaraan moet het modelformalisme dienstbaar zijn. Anders is analyse nooit ... logisch. Maar Jacques vervolgt zijn ingeslagen weg:

Wir wollen des Paradoxe des logischen Ansatzes nicht diskutieren.[p. 194]

Over dialoog gesproken, mij lijkt in dat stadium van onderzoek zelfs niets ... relevanter. Tja, zo'n paradox ligt o.a. besloten in de volgende regel die Jacques voor zijn genormeerde dialoogmodel stelt:

Lügen ist im referentiellen Dialog ausgeschlossen.[p. 199]

Indien de gespreksdeelnemers de zgn waarheid spreken, dan kènnen zij haar. Daarmee is in tegenspraak dat die kennis valt te veranderen, want in dat geval had iemand eerder een ònwaarheid gekend. Ik vermoed dat Jacques bedoelt dat elke deelnemer altijd oprecht uitdrukking geeft aan zijn kennis. Door wat iemand af- resp. aanleert, verandert dan wat hij oprecht meedeelt. Enneadisch blijft het naar oprechtheid altijd raden. Ook – en vooral? – voor het subject zèlf dat een teken voortbrengt resp. interpreteert, blijft zijn motief voor een begrip verborgen 'achter' desbetreffende focus.

Ik ben klaar met het doorbladeren van **Über den Dialog**. Waarom heb ik die moeite gedaan? Waarom ben ik gedreven om tevens uitdrukking te geven aan erkenning van Jacques' ideeën waar ze volgens mij opbouwend zijn voor ruimer toepasbare methode. Omdat ze daarvoor m.i. nog zeker niet volstaan, ontkom ik daarbij niet aan kritiek (en als resultaat van het nog eens doorbladeren ben ik kritischer dan na aanvankelijke lezing van het boek).

Waarom ik aldus bijdragen probeer te leveren, is theorie annex methode die nodig en voldoende passend is voor relevante variëteit. Als discipline is m.i. allang behoefte aan informatiekunde die geschikt is voor zgn verkeersschaal met variëteit van dynamiek van samenhangende betekenisverschillen van dien. Met zo'n informatiekunde wil het echter niet vlotten. Wat onder die noemer tot dusver wordt gepraktiseerd, verdient eerder – nog steeds – informatica te heten, ofwel vooral gericht op – werking van – digitale technologieën ipv op het treffen van infrastructurele voorzieningen voor deelnemers aan informatie- annex tekenverkeer. Die – zelfs groeiende? – technische oriëntatie belemmert de voor verkeersschaal noodzakelijke pragmatische ordening van betekenissen met hun verschillen èn samenhang van dien. De opgave van stelselmatige variëteitsordering is echter niet nieuw, want uniek voor informatiekunde. Voor traditionele(re) (vak)disciplines zijn allerlei aanzetten gemaakt. Het ontwikkelingsprobleem voor informatiekunde is naar mijn ervaring dat vanuit zulke andere disciplines niemand het belang ervan voor informatiekunde inziet; als beoefenaren überhaupt geïnteresseerd zijn in een andere discipline, is informatiekunde ze vooralsnog zelfs niet eens bekend. En vanuit informatiekunde zie ik – verder? – niet of nauwelijks iemand serieus bezig met variëteit als thema en daarvoor op zoek naar aanzetten elders. Dit verklaart waarom mijn, vooruit, onderzoeksprogramma zo springerig verloopt. Ik probeer me open te stellen voor willekeurige 'bronnen' en wat ik op zoek ernaar aldus nogal toevallig tegenkom, ... onderzoek ik. Op die manier kan ik erop wijzen, dat informatiekunde een richting moet vòlgen die met en voor andere disciplines reeds verkend is. Tegelijk heb ik elders tot dusver nergens de voortzetting ontdekt, die m.i. in èlk geval noodzakelijk is voor informatiekunde. Dat betreft grondslagen voor en vervolgens de methodische omgang met stelselmatige èn daarbij veranderlijke

(betekenis)verschillen, dwz tevens in hun samenhang. Onder de noemer van wat ik toch maar informatiekunde blijf noemen, meen ik daaraan enkele basale bijdragen geleverd te hebben met de theorie van subjectief situationisme en de modelleermethode/-taal Metapatroon. In omgekeerde richting zijn ze volgens mij eveneens nuttig enzovoort voor allerlei andere disciplines, zoals ik met mijn 'onderzoek' ook probeer te duiden.

Zou ik enkele jaren geleden op Jacques' werk zijn getroffen, dan had ik er wellicht een opstel, zeg ok maar een artikel, in de Engelse taal aan gewijd. Ik heb van mijn daadwerkelijke opstellen echter nog geen invloed opgemerkt (en dat geldt ook voor de engelstalige boeken **Metapattern** en **Semiosis & Sign Exchange**). Daarom ben ik voor dergelijke, zeg maar, leesverslagen alweer enige tijd geleden overgeschakeld op – het schrijven van – zgn aantekeningen, in het Nederlands. Daarvoor sta ik me een spontanere aanpak toe, terwijl ik mijn opbouwende kritiek inhoudelijk uiteraard netzo grondig, relevant enzovoort probeer te houden. Op die manier lukt het me – hopelijk? – om toch verantwoord vooral interdisciplinaire bijdragen te leveren. Over motief gesproken, dat vind ik voor mijzelf belangrijk. Wie van die aantekeningen netzo serieus kennis wil nemen, is méér dan welkom. Daarom publiceer ik ze ook. Ik besef de kans op het bereiken van lezers verkleind te hebben door in het Nederlands te schrijven (waarbij o.a. hier het opnemen van citaten in het Duits evenmin helpt). Wie weet hoe lang ik het zó volhoud.

Ik kom terug op **Difference and Subjectivity**. Na lezing van het dubbele voorwoord heb ik het ná **Über den Dialog** weer opgepakt. Jacques zet er zijn eerdere werk inderdaad mee voort. Ik ben het – dus – onverminderd met hem eens, dat hij uitgaat van een betrekking om daarmee deelnemers eraan onlosmakelijk te constitueren. Zijn antropologische beperking acht ik echter contraproductief. En binnen dat m.i. beperkte kader laat hij ook nog eens een beperkte taalopvatting gelden, te weten een norm voor referentieel dialoog. Kortom, relativering van subjectiviteit is m.i. terecht, zij het dat ik daarvoor met situatie een algemenere factor aanwijs. Als gevolg van zijn dialoognorm, dwz gericht op het bereiken van gedeelde betekenis over een derde iemand of iets, raakt hij volgens mij ook in de knoop met duiding van verschillen. Ja, als verschillende polen van een betrekking zijn subjecten ... verschillend. Maar waarin, -door e.d. ze verschillen lijkt Jacques juist te willen opheffen door die normstelling.

Net als met **Über den Dialog** gedaan heb, loop ik toch ook **Difference and Subjectivity** nog na voor een selectie van toepasselijke tekstpassages (maar, om eens een 'voordeel' van aantekeningen te noemen, het resultaat ervan hoeft niet meer zo uitgebreid uit te pakken). Jacques vertrekt

from a premise that I demonstrated in an earlier work, [i.e.,] that our **self** is a function of the communicative interaction which occurs in dialogue.[**Difference and Subjectivity**, p. xii] I have rejected superficial logic in an attempt to break with the commonly held idea that a person is a pole of individual qualities, or even a unified center of choice and action.[p. 183]

Ik vind dus algemener een gedragsverhouding aan de orde. De crux is inderdaad een

relations-based concept of the transcendental.[p. xiii]

Maar wat Jacques bedoelt met transcendentiaal, begrijp ik eigenlijk niet. Wat mij betreft is transcendentiaal noodzakelijkerwijs relationeel. Zo ja, dan schrijft hij een

pleonasme. Waarop Jacques nadruk legt, en waarvoor hij zich beroept op oorspronkelijkheid, tja,

[m]any and varied are the strategies used by self-esteem[, p. 302]

is dat hij subjectiviteit niet twee- maar drieledig samengesteld ziet:

[T]he subject will succeed in constructing his or her self-identity to the extent that he or she manages, across all the communicational interactions in which he or she becomes involved, to integrate the three poles of any communication act: by speaking to others and saying **I**, by being spoken to by others as **you**, or by being spoken of by others as a **he/she** that the subject would accept as appropriate.[p. xv] What I need to do is **manifest** myself.[p. 175]

Waarom een subject steeds iets doet, met nota bene ook spreken en luisteren als gedragingen, laat Jacques echter beschouwing. Voor identiteitsontwikkeling moet een subject volgens Jacques nogal wat ondernemen. Dáármee ben ik het grondig eens. Maar een subject is niet louter afwachtend. Want als dat geldt voor alle subjecten, gebeurt er c.q. ontwikkelt zich helemaal ... niets. Daarom stem ik in met de radicale veronderstelling van wil door Arthur Schopenhauer. In de enneade als metamodel komt dat met het element motief tot uitdrukking. Verderop in **Difference and Subjectivity** is mij de christelijk-theologische insteek van Jacques duidelijk geworden:

It is indeed tempting to regard the doctrine of a three-way relation with the deity as the preeminent and noncontroversial paradigm of personal identity.[p. 63]

Aardig gevonden, maar het lijkt mij onzin. Omdat de christelijke god – ook wel – verdeeld geldt tot een vader, een zoon resp. een heilige geest zou daarmee drie-eenheid als metapatroon :-) gevestigd zijn. Graag getuig ik van mijn enthousiasme voor driedelingen. Ik zie er een beproefde manier in om aan – stagnatie door – atomisme te ontsnappen. Hoe verhouden twee ‘dingen’ zich tot elkaar zolang ze feitelijk onafhankelijk van elkaar gelden? De begripsmatige omkering betreft de veronderstelling van afhankelijkheid. Als noemer daarvoor stel ik gedrag voor. Terwijl uitgaande van twee ‘dingen’ hun relatie een derde ‘ding’ wordt, staat vanuit afhankelijkheid juist die relatie voorop en volgt pas wat erdoor is verbonden:

[Against] our desire to reduce difference[, p. 261 t]his principle demands that we think about everything [...] from within the relation.[p. 125 l]n the beginning is the relation, out of which there emerge terms, or rather poles, which diverge and de-center themselves in their positive difference.[p. 253]

Dus, gedrag betreft een samenloop van subject en situatie:

Subjectivity [...] is the originary ability to be in and sustain relationships.[p. 130] Whatever the psychological mechanism that causes it, the autonomy of the self remains an illusion.[p. 167] The plenitude of the person necessarily follows from the plenitude of the relation.[p. 323]

Dat mechanisme is evolutionair-psychologisch niet zo moeilijk te duiden. Voor een subject geldt altijd – de ervaring van – een situatie (lees o.a. ook: omgeving) met relatie van dien. En subject kan zich aan verschillende situaties – leren – aanpassen en/of situaties – leren – aanpassen.

Dankzij vooropgestelde relatie raken erdoor samenhangende ‘dingen,’ zeg maar beweeglijker:

There is no difference that a relation cannot bring about, no acquired differentiation that it is unable to enrich or call into question.[p. 127]

Een deur op zich is vast, en een muur op zich is dat ook. Met scharnieren functioneert een deur in een muur (en dat maakt duidelijk dat een deur-op-zich e.d. onzin is). Wat Jacques m.i. suggereert, is om het ene oorspronkelijk atomair opgevatte 'ding' tot relatie te verklaren. Maar tegelijk blijft hij ernaar verwijzen als één van de dingen die aldus gerelateerd zijn. Zo ziet hij zich genoodzaakt te goochelen met

a certain number of terms like **self**, and also **character, individual, person, figure**. [p. 18]

Dat wakkert verwarring slechts aan. Indien, bijvoorbeeld, god niet uitputtend gedriedeeld is, is er kennelijk ook nog ten minste een vierde deel ... Ofwel, zo'n opdeling moet volledig gedacht zijn. Jacques vat mooi samen:

The self is a differential reality. [p. 326]

En de aanleiding om een deel te onderscheiden zoek ik dus stelselmatig in specifiek gedrag; daarvoor geldt tevens een bijbehorende situatie. De vraag luidt dan in welke situatie voor god de verschijningsvorm van vader telt, enzovoort. Wat van/voor god helemaal als ob- c.q. subject 'overblijft,' kàn slechts de samenhang dienen tussen die delen. Voilà, nul-identiteit. Een naam die uitzonderlijk ook géén naam is als noodzakelijkerwijs gedragsmatig lege

singularity at the nodal point where [a subject's] various differences intersect. [p. 262]

Nu begrijp ik, dat zoiets als openbaring juist dient om voor god te laten gelden resp. aanvaard te krijgen wat verder nergens opgaat (en daarom ònlogisch lijkt). Maar dàn is het – eveneens – onzin om er status van paradigma voor àndere verschijnselen voor te claimen.

Uit het beginsel dat ik veronderstel voor subjectief-situationele gedragsverbijzondering, volgt het tegendeel van wat Jacques specifieker voor personen – mensen? – beweert. Hij meent

that persons have an essential ability to act as three agencies at once[. p. xvi]

Nee, opzettelijk heb ik het enneadische element waarom het met interpretatie om draait, focus genoemd. Daarvan 'kent' een subject er altijd één tegelijk, niet meer of minder. Toegegeven, een subject ademt enzovoort tegelijk met een handeling zoals lopen. En dergelijke gedragingen gelden onderling situationeel. Wie sneller loopt, ademt meer. Zulke samenhang vergt op haar beurt focus, en die is dus steeds enkelvoudig.

(Ook) voor Jacques luidt de vraag nogal traditioneel:

In essence, what we need to understand is how a meaning can succeed in making itself communicable. [p. xvii]

Is een betekenis zèlf iets dat doet, en aldus ergens in kan slagen, of juist falen? Ik houd het erop, dat een subject handelt. Dat doet hij situationeel. Hij kan een ander subject – en nog vaker zichzelf – een verzoek 'doen' om iets te ... doen. Daarvoor maakt hij een teken. De taalopvatting van Jacques is te beperkt. Die luidt, m.i. overigens ook weer nogal circulair, dat taal dient

to govern our collaborative symbolic activity. [p. 266]

Ruimer beschouwd gebruiken subjecten tekens om elkaar tot gedragingen te verzoeken, vooruit, elkaars gedragingen af te stemmen. Dat kan onderling tekens betreffen. Maar het andere subject kan ook met een teken reageren, terwijl het ene het andere subject juist verzocht een andere handelingen te verrichten. Wie bijvoorbeeld weigert om de pindakaas aan te reiken, zegt wellicht “Nee!” Omdat Jacques veronderstelt dat gespreksdeelnemers uit – moeten – zijn op gedeelde referentie, met over en weer spreek- resp. luisterbeurten, is volgens hem

discourse [...] asymmetrical [only to] a quite marginal extent, [i.e.,] it lies at the furthest edge of the process, but within its overall continuity.[p. 266]

Ik herhaal, elk teken is een verzoek tot inschikkelijkheid. Jacques weigert daarentegen tot zijn genormeerde opvatting over communicatie toe te laten, dat

the speaking subject wishes to turn communication to his own advantage [...] through the other. In so doing, he uses the other for his own purposes[. p. 302]

Ik acht evolutionair gezien niets ... logischer. Ter verklaring heeft daarom een norm, in dit geval ter beperking van communicatie, niets te zoeken. Ook weer hercontextualiseerd klopt voor de zoveelste keer wel wat Jacques beweert, in dit geval dat een

correct view of human communication allows the subjective condition to be defined.[p. 324]

Dat definiëren zie dan principieel anders. Met tekengebruik is de verhouding van het ene tot het andere subject juist principieel asymmetrisch. Dat valt volgens mij niet te veranderen. Hoogstens kunnen we proberen te regelen welke gedragingen ‘we’ van elkaar mogen verzoeken (en daarvoor geldt sinds jaar en dag zgn wet- en regelgeving; die regels houden ‘we’ ook zo goed en zo kwaad als het kan bij). Géén ontkomen is er aan, dat voor het ene subject de betekenis van ‘zijn’ (teken)gedrag het gedrag door het andere subject is waarom hij ermee verzoekt. En voor het andere subject is ‘een’ teken onontkoombaar iets waarvan hij meent dat het een verzoek tot inschikkelijkheid is dat het ene subject tot hem richt:

[W]hat we perceive at any given moment is not someone’s individuality, but only that person’s [or object’s] difference from other individuals, and this difference is relative.[p. 249] Individual differences are used as one means of solving a relational problem. They can be treated as the products of an active process of relational construction, rather than as its first cause, and seen, shortly, largely as an effect.[p. 252]

Op talloze manieren kan het gebeuren dat gedrag door het andere subject afwijkt van wat het ene subject beoogde:

Conflict, with its oblique, alienating, and depersonalizing effects, is never far away[. p. 41 for] the personal self [is] the seat of a pragmatic competence, [...] delineat[ing] a [...] positive type of difference[. p. 259]

Hoewel ik de uitwerking door Jacques stelselmatig tekort vind schieten, deel ik zijn opvatting

that the problems of difference and subjectivity need to be solved together[. p. xxii A]ttempts to constitute the self as something fundamental and autonomous can never be successful.[p. 187 A]n anthropology constructed from a relational point of view can provide modern people with a rigorously coherent way of interpreting their experience.[p. 315]

Hij overdrijft echter door te stellen

that our theoretical structure for dealing with [those problems] must be completely built up from the foundations up.[p. xxii]

Zo oorspronkelijk is het idee natuurlijk niet van

a relational and interactional view of the human phenomenon.[p. 332]

In elk geval ben ik door literatuur allang wijs geworden, dat voor variëteit allerlei aanzetten voor erkenning ervan, omgang ermee e.d. gemaakt zijn. Ze blijken echter verdeeld over (vak)disciplines. Mede daarom ben ik allang ervan overtuigd, dat mij veel en veel meer ontgaat dan ik ooit kan opsporen; en dan moet ik het ook nog eens bestuderen op relevantie. Ik probeer desondanks een – verdere – synthese te bevorderen. De semiotische enneade resp. Metapatroon voldoet nog steeds voor de opgaven onder de noemer van “difference and subjectivity.” Wie waagt een kritische beschouwing? Dat mag beslist met een aantekening zijn.

66.11

In 1965 hield Isaiah Berlin (1909-1997) een reeks voordrachten, later in boekvorm gepubliceerd als **The Roots of Romanticism** (Chatto & Windus, 1999). Een tekst van Berlin vind ik in allerlei opzichten de moeite waard. Zo maakt hij mooie taal. En wát hij schrijft, is evenwichtig, dus leerzaam. Aan het slot van zijn betoog over romantiek heb ik enkele passages ontleend (en geef ik hier in een wat gewijzigde volgorde weer):

Aiming at one thing, [the romantics] produced, fortunately for us all, almost the exact opposite [...] as a result of making clear the existence of a plurality of values, as a result of driving wedges into the notion of the classical ideal, of the single answer to all questions, of the rationalisability of everything[... From] th[eir] passionate, fanatical, half-mad doctrine, we arrive at an appreciation of the necessity of tolerating others, the necessity of preserving an imperfect equilibrium in human affairs, the impossibility of driving human beings so far into the [...] single solution which possesses us. ... We] owe to romanticism the notion that a unified answer in human affairs is likely to be ruinous, that if you really believe there is one single solution to all human ills, and that you must impose this solution at no matter what cost, you are likely to become a violent and despotic tyrant in the name of your solution, because your desire to remove all obstacles to it will end by destroying those creatures for whose benefit you offer the solution. The notion that there are many values, and that they are incompatible; the whole notion of plurality, of inexhaustibility, of the imperfection of all human answers and arrangements; the notion that no single answer which claims to be perfect and true [...] can in principle be perfect or true – all this we owe to the romantics[. pp. 146-147]

Nogal romantisch in de betekenis die hijzèlf ervoor verduidelijkt, blijft volgens mij echter ook Berlin. Want hoe gaan ‘we’ feitelijk om met elkaar resp. elkaars verschillen? Oh ja, ook en vooral is iedereen zèlf verschillend, te weten van de ene tot de andere situatie, enzovoort.

We delen allemaal één en dezelfde, zeg maar, gedragingen- annex verkeersruimte. Hoe slagen we erin elkaar voldoende te naderen, of juist voldoende afstand tot elkaar te bewaren?

Als verkeersregel schiet Berlins oproep tot wederzijdse tolerantie van onderlinge verschillen práktisch tekort. Waarvan is samenloop gunstig, of is verdere afstand geboden? Maar op grond waarvàn valt dat te bepalen. Dus, allereerst wat zijn die relevante verschillen precies, en hoe hangen ze al dan niet samen?

Voor informatieverkeer geldt op z'n Internets inmiddels een wereldwijde ruimte. Dat vergt voor orderlijk verloop op die schaal stelselmatige ordening van veranderlijke betekenissenvariëteit. Die opgave is door en door betrekkelijk – en – nieuw. Een m.i. passende modelleermethode is [Metapatroon](#).

66.12

Orchestra Networks is een bedrijf met het product EBX, naar verluidt

to manage and share a vast number of data assets—master data, reference data, conformed dimensions, hierarchies, and meta data.[website geraadpleegd op 21 november 2018]

Voor zover ik kan nagaan, geldt volgens EBX ook “meta data” als – een soort – data, en dus niet voor **typering** van data (laat staan voor typering van situationele ob- en subjectgedragingen annex –eigenschappen, zoals in elk geval wij volgens Metapatroon met zgn metadata doen).

De crux van stelselmatigheid is juist om op voorhand géén indeling naar soorten data te maken. Betekenis hangt er immers steeds maar van af (contextuele verbijzondering).

Als één van drie “core technologies” van EBX wijst Orchestra Networks op “Semantic Data Store.” Dat klinkt inderdaad vooral ... technisch. Er staat weliswaar tevens vermeld, dat

EBX Semantic Data Store relies on a rich data modeling language, that goes beyond the limitations of traditional relational algebra, to define complex objects and relationships. It features temporal data management for fine-grained version control and audit, and spatial data management for adapting data values to contexts through inheritance,

maar over die “modeling language” kan ik op de website van Orchestra Networks helaas niets vinden. Zo bijzonder is ‘ie kennelijk ook weer niet, die modelleertaal. Het lijkt me sterk, dat er zoiets als stelselmatig verbijzonderingsbeginsel aan ten grondslag ligt. En dan is dus ook EBX waardeloos voor opgaven die wèl stelselmatig zijn. Wie mij van het tegendeel wil overtuigen, mag het proberen met een deugdelijke beschrijving van de “modeling language” waarvan Orchestra Networks zich voor EBX bedient.

Allerlei techniek is irrelevant, en werkt prompt zelfs averechts, indien zij géén passende variëteit biedt ter facilitering van reële variëteit. Hoe hardleers ben je, als je dat ook na KEI nog niet weet?

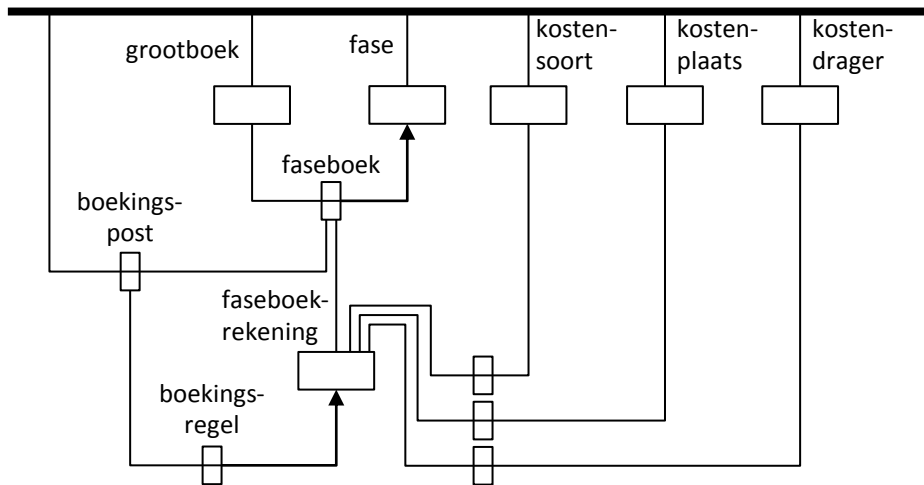
66.13

Zolang jij niet toekomt aan programmatuur, voel ik me vrij(er) om ontwerpsuggesties te doen. :-) In figuur 1 geef ik nogmaals de ontwerpstand tot dusver weer van wat om te beginnen, en ajb spoedig, voor een demonstratie zou moeten werken.

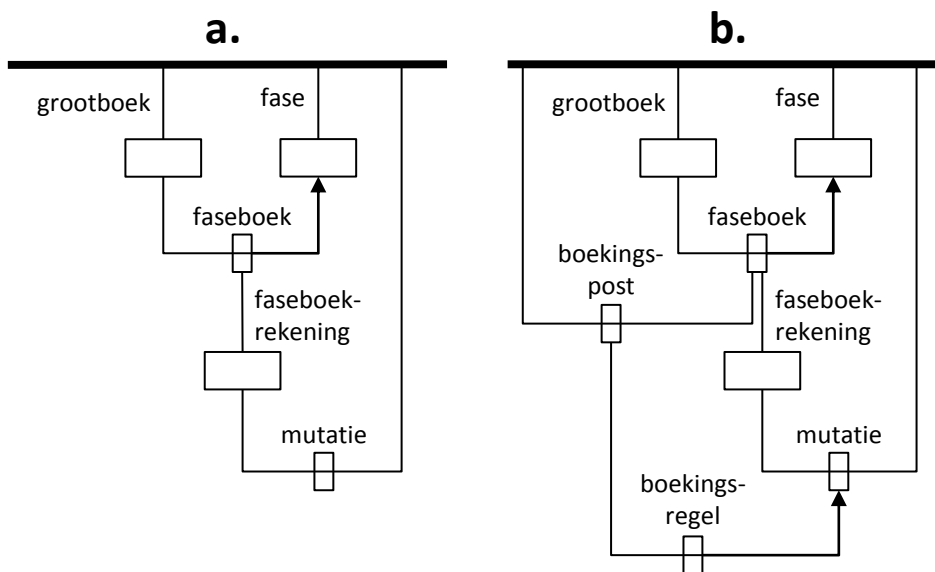
Er is me aan boekingsregel echter iets dwars gaan zitten. Klopt, pas na tientallen jaren. Zo zie je maar weer.

Een grootboekrekening, en met fasegewijs boekhouden is dat dus een faseboekrekening, ‘telt’ mutaties. De rekenkundige som van die mutaties is het saldo ‘op’ de faseboekrekening in kwestie. Die mutaties staan – daarom – duurzaam geregistreerd. Een enkele boekingsregel verandert dan tot het middel om één mutatie te registreren. Voor het noodzakelijke controlespoor moeten uiteraard ook boekingsregels geregistreerd blijven. Maar voor, zeg maar, reguliere verslaggeving met het grootboek kunnen ze er als het ware ‘tussenuit.’ In figuur 2.a heb ik

geschetst dat daardoor zoiets als de functionele kern kleiner is (maar de verdere samenstelling van de identificatie van een faseboekrekening met kostensoort, -plaats en -drager hoort er nog bij). De boekingspost met -regels staat in figuur 2.b toegevoegd.

figuur 1

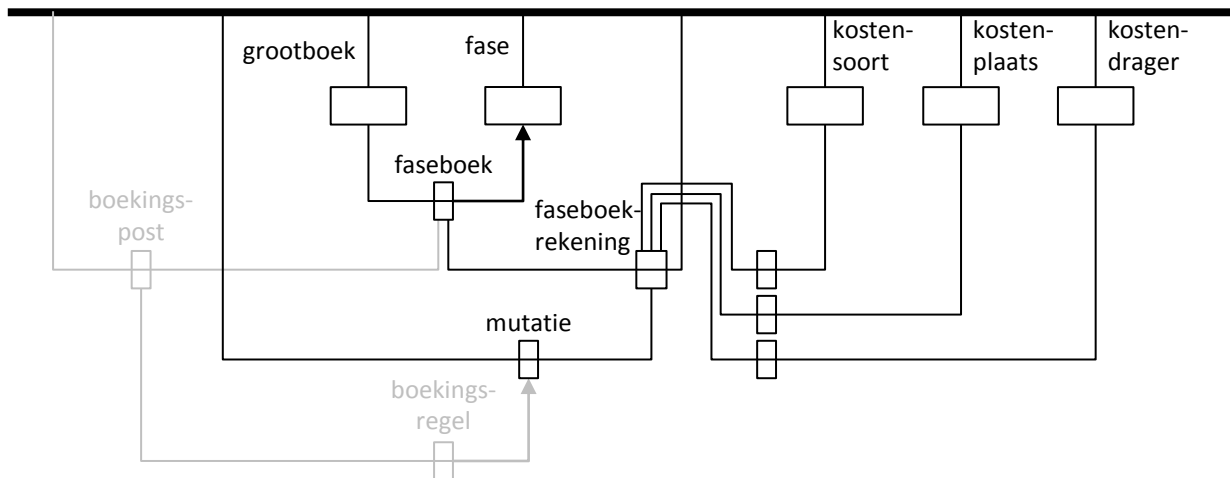
figuur 2

Maar moet faseboekrekening enerzijds dan – ook – aan de horizon ‘hangen’? Zie figuur 3. Ik heb daar boekingspost met -regels grijs ‘gekleurd’ om aan te geven dat er ná registratie doorgaans weinig mee gebeurt. Voor verslaggeving moet alle relevante informatie in mutaties – zijn komen te – staan.

Wat ik boekingspost noem, heet traditioneel journaalpost. Ofwel, boeking gebeurt dan per dag. Ik wil dat graag verruimen, vandaar een andere naam ervoor. Een boekingspost kan verschillende dagen betreffen. Dat heeft echter gevolgen voor de controle, of voldaan is aan de voorwaarde van dubbel boekhouden. Die moet verfijnd zijn tot de boekingsregels in een boekingspost met dezelfde datum (later uit te breiden tot datum en tijdstip). De wijziging in toeschrijving van geldwaarden is

immers onmiddellijk. Wat op een bepaalde datum – en tijdstip – op één of méér faseboekrekeningen er bijkomt, moet op precies diezelfde datum – en tijdstip – van één of méér faseboekrekeningen af gaan.

figuur 3

In **aantekening 66.8** heb ik al iets geschreven over de opmaak van een boekingspost plus –regels. Wat mij betreft ‘werkt’ het als een formulier. Omdat het groot- en faseboek in kwestie in de ‘kop’ staan aangegeven, kunnen ze in – de presentatie tijdens registratie van – een boekingsregel als samenstellende elementen van – de identificatie van – een faseboekrekening worden weggelaten. Voor een boekingsregel komt – via zoekmogelijkheid? – slechts één eerder opgegeven faseboekrekening in aanmerking.

Indien boekingsregels evenzovele rijen vormen ‘op’ het formulier, staat – de identificatie van – de faseboekrekening in de eerste kolom. Ik zou zeggen, de tweede kolom is per regel/rij bestemd voor het transactie- annex mutatiebedrag (inclusief rekenteken voor credit dan wel debet).

In de derde kolom komt dan de transactie- annex mutatiedatum. Het lijkt mij voor een gebruiker gemakkelijk, wanneer in een volgende boekingsregel bij wijze van voorstel alvast de transactie- annex mutatiedatum uit de voorgaande boekingsregel vermeld staat. Vaak klopt dat, en anders kan de gebruiker een andere datum opgeven (waarna de eventueel daaropvolgende boekingsregels ...).

Er komt een moment, dat de gebruiker de boekingspost met bijbehorende regels voor registratie ‘doorzet.’ Nadat de controle op boekhoudkundig evenwicht geslaagd is, moeten in één database-transactie per boekingsregel steeds één mutatie ‘aan’ een faseboekrekening worden toegevoegd. Die mutatie bevat aanvullend op 1. bedrag en 2. transactie- annex mutatiedatum tevens 3. datum/tijdstip van registratie (gelijk aan datum/tijdstip van de database-transactie).

Ik kan me voorstellen dat je allereerst over figuren 1 tot en met 3 opmerkingen hebt. Graag overleg!

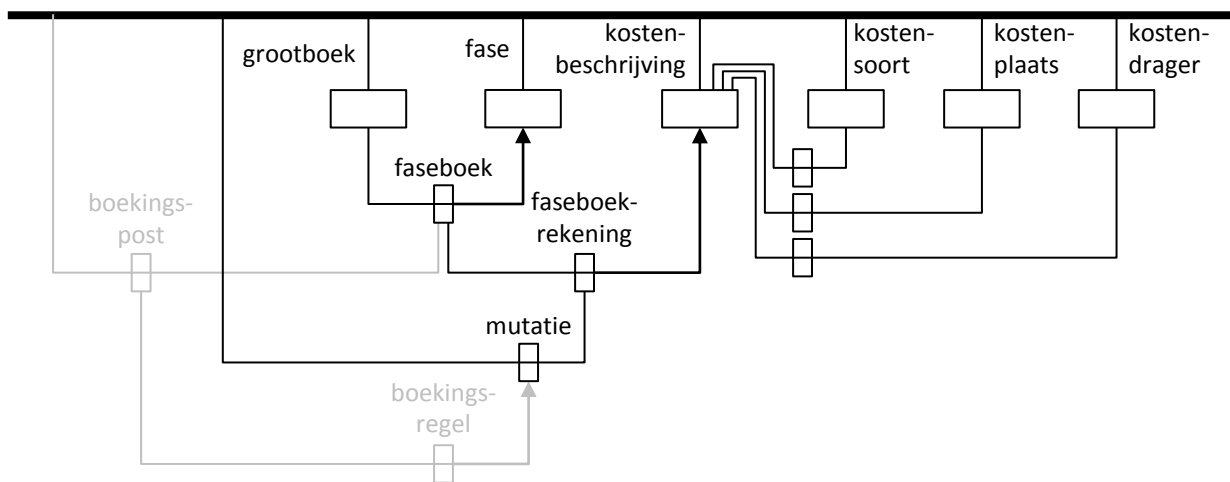
66.14

Om het model tot zoiets als hoofdbegrippen voor boekhouden te beperken heb ik zulke (nadere) eigenschappen in **aantekening 6.13** aangegeven in de toelichtende tekst.

Ik herhaal, voor een boekingspost is vooralsnog de eigenschap slechts 1. faseboek

(dwz grootboek en fase). Voor een boekingsregel zijn de eigenschappen
 1. kostenbeschrijving (zoals jij de reeks kostensoort, -plaats en –drager noemt; met faseboek ervóór, dwz grootboek en fase, heb je de complete – identificatie van een – faseboekrekening, 2. bedrag en 3. mutatedatum. Voor een mutatie worden dan resp. zijn de eigenschappen 1. bedrag, 2. mutatedatum en 3. registratiedatum plus – tijdstip.

Voor zover ik jouw opmerking over noodzakelijkerwijs unieke identificatie begrijp ... ja, als faseboekrekening kan zo'n combinatie van – waarden voor – samenstellende elementen slechts één keer 'bestaan' onder dezelfde horizon. Mijn idee is – was? – dat de kostenbeschrijving samengesteld uit resp. waarden voor kostensoort, -plaats en –drager vormt wat jij aanduidt als een string. Dan moet inderdaad geregeld zijn, dat zo'n string per faseboek uniek is. Ik wilde dat als volgt uitgebreider modelleren, maar dat leek mij onnodig. Ik schets dat alsnog en daarvoor benut ik graag jouw term kostenbeschrijving.

Ben ik hiermee ingegaan op jouw opmerking? Zo ja, dan hopelijk ook nog eens opbouwend. :-)

66.15

Dat je het nu duidelijk vindt, dat zie je snel! Maar vind je het aangepaste model ook, zeg maar, geldig voor eenduidige werking met 'de' programmatuur (KnitBITs)?

66.16

Ik noem het geen faserekening, maar faseboekrekening (omdat ik juist faseboek – als voornaamste samenstellend onderdeel van een zgn grootboek – als begrip wil invoeren resp. benadrukken).

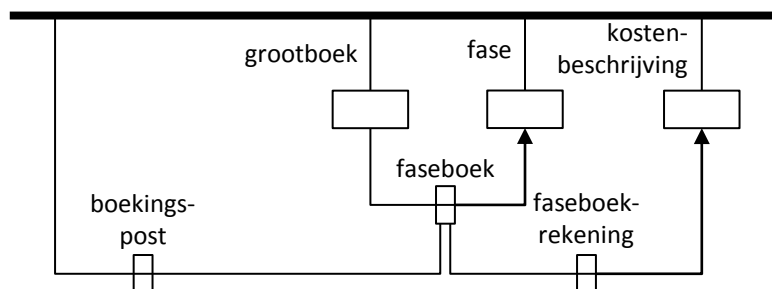
66.17

Wat mij betreft zijn er grenzen aan de mogelijkheid om werking uitputtend te definiëren met structuur van metadata. Daarvoor moet dan – aanvullende – programmatuur – te hulp schieten. Of bedoel je dat niet?

66.18

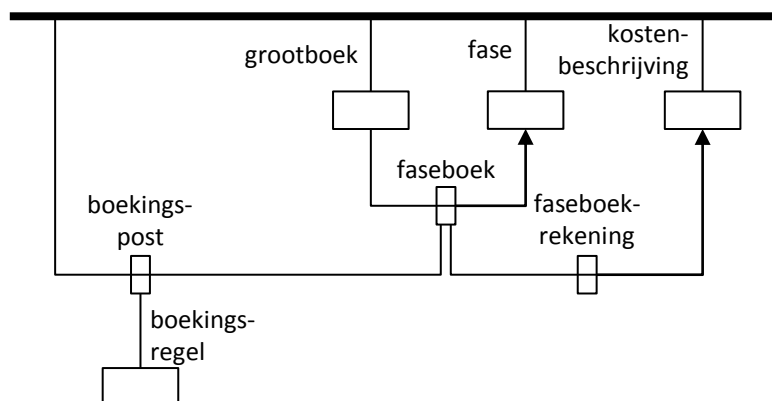
Wat voortgang van verwerking betreft stel ik mij registratie van mutaties als volgt voor. De gebruiker begint een boekingspost. Ik besef dat het aldus – nog resp. opnieuw – te simplistisch gedacht is voor eenduidige opzet. Maar zo'n voorstel valt

stellig te verbeteren. In figuur 1 enzovoort heb ik overigens de samenstellende elementen van kostenbeschrijving gemakshalve weggelaten.

figuur 1

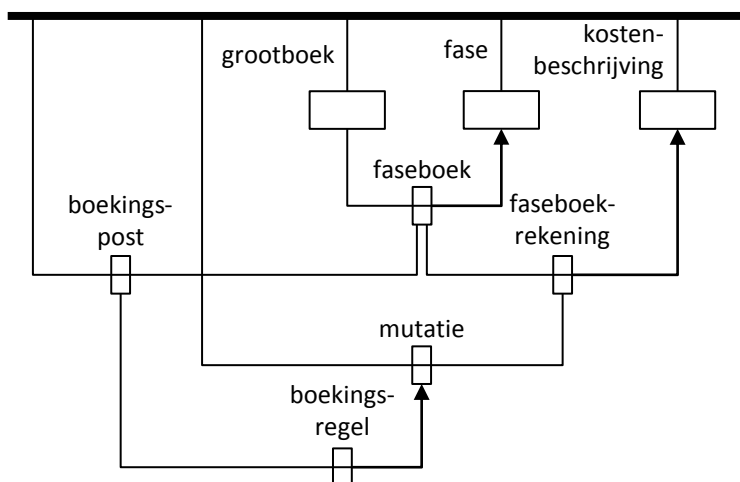
Vervolgens voegt de gebruiker een aantal boekingsregel toe aan de boekingspost. Vooral nog gebeurt dat als het ware als overeenkomstig aantal exemplaren van een eigenschap van boekingspost, zoals figuur 2 schetst.

figuur 2

De zgn evenwichtscontrole(s) mbt dubbel boekhouden heeft betrekking op de boekingspost met zijn –regels. De som van de bedragen in boekingsregels met daarin vermeld dezelfde transactie- annex mutatedatum moet nul zijn. In één en dezelfde boekingspost kunnen boekingsregels opgenomen zijn met onderling verschillende transactie- annex mutatedatums. Voor die verschillende datums moet de desbetreffende bedragensom nul zijn.

Zolang voor één van die datums de uitkomst ongelijk aan nul is, blijft boeking als mutatie onmogelijk. Voor een eventuele latere versie blijft de boekingspost met zijn –regels met als status ‘in bewerking’ oid volgens de structuur van figuur 2 bewaard. Zoals ook jij suggereert, kan de gebruiker er dan op een later stadium mee dóór. Pas indien de boekingspost met –regels geslaagd is voor zijn, zeg maar, nulcontrole(s), volgt registratie volgens de structuur zoals figuur 3 aangeeft. Bijgevolg lijkt het alsof dezelfde informatie vermeld staat in zowel een boekingsregel als de daarmee – aan een faseboekrekening – toegevoegde mutatie. Dat afschrift faciliteert echter controles op later tijdstip. De status van 1. bedrag en 2. transactie- annex mutatedatum in een boekingsregel verschilt van de status ervan in een mutatie.

figuur 3

Ik kan me o.a. voorstellen dat jij boekingsregel à la figuur 2 en boekingsregel à la figuur 3 strikt van elkaar onderscheidt.

66.19

Mocht je ernaar willen kijken, ben ik benieuwd of jij al dan niet slechts gedeeltes uit de – tot dusver zesdelige – reeks opstellen **Werk-in-uitvoering** toepasselijk acht voor de informatievoorziening voor projecten zoals ‘jullie’ ze – willen – voeren; zie [Werk in uitvoering - 1](#), [Werk in uitvoering - 2](#), [Werk in uitvoering - 3](#), [Werk in uitvoering - 4](#), [Werk in uitvoering - 5](#) en [Werk in uitvoering - 6](#). Je suggesties voor verbeteringen zijn uiteraard extra welkom.

Tijdens ons gesprek dacht ik tevens aan kortsluiting met zgn fasegewijs boekhouden. Afgezien van een korte opmerking in [Werk in uitvoering - 5](#), zie aldaar § 27, heb ik financieel beheer in die zes delen nog niet behandeld; in genoemde reeks zou ik er nr 7 aan kunnen wijden. Hoe dan ook, dat verband lijkt mij eenvoudig genoeg te leggen. Zoals ik het vlotweg meen te herkennen, in nr 2 verschijnt in figuur 10 het (begrips)knooppunt objecttype. Bepaalde objecttypen kunnen voor financiële administratie volgens fasegewijs boekhouden dan ‘gelden’ als zgn fasen, te vestigen door een relatie ertussen. Voor een voorbeeld van projectmatige mogelijkheden met fasegewijs boekhouden, zie [Financieel projectbeheer in overheidskader: casus Betuweroute](#). Een zeer beknopte inleiding tot (groot)boekhouden staat in [aantekening 65.65](#). Nóg beknopter schetst [aantekening 65.70](#) de verfijning tot fasegewijs (groot)boekhouden.

Maar dus alleen als je tijd hebt ...

66.20

Een mutatie is een zgn geconsolideerde boekingsregel, dwz onveranderbaar ‘op’ een faseboekrekening geregistreerd. Een boekingspost met n boekingsregels leidt dus, mits de nul-controle(s) kloppen, tot n mutaties (verspreid over de faseboekrekeningen zoals opgegeven in de resp. boekingsregels). Daarom vestigde ik de aandacht op de ogenschijnlijke duplicatie van regelbedrag en –datum tot mutatiebedrag en –datum. Die registratie met verschillende status faciliteert achteraf-controles (en daarop stellen vooral zgn controlerende accountants terecht prijs).

Nogmaals, de toevoeging van mutaties volgens evenzovele boekingsregels gebeurt pas, nadat de nul-controle(s) voor de gehele boekingspost met die –regels kloppen.

66.21

Dank je zeer voor inzage. Prima, dat is dus niets anders dan een welkome voorziening voor situationeel geregeld informatieverkeer, hoera. Er moet nog weer ruimer beschouwd echter principieel onderscheid plus verband gelden tussen identificatie (met authenticatie van dien) en – vervolgens pas – autorisatie; zie [Samenhang tussen identificatie, autorisatie en authenticatie in theorie en praktijk](#). En niet zozeer authenticatie moet contextueel verbijzonderd zijn, maar autorisatie. Mede dáárvóór dient zo'n stelselmatig hoedanighedenplatform; zie [Informatieverkeer op stelselschaal](#). Voor zover ik begrijp wat IRMA als voorziening voor **I reveal my attributes** biedt, gaat het daarmee – nog? – niet om situationeel gebruik van andere digitale middelen door het, zeg maar, IMRA-individu in kwestie. De zgn app op haar/zijn telefoon omvat daarom, zo vermoed ik verder, geen expliciete hoedanighedenverbijzonderingen. De app-houder kiest volgens mij uit beschikbare deelverzamelingen met haar/zijn kenmerkbeschrijvingen (lees dus ook: attributes) de deelverzameling die haar/hem voor de desbetreffende situatie passend lijkt. Z/hij toont het resultaat van haar/zijn keuze op het scherm van haar/zijn eigen telefoon aan de situationele wederpartij die ernaar ... kijkt en vervolgens handelt. Nogmaals, dat is prima. Maar voor een infrastructurele c.q. stelselmatige verkeersvoorziening is m.i. méér nodig. O.a. IRMA verdient daarin zeker een plaats. Wat er bij moet, nogmaals, is dat hoedanighedenplatform op reële stelselschaal bemeten. Daarvoor vind ik de aanzet dus reeds vergaand uitgewerkt. Klopt, dat is ook de enige manier om autorisaties deugdelijk te inventariseren, enzovoort. [De ict-manager bij jullie] is kennelijk helaas nog niet zover om dát in te – willen – zien.

66.22

In **From a Set of Forces to a Form** (in: **The Man-Made Object**, samensteller G. Kepes, Studio Vista, 1966, pp. 96-107) pleit Christopher Alexander voor, zoals hij ze aanduidt, relationele ontwerpmethoden. Ik trek verderop een zeer beknopte vergelijking met [Metapatroon](#) (Engels: Metapattern), een modelleermethode voor stelselmatige ordening van betekenissenvariëteit en aldus geschikt voor ontwerp van infrastructurele voorzieningen voor informatieverkeer, dwz ter facilitering van maatschappelijk informatieverkeer met – ook nog eens veranderlijke – variëteit van dien.

Allereerst geef ik weer wat Alexander met relationeel ontwerpen bedoelt (zoals ik dat uit zijn opstel meen te begrijpen). Als resultaat om volgens een ontwerp te 'maken' mikt hij op zgn gebouwde omgeving, afgaande op zijn voorbeelden van een kamerinterieur tot en met fysieke infrastructurele voorzieningen. Kenmerkend daarvoor vindt hij kennelijk een grote mate van vastigheid. Althans, ik neem aan dat hij daarom vorm kiest als ontwerpdoel.

Alexander onderscheidt relationele van zowel numerieke als analoge ontwerpmethoden:

Numerical methods and analog methods are in common use. [...] However, I believe that they are almost entirely unsuited to environmental design: they are far too simple. The complexity of the needs which enter into the design of a house demands much more general, and more powerful, methods.[p. 96]

Om te beginnen stelt hij voor om behoefte (Engels: need) te vervangen door kracht (Engels: force):

A force is [...] an invented motive power which summarizes some recurrent and inexorable tendency which we observe in nature. [...] These kinds of tendency [...] play their part in shaping the environment. [...] Forces generate form.[p. 96]

De uitkomst van zulk krachtenspel strookt echter vaak niet als vanzelf met de, ik noem ze hier toch maar, behoeften van belanghebbenden. Zo'n ongewenst resultaat noemt Alexander instabiel:

The form can be made stable with respect to all these forces only by artificial means [...] known as "design[.]" [...] We may state the problem of design, in its most general form, in two parts:

1. Given a system, how can we assess the forces which act upon it and arise within it?
2. Given a set of forces, how can we generate a form which will be stable with respect to them?[p. 98]

Alexander herhaalt dat

numerical and analog methods [...] are almost useless in designing houses, or any piece of the environment where people are. The reason is simple: no more than a handful of the practical, psychological, and social forces which have the most profound effect on human life can be represented by these methods.[p. 101]

Ofwel,

[w]hat we need is a way of allowing a much wider range of tendencies to interact. [...] **Given a set of forces, WITH NO RESTRICTION ON THEIR VARIETY, how can we generate a form which is stable with respect to all of them?**[p. 101]

De crux van zgn relationele ontwerpmethoden beschrijft Alexander als volgt:

1. We try to determine, as abstractly as possible, the physical relation which each individual tendency is seeking.
2. We try to combine the individual abstract relational implication, by fusion, to generate the form.[p. 101]

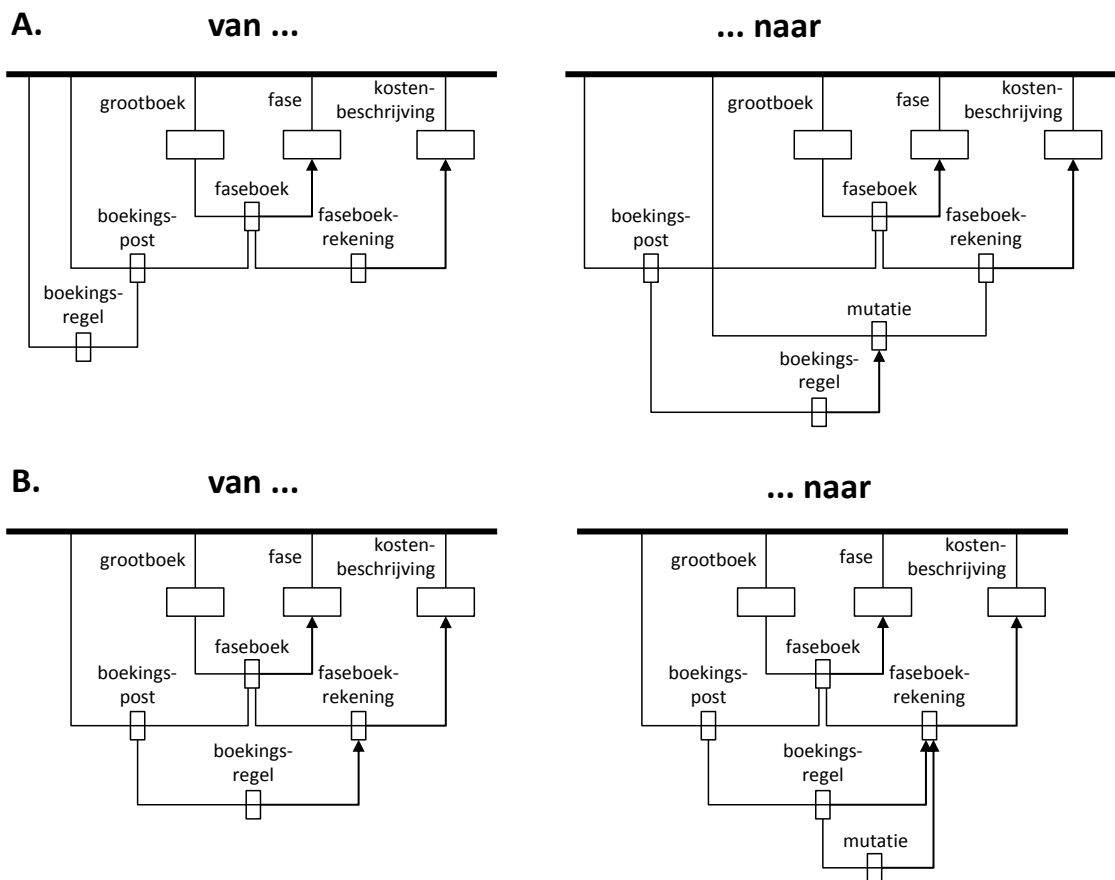
In tegenstelling tot numerieke c.q. analoge ontwerpmethoden acht Alexander

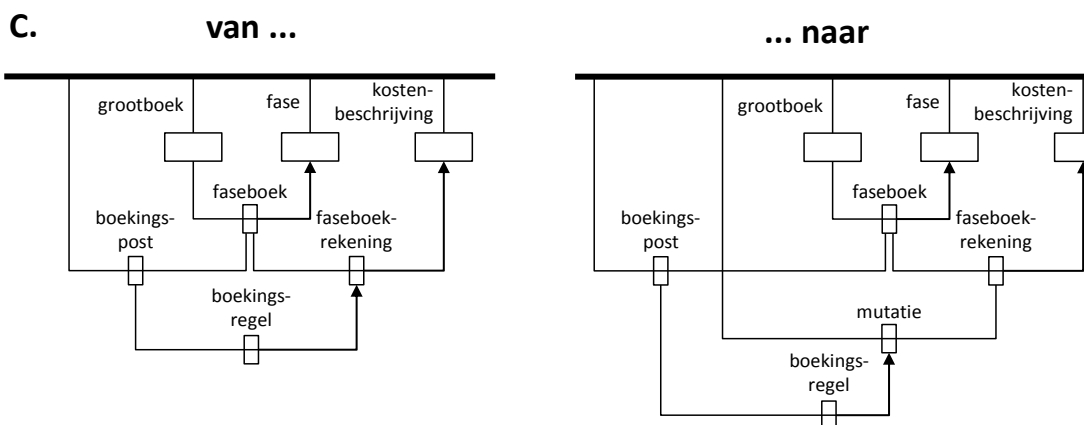
relational methods [...] capable of indefinite expansion. They are, in principle, broad enough to deal with all the complexity which an environmental problem can contain.[p. 107]

Tot zover mijn samenvatting ontleend aan Alexanders opstel. Een opvallend verschil bestaat er natuurlijk tussen de respectievelijke ontwerpdoelen. Informatiekundig telt de vormeis kwalitatief anders. De noodzaak is er immers niet om allerlei krachten tot een enkele zgn fysieke vorm te laten fuseren. Daarentegen kan voor elke kracht afzonderlijk een daarop toegespitste voorziening worden getroffen. Dat vergt echter wel een – verdere – wijziging van het krachtbegrip. Met Metapatroon 'vormt' gedrag het principiële begrip. Daaraan is a priori door-en-door relationeel, dat gedrag resulteert uit samenloop van een object – of een subject – met een situatie. Nota bene, dat is zelfs zowat omgekeerd aan Alexanders benadering. Terwijl hij, althans zo begrijp ik zijn procedé, per kracht een situatie veronderstelt om vervolgens à dergelijke situaties te verbinden – rara, maar hoe dan? – tot één, vooruit, hypersituatie, veronderstelt Metapatroon per situatie een ervoor kenmerkende krachtenbundeling. Dat is volgens Metapatroon immers wat een situatie uitmaakt.

Die bundeling valt desgewenst te ontleden door een situatie op haar beurt als situationeel gedragsobject c.q. –subject op te vatten, dat op zijn beurt dus geldt als samenloop, enzovoort tot een zgn horizon als modelgrens. Dat is het aanvullend relationele beginsel van recursiviteit. Over uitbreidbaarheid gesproken, relevante verschillen staan aldus apart in één en hetzelfde model, inclusief hun samenhang. Alexander heeft stellig – nog steeds – gelijk dat de fysieke vormdwang van gebouwde omgeving gauw kan leiden tot veronachtzaming van relevante (leef)aspecten. Zeg ook maar relevante gedragingen ... Methodisch vind ik zijn suggestie voor een relationele benadering echter niet ver reiken. Om methodisch redelijk overzicht te verkrijgen over de reële variëteit ervan kan – modellering met – Metapatroon helpen. Het ontwerp tot een enkele fysieke vorm, indien onontkoombaar, blijft uiteraard kunst en kunde. Wel weer nuttig kan Metapatroon m.i. bijdragen aan toetsing van een bepaald fysiek ontwerp om gevolgen voor belanghebbenden in de zin van verwachte bevordering dan wel belemmering van hun variëteit van gedragingen. Nogmaals, voor informatiekundige maatregelen bestaat geen fysieke dwang tot vorméénheid. De geïnventariseerde en tevens ontworpen gedragsmeervoudigheid kan 'praktisch' één-op-één leiden tot ontwikkeling van dito meervoudige voorzieningen voor informatieverkeer. Van die informatiekundige vrijheidsgraad blijkt zich echter nog nauwelijks iemand bewust. Kortzichtig volgt nog alom radicale reductie van variëteit. Dat werkt nooit.

66.23

Volgens veranderlijke relatie(s) zie ik vooralsnog enkele alternatieven. Met “van ...” bedoel ik de, zeg maar, concept-registratie van een boekingspost met – regels, terwijl “naar ...” de structuur schetst ná zgn consolidatie, dwz onwrikbare registratie als mutatie.

Alternatief C. is de “van ...” van B. en de “... naar” van A. Dat lijkt mij – ook voor verdere ontwikkeling – het meest evenwichtig. Maar?

66.24

Met dank voor inzage, ik ben met het lezen van het zgn basisplan begonnen ... Met nummers verwijst ik hier naar pagina’s van het desbetreffende rapport. Nee, ik ga niet overal op in. Desondanks ...

4. Hoewel “externe digitale toegankelijkheid” mij toch klinkt als een nogal algemene noemer lijkt het plan om digitalisering “per zaakstroom” aan te pakken. Zo vat ik “stapsgewijs” althans op. Maar waaruit bestaat de samenhang tussen wat er van stap tot stap bereikt moet gaan worden? Daarvoor schiet zgn zaakstroom als criterium uiteraard stelselmatig tekort. Dan loopt “een behapbaar en beheersbaar pad” voorspelbaar dood.

5. Wat zijn “de grote inhoudelijke vernieuwingen in het burgerlijk procesrecht die de KEI-wetgeving met zich meebrengt”? Ik heb trouwens een streepje tussen “KEI” en “wetgeving” toegevoegd. Ook elders blijkt dat de schrijver van het plan de regels voor samengestelde woorden in de Nederlandse taal niet kent. En kunnen procesmatige vernieuwingen trouwens inhoudelijk zijn? Ik begrijp niet waarom het (proces)verloop vast moet staan, voordat de zaakstroom in kwestie valt te digitaliseren. Volgens mij moet, vooruit, digitale toegankelijkheid voor willekeurige, vooruit, zaakstromen opgezet zijn. Over beheersbaar gesproken, dan maakt procesrecht zus of zo niets uit. Het is slechts een kwestie van stelselmatige opzet.

8. Voor “een extern toegankelijk dossier,” nou ja, voor elk dossier moet de toegang deugdelijk geregeld zijn. Daarvoor is stelselmatige verbijzondering van hoedanigheden (lees ook: rollen e.d.) onmisbaar. Dat geldt dus meteen al, zodra “intern alleen gewerkt wordt met een digitaal dossier.” Dat beperkt vooralsnog weliswaar het aantal relevante hoedanigheden, maar de variëteit ervan is ook al zodanig dat daarvoor een stelselmatige opzet nodig is. Wie dat intern, laat staan met extern bereik, van de ene naar de andere zaakstroom gelooft te kunnen opbouwen, dus “stapsgewijs,” ja, dat staat er opnieuw, heeft nog geen infrastructureel benul. Ik ben dus benieuwd of in het basisplan zo’n hoedanigheden- annex autorisatieplatform aan de orde komt (in combinatie met authenticatie van gebruikersidentiteit).

Opvallend vind ik verder, dat de huidige pps-en volkomen onvermeld blijven. Nog maar eens over beheersbaar gesproken, juist dáárop moet worden voortborduurd (zoals wij begin mei eerder dit jaar in kort bestek voor digitale toegankelijkheid hebben aangegeven, zie [aantekeningen 63.50 t/m 63.54](#)). Door een “digitaal dossier” als aanvulling te duiden op informatievoorziening met pps-en is prompt veel duidelijker wat de opzet ervan moet zijn. Ook geldt veel te klakkeloos “papierloos werken” als het radicale doel. Er moet onderscheid worden gemaakt tussen enerzijds volledig-dekkende digitale archivering, anderzijds situationele manieren van werken – door vooral de rechter – variërend van nog helemaal papiergebonden tot helemaal papierloos.

9. Daar staan pps-en genoemd, maar niet als, zeg maar, kopsystemen voor aanvullend te beschouwen digitale archivering (lees ook: verdere dossiervorming).

10. Klopt, het kan met “rollen [...] bijzonder complex worden.” Het voornemen luidt: “er zal daarom steeds weer gezocht worden naar eenvoudige oplossingen[.]” Fout! Voor wat nu eenmaal ingewikkeld is, bestáán geen eenvoudige oplossingen. Nog het eenvoudigst is een stelselmatige oplossing, onder meer omdat er daarvan slechts één volstaat. Pff, vermoeiend om dat alsmaar te herhalen: hoedanighedenplatform.

11. Met een stortvloed aan “ongestructureerde documenten” raakt de behandeling van een zaak onbeheersbaar. Wat is het plan om externe digitale toegankelijkheid niet te laten ontaarden in interne onwerkbaarheid, met juist langere doorlooptijd enz. van dien? De koppelingen waarvan voor digitale toegankelijkheid juist vanuit moet worden gegaan betreft, nogmaals, het verband tussen pps-en aanvullende digitaal dossier- annex archiefbeheer. De kritieke meta-informatie voor dossiervorming, -inhoud enz. staat immers reeds in pps-en.

12. Toegang tot een dossier, eventueel bewerking van eerder geregistreerde informatie (met controlespoor voor aangebrachte wijzigingen), moet verbijzonderd geregeld zijn. Naar nadere hoedanigheid, dus. Waarom moeten “procespartijen de zaakstatus en het zaakverloop uit de stukken in het digitale dossier kunnen afleiden”? Is daar het pps in kwestie niet voor? Geen probleem via informatierotonde.

13. De rotonde draait aldus om “een aantal sleutelgegevens uit de primaire systemen,” maar om dat “een afzonderlijke ‘datalaag’” te noemen verwacht slechts. Verwarrend is verder inderdaad vooral technisch geleuter over allerlei zgn architecturen. Klinkt, oh ja, beheersbaar, te weten “modulaire applicaties [...] met een goede kwaliteit, zoals een goede schaalbaarheid.” Maar waar is het concrete ontwerp ervan? Vooruit, waar zijn de operationele beginselen ervoor? Volgens het basisplan is “de nieuwe oplossing [...] geen alles-in-één-systeem-oplossing” meer. Maar dat was KEI evenmin. Wat nog steeds ontbreekt, is stelselmatigheid. Wat er infrastructuur is aan voorzieningen voor informatieverkeer betreft naar hun aard een “één-systeem-oplossing,” maar dan wel een “oplossing” met passende variëteit ter facilitering van de reële variëteit van informatieverkeer (inclusief redelijkerwijs te verwachten ontwikkelingen). Zoals het basisplan “de oplossing op[knipt],” klopt aardig. Maar wat eraan ontbreekt, is dat de samenhang vanuit de “bestaande primaire processystemen” moet worden gevestigd. Indien “de nieuwe oplossing [...] geen procesgerichte aanpak [betreft],” is mij volslagen onduidelijk waarom “de grote inhoudelijke vernieuwingen in het burgerlijk procesrecht,” zie in het basisplan ook p. 5, relevant zijn. Wel erg verstandig, doe vooral niet aan zoiets als kunstmatige

intelligentie!

14. Ik herhaal, indien procesmatige variëteit niet telt, begrijp ik de aanpak per zaakstroom niet. Met een hoedanighedenplatform met passende variëteit is fysiek onderscheid tussen zaak- en werkdossier overbodig. Wat als dossier 'past' voor een hoedanigheid, is daarentegen een dienovereenkomstige deelverzameling (dynamisch samengesteld). Ik lees binnenkort verder ...

66.25

... maar met zulk lopend commentaar ga ik niet verder. Dat wordt te veel. Wel heb ik inmiddels ook de rest van het zgn basisplan bekeken.

Vanaf p. 19 staat "nader ingezoomd op de relatie met de KEI-wetgeving" – daar in het origineel overigens wel met een verbindingsstreepje geschreven –, maar waarom dat digitalisering mbt "het civiele recht [...] vele malen complexer" maakt, blijft mij ontgaan. Als kenmerkend verschil met de eerdere KEI-poging is aangegeven, dat (p. 13) "de nieuwe oplossing [...] 'juridisch neutraal' [is]." Over stappen gesproken, :-) dàt vind ik alvast een stap in de goede richting. Nòg consequenter geanalyseerd blijkt aan rechtsprakelijk informatieverkeer vrijwel niets specifiek, zodat voor facilitering algemene voorzieningen (lees dus ook:

infrastructuur) in aanmerking kunnen, en daarom ook moeten, komen; zie verder o.a. [Door de blinddoek: semiotiek van rechtspraak](#). Wèl daarmee overeenstemmen, nou ja, enigszins, acht ik wat (p. 22) "project DWD" heet. Ik veronderstel dat die afkorting staat voor Digitaal WerkDossier. Ik zie dus niet in waarom op voorhand onderscheid tussen zaak- en werkdossier wordt gemaakt. Verder lees ik nergens dat de rechter geldt als zgn kritieke dossiergebruiker. Op zoiets als het kritieke pad – een planningsbegrip – ligt m.i. immers de (be)studeertijd die de rechter(s) moet(en) wijden aan vooral schriftelijk beschikbare zaakinformatie.

Eén van de (pp. 26-27) "onderwerpen [die] verder uitgewerkt [worden, is] een globaal autorisatiemodel voor het digitaal dossier." Er (p. 47) "zullen [ge]detail[leerde] informatiemodellen gemaakt worden voor [...] "inzicht in zaakbetrokkenen zoals procespartijen." Helemaal ontbreekt – erkenning van de noodzaak van – zo'n voorziening dus niet in het basisplan. Maar wederom zit een vooropgestelde beperking stelselmatigheid in de weg. En daarom moet het precies òmgekeerd. In de ruimste zin van maatschappelijke variëteit van hoedanigheden, vooruit, noem ze ook maar rollen, moet er een voorziening voor zijn. Daarvan kan o.a. voor autorisatie gebruik van worden gemaakt. Maar zo'n hoedanighedenplatform dient dankzij stelselmatige opzet tevens àndere doelen. Zo meen ik dat er zelfs de crux van rechterlijke bemoeienis in tot uitdrukking komt, dwz een zorg voor optimaal verloop van maatschappelijk verkeer door (be)vestiging van hoedanigheden van deelnemers aan verkeer; zie o.a. [Verkeerssysteem is ànders, ontwerpen dus! rechtspraak als geval](#).

Klassiek is de vergissing om digitalisering te beginnen met "een of meer 'eenvoudige' zaakstromen." Dat kan wellicht verstandig zijn voor zgn implementatie voor operationeel gebruik. Maar zoiets als een proefspoor is onontbeerlijk. En op dàt spoor verdient juist de ingewikkeldst denkbare samenhang voorrang. (Want) indien daarvoor ontworpen tot en met proefondervindelijk pràktisch gebruikte (hulp)middelen voldoen, is vertrouwen voor implementatie gerechtvaardigd. Van de ene na de andere (implementatie)stap is dan immers op voorhand bekend, dat zij bijdragen in 'opbouwende' richting.

Wat zgn doelarchitectuur betreft besteedt het basisplan aan het cruciale aspect de ...

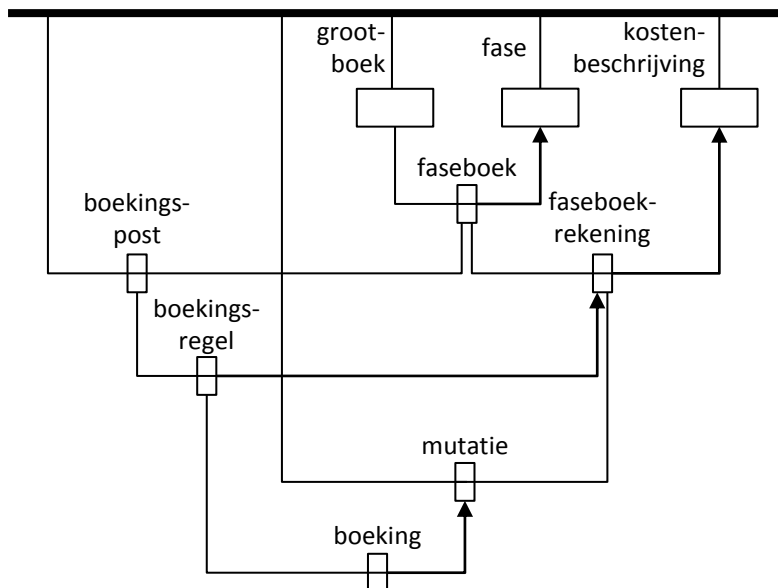
minste aandacht. Dat is de (p. 40) “informatie-architectuur (informatiemodel).” De kortzichtigheid is ook nog eens dubbel, omdat “het informatiemodel [is] toegespitst op digitale toegankelijkheid.” Weer mis! Met voorrang is een informatiemodel nodig met dekking van, ik herhaal, de ingewikkeldst denkbare samenhang (en, nota bene, zowel een aparte business-architectuur – wat een vreselijke aanduiding – als een aparte applicatie-architectuur – nog zo’n term – verdwijnt aldus). Zo’n dekkend model betreft informatieverkeer. Daarom is het gezegd van buiten naar binnen opgesteld. Ofwel, welke gedragingen voegt rechtspraak in relevante hoedanigheden toe aan maatschappelijk verkeer. Dat benadrukt meteen, dat daarvoor zoveel mogelijk gebruik moet gaan worden van infrastructurele voorzieningen voor informatieverkeer. Logischer kan het voor de verkeersdeelnemers buiten de rechtspreeklijke organisatie niet zijn, en uiteindelijk evenmin voor ‘eigen’ medewerkers.

De kostenraming voor 2019 lijkt me nogal uit de lucht gegrepen (p. 54 e.v.). En in hun ijle onbruikbaarheid pakken luchtkastelen altijd duurder uit.

Eind oktober jl. heb ik je een aantal emailberichten gestuurd met informatie- en/of veranderkundige beschouwingen die volgens mij eveneens als passend commentaar op het basisplan kunnen dienen. Je vindt die teksten (met enkele plaatjes) wellicht het eenvoudigst terug als [aantekeningen 65.68, 65.71, 65.72 en 65.73](#).

66.26

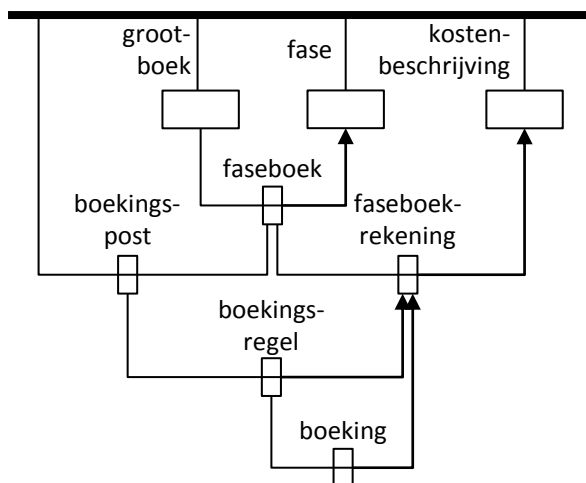
Kan het zijn dat ik verwarring zaaide door onderscheid tussen typen en exemplaren impliciet te laten? Met de plaatjes “van ... naar” bedoelde ik verschuiving en uitbreiding van exemplaren te schetsen. Daaraan moet uiteraard een algemene typering aan ten grondslag liggen (en vandaar dat ik, nogal duister doelend op typen, eerder schreef mij te kunnen “voorstellen dat jij boekingsregel à la [van ...] en boekingsregel à la [... naar] strikt van elkaar onderscheidt.”)

figuur 1

In figuur 1 komt er door feitelijke boeking – met dus het nulsaldo van boekingsregels per boekingspost en daarbinnen ook nog eens per transactie- annex mutatiedatum

als vooraarde, terwijl een boekingspost beperkt blijft tot één faseboek – van elk boekingsregel(exemplaar) één mutatie(exemplaar) bij door een relatie met dezelfde faseboekrekening. Tevens wordt een directe relatie gelegd tussen enerzijds de desbetreffende boekingsregel, anderzijds de erdoor opgestelde (faseboekrekening)mutatie. Dat heet in figuur 1 boeking, met als eigenschap boekingsdatum en –tijdstip. Op deze manier komen de eigenschappen van boekingsregel en (faseboekrekening)mutatie volledig overeen. Zonder onderscheid tussen boekingsregel en (faseboekrekening)mutatie vervalt de mogelijkheid om op enig later tijdstip na te gaan of waarden van hun resp. eigenschappen inderdaad – nog – aan elkaar gelijk zijn. Met figuur 2 zijn we dus zo'n beetje terug bij eerdere modellen.

figuur 2

Toch nog even over boekingspost. Elke verandering die op geldbasis gewaardeerd moet zijn, vergt registratie in het grootboek. Stel dat er n van zulke veranderingen 'gebeuren.' Dat leidt dan tot evenzovele (!) boekingsposten, dus óók het aantal n . Elke boekingspost heeft daarom een unieke identificatie. Had ik dat meteen moeten aangeven? Voor het a.s. prototype volstaat daarvoor een tekst(veld).

De verandering betreft zoiets als onderdelen van 'de financiële toestand.' Relevante onderdelen zijn met faseboekrekeningen geclassificeerd. Per – bedragmatig – saldo blijft de toestand in evenwicht. Ofwel, wat er voor het ene onderdeel bijkomt, gaat er voor een ander onderdeel af. Dat is het beginsel van dubbel boekhouden. Daaruit volgt dat voor registratie van elke verandering – minstens – twee boekingsregels per boekingspost nodig zijn. De ene boekingsregel betreft het toestandsonderdeel, uitgedrukt met een faseboekrekening, dat met het bedrag in kwestie vermeerderd is, terwijl het met de andere boekingsregel gaat om navenante vermindering van een toestandsonderdeel, dus ook weer uitgedrukt met een faseboekrekening.

De veronderstelling dat een boekingspost voor dubbel boekhouden precies twee, niet meer en niet minder, boekingsregels telt, is echter nodeloos beperkend. Om allerlei redenen kunnen voor zowel vermeerdering als vermindering meerdere toestandsonderdelen annex faseboekrekeningen in aanmerking komen. Ik gaf al het voorbeeld van omzetbelasting, met aparte boekingsregels voor netto kosten en voor verrekenbare btw. En een aantal veranderingen kunnen als het ware worden

opgespaard om periodiek met één boekingspost tegelijk in een faseboek geregistreerd te worden. Daar komt het begrip journaalpost vandaan, dwz dagelijkse registratie in het grootboek vanuit een zgn journaalboek (waarin financiële transacties in eerste aanleg worden opgetekend). Denk ook aan de periodieke verslaggeving door een bank, ter verwerking in 'eigen' financiële administratie, van uitgaven vanaf en ontvangsten op de bankrekening(en) van een organisatie. Naarmate een organisatie verspreider functioneert, geografisch en/of naar onderwerpen, leidt dat doorgaans tot allerlei – soorten – journaalboeken. Van weersomstuit gaat het met digitalisering dáárom. Zicht raakt al gauw verloren op noodzakelijke eenvormigheid van financiële consolidatie met een grootboek (en wat mij betreft als een verzameling gelijkvormige faseboeken). Dàt is er m.i. mis aan 'systemen' voor financiële administratie waarvoor is voortbordurd op zgn enterprise resources planning (dat een voortzetting betreft van material resources planning). Maar c.q. en ook de klanten van zulke 'systemen' beseffen vaak niet, wat uitgangspunt voor – opzet van – financiële administratie moet zijn èn blijven. Zullen voor het allereerste prototype kiezen voor het model van figuur 2 hierboven? Oh ja, vergeet met kostensoort, -plaats en –drager ajb de samenstellende elementen van kostenbeschrijving niet. (Maar) je hebt stellig nog bedenkingen. :-)

66.27

Ik ga nog even in op de manier waarop met het zgn basisplan geprobeerd wordt het nieuwe van het oude KEI te onderscheiden (want KEI blijft het volgens mij helaas). Het gaat deze keer wel lukken, zo luidt de bezwering met zoveel woorden, omdat geen "alles-in-één-systeem-oplossing" wordt nagestreefd. Ik merkte al op, zie **aantekening 66.24**, dat het oude KEI dat evenmin was. Want heb jij er ooit een "alles-in-één" ontwerp voor gezien? Daarmee bedoel ik uiteraard: stelselmatig. Ik kan er dus ook alleen maar naar raden, maar mijn indruk is dat voor van alles en nog wat l0s van elkaar aan digitalisering gewerkt is, kennelijk in de verwachting dat gratuite formulering van veelomvattende strategie, ja, dat wèl, voldoende zekerheid bood dat dergelijke stukjes en beetjes allemaal zouden passen. Kortom, ik zie eigenlijk géén verschil. Nou ja, 'ze' zullen er hopelijk eerder mee stoppen dan nadat zoveel geld uitgegeven is als het oude KEI heeft gekost. Maar ik vrees ook alleen maar, omdat het geld zelfs méér dan 0p is. Het zou dus nogal helpen, wanneer er ruimte komt voor verantwoorde informatiekunde (om het nodige verband te vestigen tussen opdrachtgevers en –nemers die zich allebei volgens hun vakmatige 'technieken' oriënteren zonder te beseffen zich vol-ko-men langs elkaar heen te bewegen, nog steeds).

66.28

[Metapatroon](#) is een (modelleer)methode voor samenhangende betekenissenvariëteit. In hun veranderlijke verschillen moeten betekenissen immers ordelijk bijgehouden zijn ter facilitering van informatieverkeer 0ngeacht verkeersbereik. Daarvoor telt èlk verschil, en dat vergt dus nog eens veel verfijnder erkenning dan de ondertitel **Omgaan met cultuurverschillen** klinkt van **Allemaal andersdenkenden** (Contact, herdruk 2007) door Geert Hofstede en Gert Jan Hofstede. Dat neemt niet weg, dat zij reeds onder die ruimere noemer met zoveel woorden de noodzaak van ontwerp(en) volgens Metapatroon bevestigen:

Het wereldtoneel wemelt van de [...] mensen [...] die verschillend denken, voelen en handelen. [...] Tegelijkertijd staan mensen [...] voor gemeenschappelijke problemen die alleen door samenwerking kunnen worden opgelost.[p. 17]

Ik benadruk wat meestal on(der)belicht blijft. Indien verschillen op zichzelf genomen kunnen blijven worden, zouden 'we' ze domweg náást elkaar kunnen resp. moeten laten bestaan en zodoende – ook blijven – veronachtzamen. Verschillen zijn echter principieel betrekkelijk, naar hun aard hangen ze tevens samen:

Een voorwaarde om tot [...] oplossingen te komen, is dat wij de verschillen [...] leren begrijpen. [...] Een van de oorzaken waarom zoveel oplossingen niet werken of onuitvoerbaar blijken, is dat verschillen [...] niet tijdig w[o]rden onderkend. [...] Hoewel de verscheidenheid [...] groot is, [vertoont zij] een structuur[. p. 18]

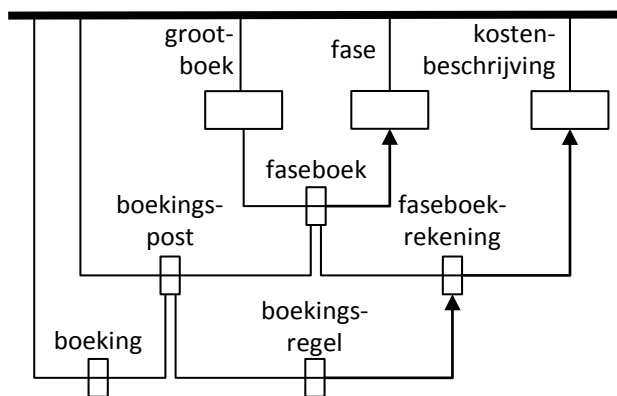
Als structuurpatroon met passende (oplossings)variëteit, dwz subjectief-situationeel, komen de Hofsteden nog niet uit op zoiets als Metapatroon. Dat komt omdat zij verschillen veel ruimer resp. ruwer classificeren. Zij beschouwen cultuur daartoe vooral sociologisch als

de collectieve mentale programmering die de leden van één groep of categorie mensen onderscheidt van die van andere.[p. 19]

Maar reeds voor groepen zijn verschillen nu eenmaal ... verschillen. En een groep resp. categorie bestaat nooit in totale afzondering. Hoe dan ook wijst erkenning van reële (probleem- c.q. kans)variëteit inclusief samenhang (lees ook: interdependentie) op de noodzaak van methodische omgang ermee.

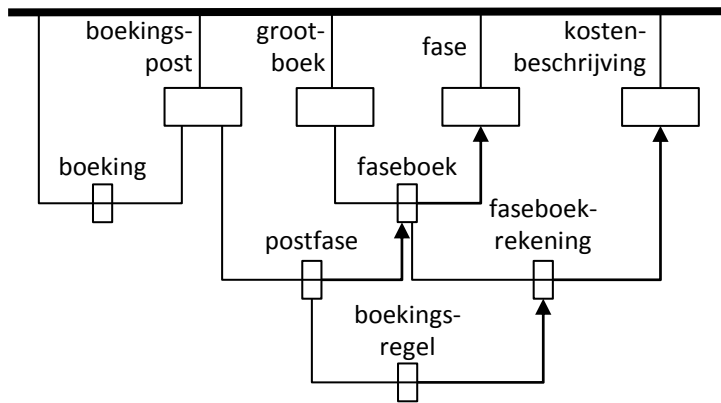
66.29

Hierbij stuur ik je de modelschets aangepast volgens jouw aanwijzing voor boeking (figuur 1).

figuur 1

(Ook) mee eens, uit dit model volgt niet dat alle boekingsregels 'in' een boekingspost gelden voor faseboekrekeningen 'in' hetzelfde faseboek. Wat vind je in dat verband van het volgende model (figuur 2)?

figuur 2

66.30

Het model van figuur 2 in **aantekening 66.29** dus niet. Ipv met structuur blijft dat met programmatuur te regelen.

66.31

Ook en vooral een informatiekundig ontwerper moet rekening houden met meervoud. Met informatie gaat het verschillen van betekenis en samenhang ertussen. Ontwerpdisciplines gericht op andere voorzieningen zijn allang vertrouwd met – aandacht voor – zulke meervoudigheid, enzovoort. Ik probeer nog steeds van die, zeg maar, ontwerphouding ook informatiekundig te overtuigen door m.i. treffende tekstpassages aan (vak)literatuur in kwestie te ontleen. Zo begint Michael J. Blee zijn opstel **The Meeting: Man and Man-Made Object** (in: **The Man-Made Object**, samensteller G. Kepes, Studio Vista, 1966, pp. 76-89) met de stelling, dat mbt

architectural implications [..., for] all [...] whose concern is with problems of form, [...] there is no longer a single architectural construct for man's image of his world, no single embodiment of his relationship with the world.[p. 76]

Sterker nog, voor in-form-atie is dat zelfs niets nieuws, maar geldt betekenisvariëteit naar haar aard. Het lukt om die variëteit ogenschijnlijk redelijk te ontkennen, zolang met digitale technologieën hulpmiddelen 'gemaakt' kunnen worden met navenant kunstmatig beperkt betekenisbereik. Per zgn domein lijkt het alsof een bepaalde waarde van informatie slechts één en altijd dezelfde betekenis heeft. Dat leidt tot de valse aanname dat ook met ruimer bereik informatie een uniforme, gestandaardiseerde betekenis moet hebben. Echter,

[t]he confined and defined local statement which comprised a [specific] tradition is no longer possible or valid in a world where communication physically and intellectually has made an anachronism of the closed society.[p. 76] The creation of confined territories to be ardently defended is a dangerous occupation[. p. 78]

Volgens eneadische semiotiek, zie verder o.a. [Semiosis & Sign Exchange, design for a subjective situationism](#), is informatie (lees ook: een teken) zoals traditioneel als betekenisdrager opgevat, nog slechts een signatuur. En een signatuur op zichzelf bestaat niet. Een signatuur 'vormt' altijd met context (en intext) een configuratie. Bijelkaar is pas een teken aan de orde. [Metapatroon](#) biedt een informatiekundige modelleermethode voor stelselmatig veranderlijke betekenisvariëteit, ofwel bemeten, zoals Blee het in 1966 (!) namens "the contemporary architect" uitdrukt, op

the scale and intensity of the bombardment of influences which is characteristic of an open society[. p. 76]

Tegelijk stelt Blee dat helaas

[f]or the majority of architects the problem is never stated in these terms; preoccupations with new materials, techniques, planning problems, etc., tends to obscure or crowd out such considerations.[p. 76]

Ruim vijftig jaar (!) later verklaart deze analyse – tevens – aanhoudende mislukkingen met grootschalige(r) projecten om informatieverkeer digitaal te faciliteren. Dat begint domweg met een zowel beperkt als beperkend informatie-annex tekenbegrip.

Meteen vanaf zelfs maar iets ruimere schaal is daarentegen een tekenbegrip noodzakelijk met context als ònlosmakelijk tekenelement. Dankzij contextuele verbijzondering à la Metapatroon kunnen betekenisverschillen op/voor willekeurige schaal samenhangend geordend zijn, en veranderingen in verschillen èn hun samenhang gevolgd (in verleden en toekomst). Ik meen overigens dat wie werkt volgens de vooringenomenheden die Blee met “superficial form-gimmicks” aanduidt, géén architect resp. ontwerper is. De òpschaling tot infrastructurele maat van voorzieningen voor informatieverkeer stagneert, omdat ontwerp ervan vooralsnog wordt overgelaten aan zgn ontwikkelaars. Daardoor blijft ontwerp(en) vergaand impliciet en, zoals Blee met zoveel woorden terecht bekritiseert, geleid door favoriete ontwikkelmiddelen van de ingeschakelde ... ontwikkelaars. Zolang zowel opdrachtgever als ontwikkelende opdrachtnemer er géén ontwerper tussen duldt, blijft het zeker op reële verkeersschaal hopeloos misgaan met opdrachten en zgn ontwikkelprojecten van dien.

Door ontbrekende vraag naar informatiekundig ontwerpers zijn ze er ook niet of nauwelijks. Academisch tekent zich evenmin verbetering aan, integendeel. Blee heeft op voorhand treffend samengevat welke afwijzende reacties ik uit die kennelijk gesloten kring zoal krijg op voorstellen voor evenwichtiger verhoudingen, stelselmatige modelleer- annex ontwerpmethoden e.d. Herstel, er is domweg géén aandacht voor. Niemand reageert. Het is informatiekundig dus zelfs nog niet eens zo ver, dat dergelijke m.i. door-en-door pràktische voorstellen

[are] regarded as appropriate in the region of pure theory from which only the unrealistic or utopian conclusion remote from live and pressing problems can emerge.[p. 76]

Ik zou zeggen, herstel, alweer sinds jaren opper ik dat, wanneer pogingen alsmaar mislukken, pràktisch dus, het tijd is, vooruit, beter laat dan nooit, om een kwalitatief andere insteek e.d. te overwegen, theoretisch dus. Ja, met nieuwere digitale technologieën gaan andere mogelijkheden – en risico's – gepaard. Als zodanig moeten ze ook als katalysator voor eventueel nieuwere theorieën gelden. Maar technologie is op zichzelf uiteraard nog lang géén theorie; zie ook [Vernieuwing als dynamiek van theorie, techniek en toepassing](#). (Ook) een theorie vergt een ... ontwerp(er). Blee pleit terecht voor

the more difficult path of seeking a design philosophy embodying a coherent personal estimate of the right relationship between man and his world. [... S]uch theory [should] lead to a creative solution, and above all a conclusion that is socially as well as individually valid.[p. 76]

De verkeersoriëntatie moet daarvoor aan het besef helpen dat infrastructurele voorzieningen nodig zijn ter facilitering van afstemming van gedragingen door verschillende mensen in verschillende situaties. Met situationele gedragsverbijzondering van ob- c.q. subjecten (met identiteit als schakel) correspondeert enneadisch als teken contextuele intertextverbijzondering met signatuur als schakel (en als interpretant gemotiveerd begrip met focus als schakel). Metapatroon helpt dan bij het 'tekenen' van

a coherent, articulate, and systematic relationship between man and his world[. p. 77]

De opgave is voor een informatiekundig ontwerper dezelfde zoals Blee die in algemene termen schetst, te weten ter facilitering van de

man-world relationship: this while accepting materialism and the machine, accepting also tradition and craft, [...] and not by retreating to a snug and defined domain of craft or of technology.[pp. 76-77]

Blee zet zich àf, en ik ben het steeds grondig met hem eens, tegen

irrelevant criteria[, ...] selective judgment[, ...] fixed attitudes that predetermine the relationship between man and the man-made object[, ...] impos[ing] fixed and exclusive formal criteria [p. 77 with their] limiting and comfortable focus, denying [...] and condemning whole areas of relationship [while] exclud[ing] with assumed authority.[p. 78]

Want dat belemmert

the kind of comprehensive solution [...] which is so sorely needed [...] as the world today is characterized by a break-down of all space-time barriers.[p. 78]

Nogmaals,

[f]ixed and conveniently limiting attitudes or formal criteria are [...] incapable of embracing such diverse areas[. ... L]ife itself is thereby deformed, unbalanced, and partial.[p. 78]

Volgens subjectief situationisme is "life" overigens zelfs noodzakelijk "partial," dwz met gedragingen die enerzijds van situatie tot situatie wisselen, anderzijds door het veranderend subject – of object – samenhangen. (Die samenhang vergt aldus een gedragsloos 'middel' en zo veronderstel ik de zgn nul-identiteit van/voor een ob-/subject.) Ik ga er hier verder niet op in. Kortweg gaat het met gedrag steeds om samenloop van subject en – haar/zijn ervaring, motief dus, van een – situatie. Onder zo'n noemer van gedrag is ontwerp(en) door-en-door relationeel. Dat beveelt Blee m.i. ook al met zoveel woorden aan:

[C]onfusion [...] may be resolved if the focus of attention is shifted to the area between man and man-made object.[p. 78]

Zo wil ik met de naam Metapatroon tot uitdrukking brengen, dat een oneindige veelheid aan verschijnselpatronen kan worden ... uitgedrukt volgens een enkel typeringspatroon. Blee:

It is the nature of the equation, its form and not the factors, which then becomes most important. [...] V]alue inheres in the relationship between rather than in the observer attitude or object form. This shift does not deny the existence of the man-made object or the significance of the observer attitude – this would obviously be absurd – but it does affirm as of positive significance the taut "negative" area between.[p. 78]

Zonder ontwerper die uitgaat resp. mikt op zulke relaties, houden opdrachtnemers en –gevers elk vast, terwijl besef van die verschillen echter netzo noodlottig blijft ontbreken, aan hun respectievelijke

partisan positions[,] based [either] upon specific form systems or specific observer positions[. p. 78]

Een ontwerper helpt ze allebei (!) door

concentration on the interval between – on the experience which is a live relationship – [to] acknowledge a certain truth in both positions, finding them in no way incompatible.[p. 79 There] lies his commitment and responsibility.[p. 83]

Voor opgaven van digitalisering van informatievoorziening is het, in elk geval in/voor Nederland, bij mijn weten Jaap van Rees die als eerste gepleit heeft voor erkenning van – de overbruggende rol van – de zgn informatiearchitect. Als publieke oproep hebben wij samen twee artikelen en een boek geschreven: [Informatiearchitect en systeemaannemer: andere rol, andere methode](#) (in: **Informatie**, jaargang 37, 1995, nr 4), [De rol van de informatiearchitect](#) (in: **Informatie Management**, 1995, nr 4 en [De informatie-architect](#) (Kluwer Bedrijfswetenschappen, 1995). Ik geef zelf overigens van meet af aan de voorkeur aan de aanduiding informatiekundig ontwerper. Tot dusver alles tevergeefs ... Dat is natuurlijk ook de reden dat ik hier met verwijzing naar Blee's opstel nog maar eens een poging waag.

Ik beschouw Metapatroon als onmisbare methode voor stelselmatig relationeel ontwerp(en), want zij biedt de ontwerper open structuur. Zoals Blee schrijft,

[t]he moment of meeting is no longer clouded by inhibiting perceptions, it is no longer measured against a fixed expectation. [Instead,] the actual conditions of relating a[re considered] mo[st] important[. ...] The climate of an effective relationship, the “mechanics” of relating, are then the center of focus.[p. 79]

Blee benadrukt vervolgens waarom zoiets als louter technische beheersing van een methode nooit voldoet. Wat Metapatroon betreft wijs ik daarom op wat volgens mij moet tellen als grondslagen ervan. Dat is dan – de theorie van – subjectief situationisme. Dat valt o.a. als semiotiek te duiden, waarvoor de zgn enneade dient als zoiets als basisschema. Uiteraard, ook – en vooral – voor ontwerp enz. van voorzieningen voor – digitale facilitering van – informatieverkeer,

a closer understanding of man becomes essential; there is a need to appreciate his function as an ecological unit and to appreciate the nature of his psychosomatic responses to shaped environment[. p. 79]

Daarom is een verantwoorde ontwerper altijd nieuwsgierig volgens

the pressing need to extend his knowledge into unfamiliar disciplines, disciplines at present ill-equipped to furnish him with information of creative value.[p. 79]

Voor een ontwerper telt

simply the desire to arrive at clear-cut conclusions on [...] modes of relating, in order that his work may take these as formative[. ... U]nless they are clearly established, the shift must fail to achieve consistency and structure[. p. 79]

Het is een misverstand dat een methode met stelselmatig bereik 'daarom' niet formeel kan zijn. Het formalisme (lees ook: de logica) is echter noodzakelijkerwijs kwalitatief anders. Aldus betreft Metapatroon een stelsellogica (met nul-identiteit als één van de constituerende begrippen). Voor alle duidelijkheid, opnieuw in Blee's woorden,

the concern for relationships [...] does not deny the need for formal techniques necessary to shape and control relationships.[p. 79]

Integendeel, zònder formalisme à la Metapatroon blijft noodzakelijke – en veranderlijke – ordening van reële variëteit praktisch buiten bereik met bijgevolg gebrekkige tot averechtse voorzieningen voor informatieverkeer op/voor die schaal:

[T]he failure to articulate a relationship [...] should be condemned. [...] The shift is not to an exclusive position but to an inclusive vision.[p. 80]

In de volgende tekstpassages uit Blee's opstel heb ik, uitgaande van gedrag door samenloop van subject en situatie, in de eerste zin "object" vervangen door situatie:

[T]he reciprocal interaction of man and [situation] is essential to effective relationship, for without [it] there can be no sense and the experience must remain meaningless.[p. 81] Indeed the process of "relating" through experience is a fundamental way of orienting, of becoming, of knowing.[pp. 82-83] A right quality of relationship cannot imply a single fixed and immutable man-object situation, for this is death to experience and neither element in the equation is static if the relationship between is live and new each moment.[p. 88]

Metapatroon als het – ene – algemene(re) patroon-voor-patronen voldoet aan de voorwaarde, dat

the shift in focus must imply a greater simplicity rather than an increased complexity[, ...] for in it is embodied a clear and undeviating estimate of man and his relationship with his world, the shape and nature of experiences which are meaningful [...] for a way of life that is formative.[p. 81]

Omdat Metapatroon geschikt is voor informatiemodellen op willekeurige schaal, heeft een informatiekundig ontwerper er een methode mee

[for] tackl[ing] increasingly complex problems; for without such fundamental reassessment [...] of t]his coexistence of the universal and the particular[, ...] his material is unwieldy and his problems are confusing. It enables a clearer vision of his world and a fuller realization of his responsibility[, i.e., with] the proper regard for the particular condition without sacrificing the general experiential needs of identity, association, etc.[p. 83]

Voor een ontwerper

awareness is therefore synonymous with developed critical judgment, judgment that selects first and foremost on the basis of a quality of relationship[. ...] This suggests a creative alternative to [...] judgments based on preconceived formal ideas that fail to recognize the breadth of [relationships] in space and time. [...]T]he man-made object is necessarily as diverse as the experiences of which man is capable.[p. 84]

Dit strookt met William R. Ashby's Wet van passende variëteit (Engels: Law of requisite variety). Tja, zo luidt reeds Blee's analyse,

[i]t is naturally difficult to envisage an ideal which suggests such a fundamentally different estimate of the creative method[, p. 86]

laat staan om zo'n methode praktisch toegepast te krijgen. (want) daaraan moet o.a. erkenning van ontwerpogaven als stelselmatig vooraf gaan. En dat vergt vooral van opdrachtgevers infrastructureel besef. Enfin, er zijn helaas nogal wat belemmeringen. Maar dat doet er niets aan af,

that the dissolution of rigid compartments, of fixed attitudes, of materialistic or formalist systems, is an essential need if the problems of contemporary society are to be resolved; and that this does not imply an abandonment to anarchy[. p. 86]

Integendeel, wanorde is juist voorspelbaar door methoden e.d. te blijven toepassen voor opgaven op een schaal waarvoor ze niet 'gemaakt' zijn en inmiddels ook allang ongeschikt gebleken zijn. Terwijl Blee – nog – erop wijst, dat

[p]lanning, design, the creation of the man-made object in terms of experience must imply a shift in emphasis from formal to experiential ideals, seeking in a dynamic relationship to [facilitate] responses which expand and enhance life[, p. 88]

meen ik dat volgens stelselmatig bemeten axioma's een dienovereenkomstig formalisme niet alleen houdbaar is, maar praktisch zelfs noodzakelijk voor voorzieningen ter facilitering van evenwichtige(r) verhoudingen tussen deelnemers aan maatschappelijk verkeer. De vrees voor anarchie lijkt echter bij regerende politici, bestuurders en ambtenaren diep te zitten. Zij associëren, ik kan mij althans niet aan die indruk onttrekken, orde met beperkende maatregelen en dat gaat afbrekend helaas stelselmatig ten koste van ruimte voor opbouwende ... stelselmatigheid. Zij zouden volkomen gelijk hebben, indien er alsmaar méér louter verschillen (bij)komen. De crux is de samenhang ertussen. Verschillen verdwijnen heus niet door ze te onderdrukken, vaak integendeel. Via – ontwerp van – samenhang moeten we verhoudingen ertussen (!) eventueel reguleren volgens afgewogen belangen van deelnemers in hun gevarieerde hoedanigheden aan maatschappelijk verkeer. Ik herhaal daarom Blee's m.i. terechte waarschuwing resp. aanbeveling, dat

[t]he response to such necessarily loose argument should not be to retreat into our prescribed compartments – where we "belong" – but to [...] seek a closer understanding, an agreed [meta]language[. p. 89]

Aanvulling met dat voorvoegsel **meta** vind ik wel zo toepasselijk.

66.32

Eigenlijk is niet één punt, maar zijn er twee punten hoogst opmerkelijk. Het ene is, dat er vanuit allerlei disciplines al sinds jaar en dag veel over – omgang met – variëteit gedacht en geschreven is. Het tweede? Dat is dat in elk geval voor digitalisering tot dusver niemand met invloed op veranderingen zich er ook maar iets van aantrekt. Tja, zolang je er niets van wilt weten, want meent dat je ooit was uitgeleerd, kan je jezelf geruststellen.

Ik weet echter ook niet wat ik anders kan doen dan o.a. op zoek te blijven naar literatuur waarin m.i. passende aanzet tot variëteitbenadering staat beschreven om daar dan op mijn beurt naar te verwijzen en erover met informatiekundige toelichting op z'n stelselmatigs te schrijven. Natuurlijk vraag ik me af, of dat met de zoveelste, zeg maar, brontekst nog wel zin heeft. Op mijn website barst het immers allang van zulke opstellen, aantekeningen. Als iemand de ene keer weigert op te letten, zal het met de zoveelste keer stellig nog steeds niet lukken. Maar dan stuit ik toch weer op een m.i. toepasselijke tekst ... Zie **aantekening 66.31** voor daarom nog maar eens zo'n interdisciplinaire poging. (Ook) kritiek op vooringenomenheid met technische 'oplossing' is helaas onverminderd geldig.

66.33

Met [Vernieuwing als dynamiek van theorie, techniek en toepassing](#) schreef ik een korte tekst die m.i. nog steeds een samenvatting biedt van zowel de noodzaak van kwalitatieve vernieuwing als de moeilijkheid om zelfs maar iets te verdienen aan

vernieuwing die kennelijk zó principieel is. Ik ervaar aldus een dilemma. Als je er voor a.s. gesprekstof naar wilt kijken, graag.

66.34

Francis Jacques associeert zijn theorie van drieledige persoonsidentiteit met de goddelijke drie-eenheid van vader, zoon en heilige geest. In **aantekening 66.10** heb ik daaraan enkele opmerkingen gewijd. Het lijkt mij onzin.

Maar is er eigenlijk een algemenere vraag denkbaar dan die naar de verhouding tussen éénheid en veelheid? Over drieledigheid gesproken, maar dat doe ik dan voor de zoveelste keer categorisch, denk ik 'iets' tussen enerzijds éénheid, anderzijds veelheid. Want éénheid betreft principieel géén veelheid, zoals veelheid principieel géén éénheid betreft. De aldus noodzakelijke derde, vooruit, categorie duid ik met nul-identiteit aan. Nota bene, dit is een metatheorie, dwz met drieledigheid van zgn metabegrippen.

Zonder zulke metabegrippen acht ik geen logica van daadwerkelijke verhoudingen mogelijk. Zo blijft onduidelijk, of Jacques schrijft over drie verschijnselen. Of zijn het er toch vier? En in het geval van vier valt er logisch m.i. niet aan oneindige regressie te ontsnappen. Bedoelt hij met vader zowel 'iets' dat in hun veelheid verschilt van zoon en heilige geest als 'iets' dat ze als éénheid omvat?

In **Bijbels Woordenboek** (J.J. Romen & Zonen, samensteller A. van den Born, 1966-1969, derde druk) schrijft P. van Imschoot in het gelijknamige lemma de oorsprong van **Drieëenheid** als christelijk dogma volgens de benamingen god (vader), heer (zoon) en heilige geest toe aan de apostel Paulus als evenzovele verpersoonlijkingen van "de goddelijke goederen liefde, genade en gemeenschap." Zonder metatheorie – waarbij ik er hier maar even aan voorbij ga, dat ook en vooral zo'n metatheorie berust op veronderstellingen met irrationaliteit van dien; zie verderop – kan een onbeslisbare scholenstrijd niet uitblijven. Voor het vroege christendom doet H. Berkhof daarvan verslag met zijn opstel **Athanasius** (in: **Kerkelijke klassieken: inleidende beschouwingen over geschriften van oude en nieuwe kerkvaders**, samenstellers J. Haantjes en A. van der Hoeven, H. Veenman & Zonen, 1949, pp. 9-36). Toegespitst op vader en zoon gaat de strijd om – de mate van – zgn hypostase. In hoeverre is de zoon 'iets' anders dan de vader? Voor aansluiting op het klassieke Griekse denken pleit voor de zoon diens status van halfgod. Maar dan is goddelijk de éénheid wèg. Volgens Athanasius (296-373) deelt de zoon de goddelijkheid van de vader. Maar wat is dan de veelheid? Zo blijft zo'n strijd principieel onbeslecht.

Er bestaat kennelijk behoefte aan onderscheid tussen god-als-vader en god-als-zoon. Zijn er meer van zulke god-als varianten? Volgens mij maakt dat metatheoretisch (!) niets uit. Als beginsel geldt dat elke god-als verbijzondering verschilt van alle overige zodanige verbijzonderingen. En daarom geldt óók dat géén enkele van de god-als verbijzonderingen ze allemaal omvat. Ofwel, ze kunnen slechts éénheid zijn door iets anders dan een god-als verbijzondering. Maar als dat géén verbijzondering is, kunnen we in positieve zin domweg niet weten wát enz. die éénheid wèl uitmaakt, inhoudt e.d. Nogmaals, we 'weten' er slechts in negatieve zin iets over en dat is dat het daarbij juist niet gaat om een god-als verbijzondering. Dat noodzaakt tot een axioma, ofwel een irrationele veronderstelling als kunstgreep om éénheid met veelheid te rijmen: nul-identiteit. Voor alle duidelijkheid, het zijn van éénheid is voorzover wij naar veelheids- annex verbijzonderingsbeginsel – kunnen – weten ... niets.

Het maakt logisch geen ... verschil, waarvoor veelheid wordt ervaren, verondersteld, enzovoort. Met veelheid gaat nu eenmaal éénheid gepaard. Zodra het gaat om zgn godsgeloof, kan dat echter gauw – extra – gevoelig liggen. Berkhof wijst op het risico dat Athanasius neemt met zijn apologie, dwz een geschrift waarmee hij zijn opvatting over – de – godheid verdedigt. Hij noemt

Athanasius de eerste theoloog, die van de openbaringslogica een theologisch en apologetisch thema heeft gemaakt. Dat is een wettig en vruchtbaar ondernemen, waarvoor we hem erkentelijk moeten zijn. Maar het is ook een gevaarlijk ondernemen, om Gods “logica” na te denken met onze klein-menselijke logica. [...] Hier liggen de onverbidelijke grenzen dezer methode.[p. 28]

Mij lijkt niets logischer dan juist die, zoals Berkhof terecht aangeeft, menselijkheid als uitgangspunt te kiezen voor ... logica. Waartoe dat leidt, vind ik dan weer een openbaring. Dan komen “onverbidelijke grenzen” met – axioma’s in een – metatheorie tot uitdrukking. Zodra die niet blijkt te werken, heb ik ‘kennelijk’ die grenzen – nog steeds – onvoldoende ervaren. Met subjectief situationisme als (meta)theorie ben ik voor stelselmatige waardering enz. van n-éénheid, al zeg ik het zelf, toch al aardig opgeschoten. Dat geldt ook voor Metapatroon als bijbehorende modelleermethode annex –taal.

66.35

Dat vergt inmiddels inderdaad weinig programmeerwerk. (Want) met de informatierotonde als, zeg maar, thema, betreft het slechts nog maar weer eens een variatie erop (ook al omdat ervoor de benodigde registers allemaal reeds ‘aangesloten’ zijn).

66.36

Is het versturen van je ‘afvloeiingsaanvraag’ gelukt? Ben je niet bevangen geraakt door twijfel. :-)

66.37

Dat gaat nog vlotter dan ik dacht, véél vlotter zelfs, gefeliciteerd! Ik had aangenomen, abusievelijk dus, dat er pas – en dan ook nog maar een eerste – reactie zou volgen ná afloop van de gehele aanvraag- annex bedenktijdperiode van drie maanden. Geef jezelf overigens ook weer niet te veel eer; je bent om aan de afvloeiingsvoorwaarden te voldoen niet zozeer “voldoende zwaar bevonden,” maar juist licht genoeg. :-) Gelukkig maar.

66.38

Ach ja, de zgn digitale kluis. Daar heb je het weer resp. nog steeds. Mensen gaan prompt, en blijven maar, ruziën over een of ander middel. Overtuigd van strikt eigen gelijk missen zij alsmaar verder het doel. Laat staan dat ze met voorrang overeenkomst volgens een beginsel zoeken. Uiteraard valt er juist over een beginsel de allergrootste ruzie te maken, maar daarbij vergeten de partijen dan weer te letten op wat eruit volgt (want meer dan, zeg maar, instrumenteel is een beginsel ook weer niet).

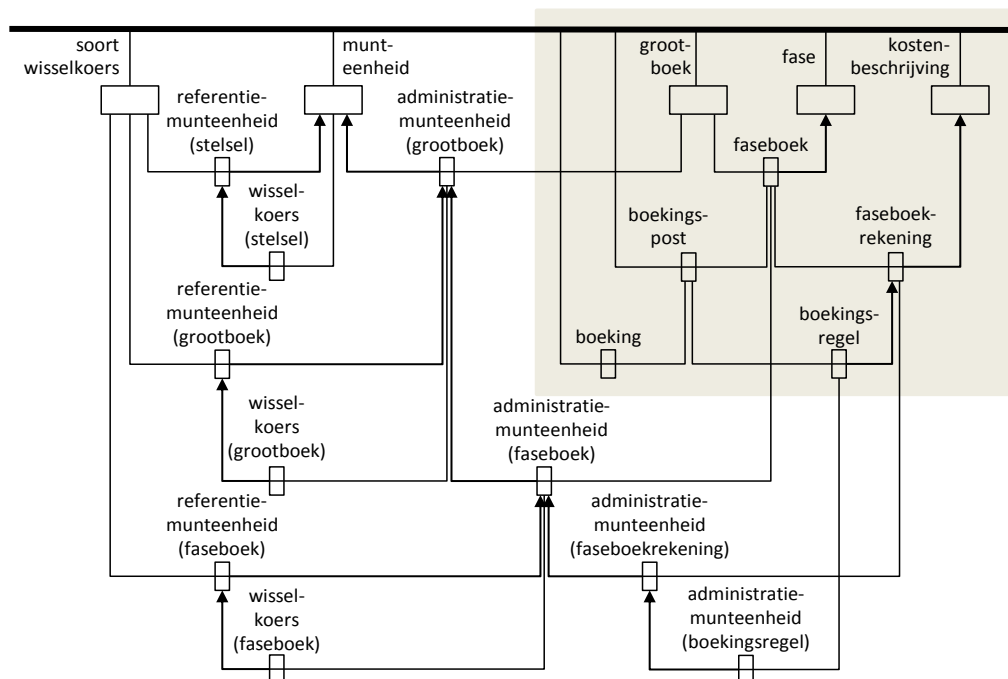
Ook onder de noemer van zgn regie blijft het m.i. werkzame beginsel, en dat is nota bene **persoonlijk eigendom van persoonsinformatie**, nog altijd onbenoemd (en aldus elke discussie zinloos). Jij hebt volkomen gelijk, het doel is “zelfbeschikkingsrecht van de eigenaar” over haar/zijn persoonsinformatie, inclusief wettelijk vastgestelde resp. vast te stellen beperkende voorwaarden voor optimaal

maatschappelijk verkeer of, in jouw woorden, “ingeperkt teneinde onderling vertrouwen in maatschappelijk (informatie)verkeer te kunnen waarborgen.” Of jouw verwijzing naar [Manifest voor informatieverkeer](#) (voorheen: **iDNA-Manifest**) ditmaal ergens toe leidt? Indien je een gelegenheid onbenut laat, lukt het nooit. Opnieuw bedankt voor op z'n minst wederom een waardevolle a.s. aantekening in jouw verzameling!

[Ik vermoed dat [Jan van Tili](#) zijn desbetreffende tekst opneemt in zijn aflevering met aantekeningen die hij in de tweede helft van 2018 schreef.]

66.39

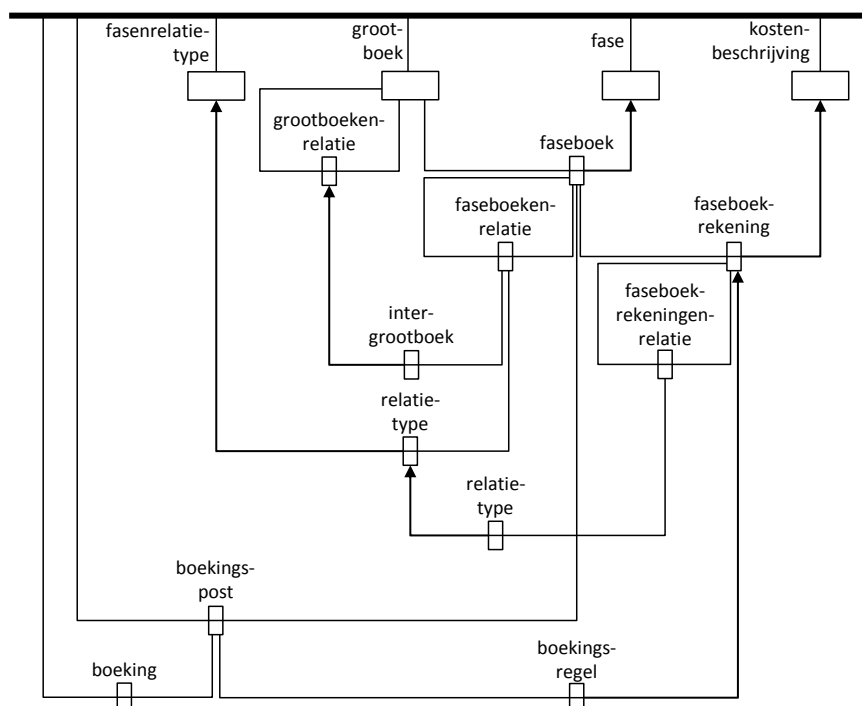
Om met verscheidenheid van munteenheden inclusief wisselkoersen 'rekening' te houden ga ik hier uit van de mogelijkheid om tot en met op één faseboekrekening – uiteraard met verschillende boekingsregels – in verschillende munteenheden te boeken. Dit vergt overigens een verfijning van de nul-controles voor een boekingspost; per boekingspost moet niet alleen het deelsaldo per transactiedatum nul bedragen, maar tegelijk per munteenheid.

Voor verslaggeving in één munteenheid moeten voor een zgn referentiemunteenheid wisselkoersen – ook weer inclusief vermelding van desbetreffende geldigheidsperiode – beschikbaar zijn. De kleinst redelijk schaal ervoor acht ik een faseboek. Indien voor een bepaald faseboek géén referentiemunteenheid c.q. -heden met wisselkoersen voor op diezelfde schaal overige administratiemunteenheden, dan geldt de referentiemunteenheid enz. voor het omvattende grootboek (wat mij de realistische schaal voor eventuele verbijzondering van 'administratieve' wisselkoersen lijkt). Is op die schaal evenmin een referentiemunteenheid beschikbaar, dan telt wat daarvoor is opgegeven voor het stelsel in kwestie. Indien slechts één munteenheid telt, kan zij 'voorbij' de horizon, dwz impliciet, blijven en volstaat nog steeds het model dat hier tegen een grijze achtergrond verschijnt.

66.40

En een aanzet voor hernieuwd (deel)model van rekeningenrelaties:

Intergrootboekrelaties tussen faseboekrekeningen betreffen dezelfde fase, maar met wederzijds rekeningen in verschillende faseboeken in, zeg maar, overkoepelend verschillende grootboeken. Daarbij gaat om delegatie (volgens traditionele weergave van organisatorische hiërarchie: van boven naar beneden) en verantwoording.

Tot dusver heb ik intragrootboekrelaties altijd verondersteld tussen faseboekrekeningen uit verschillende fase(boek)e(n) in hetzelfde grootboek. Mogelijke relatietypen: uitputting en versleuteling.

Maar waarom zouden ook niet tussen faseboekrekeningen in hetzelfde faseboek (en aldus uiteraard in hetzelfde grootboek) dergelijke relatie(s) gelegd kunnen worden? Die kunnen eveneens dienen voor delegatie resp. verantwoording, maar dan binnen de organisatorische 'eenheid' met één grootboek.

66.41

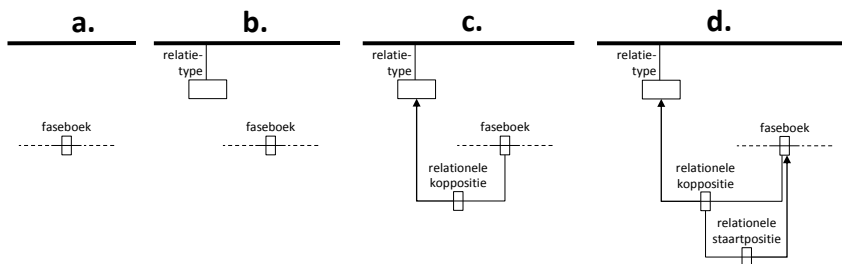
Een fase staat, zoals de gangbare woordbetekenis ook suggereert, niet op zichzelf. Er geldt een omvattender verband met de fase in kwestie als ... fase. Ofwel, er zijn relaties. Daarom noem ik fasegewijs boekhouden ook wel relationeel boekhouden. De karakteristieke relaties bestaan specifiek tussen faseboekrekeningen. Ik veronderstel daarvoor altijd aan de ene kant één faseboekrekening en aan de andere kant één of méér faseboekrekeningen. Kortweg uitgedrukt is de verhouding 1:n. Voorbeeld: Volgens een algemeen toegewezen – bedrag voor – verplichtingenbegroting worden daadwerkelijke verplichtingen aangegaan volgens diverse nadere categorieën. In het faseboek Verplichtingenbegroting vergt dat één faseboekrekening, terwijl er in het faseboek Aangegane verplichtingen per categorie een faseboekrekening is. Met expliciete zgn uitputtingsrelatie(s) ertussen kan een vergelijkend verslag worden opgesteld. In dit geval maken genoemde faseboeken onderdeel uit van eenzelfde grootboek. Ander voorbeeld: Verschillende

organisatorische ‘afdelingen’ maken gelijksoortige kosten. Elk in hun ‘eigen’ grootboek houden zij in het bijbehorend ‘eigen’ faseboek Kosten/opbrengsten die kosten bij op een ‘eigen’ faseboekrekening. Periodiek verantwoorden de afdelingen hun gemaakte kosten. Daarvoor beschikt het naasthogere organisatorische onderdeel, bijvoorbeeld een directie, eveneens over een ‘eigen’ grootboek enzovoort. Op een faseboekrekening aldaar worden volgens zgn

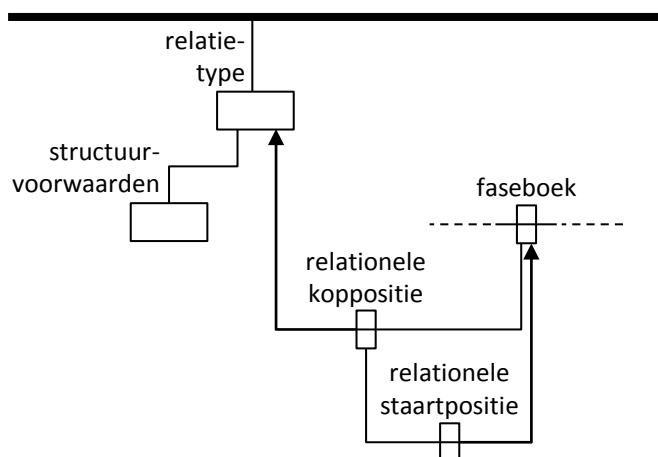
verantwoordingsrelatie(s) dan – als regel samengevat – afschriften geboekt afkomstig van faseboekrekeningen uit één of méér àndere faseboeken uit dienovereenkomstig één of méér àndere grootboeken.

De veronderstelling annex beperkende voorwaarde dat zulke boekhoudkundige relaties principieel volgens de verhouding 1:n verlopen, geeft aanleiding tot verdere modelleeroefeningen. In figuur 1 staat de gedachtegang geschetst. Het gaat om relaties tussen **a.** faseboekrekeningen. Voor dergelijke relaties komen verschillende **b.** relatietypen in aanmerking. Een bepaalde faseboekrekening staat volgens de 1:n-verhouding aan de 1-kant; zij heeft daarin, met andere woorden, **c.** de koppositie. Vanuit die koppositie-volgens-relatietype geldt voor één of meer andere faseboekrekeningen dienovereenkomstig – nota bene, dus altijd relatieve – **d.** de staartpositie.

figuur 1

Volgens het model in figuur 1 kunnen faseboekrekeningen willekeurig expliciet aan elkaar gerelateerd worden (mits voldaan is aan de 1:n-verhouding tussen kop en staart(en)).

figuur 2

Het model in **aantekening 66.40** betreft een aanzet om – nadere – voorwaarden structureel te vestigen. Het zou per saldo weleens eenvoudiger kunnen zijn om

mede op grond van zulke voorwaarden, dwz als het ware in òmgekeerde richting, te bepalen wat de relevante relatietypen zijn. Per relatietype gelden dan ‘typische’ structuurvoorwaarden waarop programmatisch getoetst moet zijn worden om een faseboekrekening de desbetreffende staartpositie tov een andere faseboekrekening in de koppositie te laten innemen; zie figuur 2. Deze afweging van structuur tegenover programmatuur is ten gunste van programmatuur beslist, bijvoorbeeld, wat de nul-controle op boekingsregels per boekingspost betreft.

66.42

En nu maar hopen dat mijn voortschrijdend inzicht de relevante richting op gaat ... Hier volgen enkele opmerkingen over, gelet op wat ik van het gesprek van gisteren nog verder opgestoken heb, hoe-ik-het-zou-doen. :-) Na afloop bekeek ik o.a. nogmaals de rekenbladen/spreadsheets die beide stafmedewerkers mij eerder ter inzage stuurden. Die rekenbladen hangen qua opzet samen, zoals door hen – vooral – voor het jaarwerk ontworpen. Gisteren werd mij duidelijk(er) dat die, zeg maar, familie van jaarwerkrekenbladen zelfs uit meerdere bronnen ter – vooral – financiële verantwoording wordt gevoed.

Voor de stroomlijning van debiteurenbeheer hebben we met succes het motto ‘Blijf overal zoveel mogelijk van àf!’ gepropageerd. Dat hielp aanvankelijk om toestemming voor je voorstel te krijgen. Tja, het moet beter, maar het mag nu eenmaal niet anders ...

Toegepast op vervanging van allerlei rekenbladen door één (jaarwerk)grootboek komt dat motto er op neer om zeker vooralsnog te blijven uitgaan van de bestanden zoals ze vanuit de resp. bronnen voor het jaarwerk worden aangeleverd. Populair gezegd, dan hoeven ‘ze’ nergens ‘aan de bron’ te weten dat voor het jaarwerk vervanging van gereedschap aan de orde is. Wordt er ook niemand zenuwachtig. En op die manier is de opgave meteen ook concreet. (Want) wèlke informatie wordt uit een bepaalde bron ter duiding van elk apart bedrag meegeleverd? Zulke kenmerkende informatie moet worden opgevat als ‘grondstof’ voor waarden voor samenstellende elementen van (grootboek)rekeningidentificatie, dwz kostensoort, -plaats resp. -drager òf voor waarden voor aanvullende kenmerken, zgn supplementen. Aldus valt van zo’n òngewijzigd bronbestand eenduidig een bestand als boekingspost met -regels voor het jaarwerk grootboek af te leiden.

Ik zou zeggen, wàt geldt als de voornaamste bron voor het jaarwerk? Waar komt de meest uitgebreide informatie vandaan? Hoe dat bestand ingericht is, nogmaals, concreet, bepaalt dan de mogelijkheden voor rekeningenschema plus supplementen. Bekijk vervolgens wat er uit een andere bron komt; pas het ontwerp voor rekeningenschema plus supplementen zonodig aan. Enzovoort tot en met alle relevante bronnen voor jaarwerk.

Doe met een aldus ingericht grootboek een proef; daartoe behoort uiteraard programmatuur voor verslaggeving op z’n jaarwerks. Op grond van zulke (concept)verslagen kan aan een bepaalde bron eventueel om een wijziging verzocht worden met verbeterd verantwoordingsbestand van dien, net zolang tot er aan zo’n bron kennelijk niets meer valt te verbeteren. In het (jaarwerk)grootboek kunnen desgewenst – laatste – verbeterboekingen worden opgenomen.

66.43

Ja, je hebt uiteraard gelijk met je kritiek op die zgn ontwikkelomgeving voor programmatuur uitgaande van een ingerichte database. Want daarmee verandert er

nog steeds niets aan die ... inrichting. De 'winst,' en al helemaal op reële stelselschaal van/voor informatieverkeer, zit 'm nu net in àndere structuur van de database(s) (lees ook: gedigitaliseerde informatieverzameling(en)), vooruit, toegespitst op – noem het maar – basisstructuur.

Van een zgn pakket, in dit geval gaat het dus om financiële administratie, is echter juist 'zijn' basisstructuur onveranderlijk. Waarvoor zo'n ontwikkelomgeving 'op' dat aldaar thans gebruikte pakket met tekortschietende basisstructuur dan dient, is om informatie zonder relevante samenhang sneller, gelikter e.d. te rapporteren. Op grond daarvan kan iemand inderdaad sneller enz. verkeerde beslissingen nemen, dat als vooruitgang bestempelen en de eer ervoor opeisen. Terwijl de naam apex toppunt suggereert, beland je ermee op een – verder – dieptepunt. :-)

66.44

[Zie ook **aantekening 66.21**.] Waarvan [de ict-manager bij jullie] nu mbt Irma (I reveal my attributes) stellig "gecharmeerd" is, heb ik ooit proportionele identificatie genoemd. Nee, zeg maar functioneel was ook toen allang geen oorspronkelijke gedachte meer. Ik vrees echter, dat de stelselmatige wending ik eraan gaf wèl nog altijd als nieuw geldt. Daaraan heeft dus evenmin iets veranderd, dat die tekst uit 2003 – zucht, alweer zó lang geleden? – vervolgens als hoofdstuk 6 is verschenen in de nota [Informatieverkeer in publiek domein: schetsboek over architectuur en ontwikkelpaden voor de elektronische overheid](#) (Ictu/programma Architectuur Elektronische Overheid, 2004).

Als [de ict-manager] vooral dat hoofdstuk serieus bekijkt, ja, dat kost even tijd, herkent hij dat een interactie **wederzijds** proportionele identificatie vergt. Daarvan dekt Irma één kant. Nogmaals, dat is alvast prima, maar stelselmatig is dus nogal wat méér nodig (en navenant verweven zijn). Trouwens, voor geloofwaardigheid bij c.q. vertrouwen door de interactionele wederpartij, dwz aan de àndere kant, beroept een gebruiker van Irma zich op haar/zijn beurt op een zgn waarborgactor (en dan nòg blijft onzekerheid over wie het apparaat met de Irma-app daadwerkelijk bedient, maar dat is en blijft natuurlijk de vraag met èlk medium).

Verder zie ik het principiële verschil tussen Irma en, bijvoorbeeld, DigiD – nog? – niet. Na authenticatie van identiteitstelling met DigiD kunnen enkele eigenschappen – als ik het goed heb, ook wel claims genoemd – worden verstrekt; dat lijkt me dan ook selectief resp. proportioneel mogelijk.

[Metapatroon, handboek stelselmatig informatieverkeer](#) omvat de rubriek [identiteitstelling\(en\)](#) met desbetreffende citaten (plus resp. verwijzingen naar mijn geschriften waaraan ze voor die handboekrubriek ontleend zijn). Kijk ajb maar eens. Kortom, we hoeven niet "net te doen alsof we dit voor de [informatie]rotonde kunnen gebruiken." :-) Want dat doen we allang, herstel, op ruimte om volgens stelselmatig identiteitenbeheer 'eindelijk' aan de slag te kunnen, wachten we al jaren ... En het is feitelijk dus zelfs omgekeerd. Juist Irma gebruikt slechts een gedeelte van het wèrkelijke infrastructuur bemeten ontwerp; zie daarvoor [Informatieverkeer op stelselschaal](#). Zo beschouwd, past Irma als een zgn identity provider, vooruit, naadloos in de algemene(re) opzet volgens [Samenhang tussen identificatie, autorisatie en authenticatie in theorie en praktijk](#) (waar eigenschappen, beschikbaar al naar gelang van interactie, parameters heten). Oh ja, een proefopstelling om – onder andere – Irma aan te sluiten op het hoedanighedenplatform staat ook alweer sinds enkele jaren klaar ... Zou [de ict-manager] dat wellicht eens willen zien? :-)

66.45

Wellicht kan je jullie ict-manager om toelichting vragen. Het is dus geen enkel probleem om Irma (I reveal my attributes) als zgn identity provider in de stelselmatige opzet voor identificatie en autorisatie op te nemen; het raamwerk staat ervoor klaar. Maar ik begrijp zijn specifieke interesse in c.q. voorkeur voor Irma eigenlijk niet. Ja, iemand in de hoedanigheid van burger heeft formeel inderdaad voor allerlei interacties genoeg aan het – kunnen – tonen van de beperkte eigenschapsinformatie die dáárvóór relevant is. Voor de bescherming van haar/zijn persoonlijke levenssfeer is – een voorziening zoals – Irma voor háár-/hènzelf dus voordelig, prima. Ik zou echter niet weten voor welke interacties in het rechtsprakelijk (informatie)verkeer geldt, dat er géén behoefte aan c.q. noodzaak tot eenduidige identificatie van resp. deelnemers in kwestie bestaat. Vergis ik me soms? Het lijkt mij voor rechtspraak wat eenduidige identificatie betreft, alles (ivm een bepaalde zaak) òf niets (voor voorlichting). In het ene geval, alles, schieten attributen waarmee iemand niet eenduidig (lees ook: uniek) valt te identificeren tekort. In het andere geval, niets, is elke identificatie overbodig, en daarmee een middel ervoor. Kortom, hoe stelt de ict-manager zich – het gebruik van – Irma ivm digitalisering van de rechtspraak concreet voor? Of heeft hij zich daarvan nog helemaal geen voorstelling gemaakt (en zegt hij maar wat). En/of probeert hij, door over iets anders te beginnen, van een serieuze reactie op jouw voorstellen àf te komen? Nogmaals, zeg hem gerust dat – ook – Irma prima past. Maar waarvoor eigenlijk? :-)

66.46

In **Over de grenzen van culturen: voorbij universalisme en relativisme** (Boom, 1991) komt Henk Procee uit op pluralisme. Voor zover ik kan volgen wat hij bedoelt met relativisme, ziet hij er universalisme met een kleine letter u in. Terwijl Universalisme, wat mij betreft dus met een grote letter U, inhoudt dat betekenissen, regels enzovoort principieel dè betekenissen e.d. zijn, dwz nota bene altijd en overal geldig verondersteld, telt volgens – Procee's betekenis van – relativisme zoiets als de totale werkelijkheid allereerst – van elkaar tevens totaal – verschillende delen. Ik noem ze hier domeinen. Vervolgens gelden betekenissen, regels enzovoort pèr domein, maar daarbinnen dan wèl weer absoluut resp. universeel. De achterlijkheid van gangbare informatiekunde valt reeds te verklaren met Procee's duidingen van universalisme en relativisme (ik zou dus zeggen: Universalisme en universalisme; een duidelijker woord voor universalisme vind ik sektarisme). Tegen grenzeloze geldigheid van betekenissen zijn binnen die vakdiscipline weliswaar bezwaren hoorbaar, maar van weersomstuit wordt – zoals het dáár heet – domeingebonden modellering enz. bepleit. Terecht wijst Procee zowel, in mijn woorden, grenzeloos als begrensd universalisme àf. Helaas is het voor informatiekunde nog steeds niet zover. Wat daarmee gangbaar is, blijft maar niet toegerust op ontwerp van voorzieningen voor stelselmatig informatieverkeer. Ook Procee's kenschets van een alternatief, zgn pluralisme, schiet m.i. echter tekort. Dat kan ik zo stellen, omdat ik de vergelijking met subjectief situationisme kan maken (en dat voldoet m.i. wèl als grondslag, met [Metapatroon](#) als bijbehorende stelselmatige modelleermethode annex –taal). Weliswaar verwijst Procee naar

de semiotiek [voor] een interessant model [...]. In het eigenzinnige [semiotische] jargon [...] heet dat een triadische relatie tussen de betekenisverlener, het betekende en het teken.[p. 154]

In een noot merkt hij op dat

[d]it model is ontleend aan [een] Peirce-interpretatie van C.J.M. Schuyt [... als] vereenvoudigde en versociologiseerde versie van de ideeën van Peirce.[p. 162]

Maar wat Procee daardoor mist, is de kritieke aanwijzing door Charles S. Peirce zèlf, zoals Aristoteles die trouwens al veel eerder geeft, dat verschillen bestaan al naar gelang zgn grond. De semiotische relatie telt daarom géén drie elementen. Hoeveel dan wèl? Oorspronkelijk in [Semiosis & Sign Exchange: design for subjective situationism](#) heb ik dat (meta)model via zes tot negen elementen uitgebreid: enneade. In groepen van elk drie elementen zijn ze gerangschikt volgens drie dimensies c.q. momenten; dat is dus nog steeds triadisch aan de enneade. Voor illustraties, zie [Enneadic Semiotics, axiomatic models](#).

De vráág stelt, overigens ook niet oorspronkelijk, Procee wel degelijk toepasselijk:

Hoe is eenheid aan verscheidenheid te relateren?[p. 86]

Hij zoekt naar een antwoord

door het interactieperspectief centraal te stellen.[p. 91]

Ik kies voor oriëntatie volgens actie, gedrag. Een subject gedraagt zich. Zich? Gedrag resulteert uit samenloop van een subject met wat z/hij interpreteert als situatie. Dus, als samenloop is actie zelfs principieel interactie, te weten van subject en situatie. En cultuur dan? Ik houd het daarmee op een grove aanduiding, soms bruikbaar, maar grondig òngeschikt ter verklaring van unieke gedragingen. Omdat Procee er nog vergaand aan vasthoudt, komt ook hij nog onvoldoende toe aan het aanwijzen van uiterste consequenties van/met – zoals hij het noemt – pluralisme. Mijn voorkeur, en daarmee associeer ik relativisme juist, verdient de aanduiding: interdependentie.

Informatiekundigen die nog verkeren in het stadium van domeingebonden methoden & technieken, en al helemaal wie nog meent dat betekenissen grenzeloos gestandaardiseerd kunnen en daarom moeten zijn, raad ik Procee's boek graag aan voor argumentatie om ook daarvan lòs te komen. Zij kunnen er ook terecht voor argumentatie vóór grofmazige interdependentie. En wie eenmaal zó ver is gekomen, kan voor fijn(st)mazige informatiekunde op stelselschaal dóór naar subjectief situationisme en Metapatroon, eindelijk.

66.47

Verwant aan Procee's insteek, zie daarvoor **aantekening 66.46**, stelt Henk Diepenmaat, hij doet dat in/voor **Een filosofie van de maatschappelijke praktijk** (Parthenon, 2009) de vraag:

Hoe kunnen we sociaal samenleven, als pluriforme mensen, in een gedeelde wereld?[p. 21]

Zijn antwoord berust op

[p]erspectief [al]s de recursieve bouwsteen van alle verandering. [...] Centraal staat een perspectivisch actorbegrip.[p. 23] Vandaar de naam van dit wereldbeeld: recursief perspectivisme.[p. 29]

Volgens de semiotische enneade resp. subjectief situationisme acht ik een situatie niet objectief gekend, maar subjectief als motief (waarbij context op z'n Peirceans functioneert bemiddelend als dienovereenkomstig onderdeel van een teken). Diepenmaat lijkt dat onderscheid tussen situatie en context niet te maken, en context

– weliswaar afkeurend, maar tòch – nog zelfs volkomen òntaalkundig objectief te duiden als

een (fysiek) gedeelde wereld[. p. 29]

Dàt contextbegrip resp. – volgens mij alleen door hem – dáárvan afgeleid contextualisme wijst hij af. Ja, dat doe ik ook.

Wat mij betreft komt Diepenmaats nadruk op perspectief als differentiële factor enigszins overeen met het enneadische element focus. Tja, àlles komt gedragsmatig langs de enneadische dimensie van interpretatie. In Diepenmaats woorden:

De perspectivische actor [...] omvat zowel een notie van de mens as een notie van de wereld; het is een mens-in-de-wereld-notie.[p. 29] Kort en bondig: alles is perspectief.[p. 45]

Daarom vind ik het ‘opvallend,’ over perspectief gesproken, dat Diepenmaat slechts in een voetnoot blijk geeft van zijn instemming met Aristoteles’ stelling

dat hetzelfde attriboot niet tegelijkertijd en in hetzelfde opzicht wel en niet toegekend kan worden aan hetzelfde subject.[p. 58]

Dat heeft later Charles S. Peirce met zoveel woorden beweerd met zijn kenschets van een teken, waarbij hij een bepaald opzicht ook wel een grond noemt. De enneade drukt vooral een m.i. consequente ontwikkeling van dat groundbegrip uit; zie hoofdstukken 2 en 4 in [Semiosis & Sign Exchange: design for subjective situationism](#). Enneadisch geldt dat èlk begrip – netzo – subjectief gemotiveerd is. Ik ben het dus eens met Diepenmaat als hij stelt:

Iedereen handelt volgens zijn eigen interpretatie, [...] die hij [...] steeds bijstelt [en] hem op ieder moment van handelen stuurt.[p. 72] Zonder intentionaliteit geen richting![p. 86]

Zowel intra- als intersubjectief is zgn dia-enneadische dynamiek aan de orde, klopt,

maatschappelijke praktijken en processen [kunnen] opgevat worden als bestaand uit perspectivische actoren in samenhang.[p. 30]

Diepenmaat oppert als z.i.

scherpe definitie [dat e]en perspectief [...] een combinatie [is] van een **uitgangssituatie**, een **verandering** en een **resulterende situatie**.[p. 93]

‘Zoiets’ noem ik – een unieke – gedrag(ing). Maar indien actor gewoon een ander woord is voor gedrager, lijkt mij Diepenmaats aanduiding “perspectivische actor” een pleonasme. Doet hij nodeloos moeilijk? Verwart hij wat ter verduidelijking vooral nodig is om te onderscheiden? Waarop ik hierboven al zinspeelde, Peirce wijst op principieel verschil tussen object, interpretant en teken (waarbij teken bemiddelt tussen object en interpretant). Datzelfde onderscheid heb ik voor de semiotische enneade gehandhaafd, maar tussen dimensies/momenten met èlk drie elementen. Aldus schrijf ik ervaring toe aan interpretatie. Ja, dat is óók gedrag, maar dus van een andere orde – enneadisch: langs een andere dimensie/moment – dan gedrag waarvàn het – te weten, als interpretatie – de ervaring is, enzovoort. Ik krijg de indruk dat Diepenmaat het nog allemaal op één hoop gooit:

Perspectieven worden ervaren [...] en vormen zo het leven zelf.[p. 94]

Zijn poging tot ontrafeling, want kennelijk daagt een gevoel dat e.e.a. niet klopt, mist nog steeds nodig en voldoende onderscheidingen:

De licht paradoxale relatie tussen perspectief en ervaren is als volgt: perspectief is de **statica** van het ervaren en ervaren de **dynamica** van perspectief.[p. 94]

Tja, hoe valt dat te rijmen met de bewering “[A]lles is perspectief”? Ik heb de indruk dat Diepenmaat met zoveel woorden stelt dat alles verschil is. Wie dat niet veronderstelt, komt niet op het idee om het woord perspectief te gebruiken. Met perspectief als verschilbeginsel is Diepenmaat dus allesbehalve origineel. Maar slechts een verschilbeginsel volstaat niet als structuurbeginsel. Wanneer verschillen annex perspectieven tevens samenhangen, hoe dan? Dat heeft, aldus Diepenmaat,

de vorm van een enorme, recursieve, vernette, complexe, immer veranderende structuur van perspectief.[p. 103]

Zonder structuurbeginsel is dat, zachtjes uitgedrukt, nogal vaag, zoals elders door de aanduiding met “wolk” wel blijkt. Wat mij betreft leidt de driedelige samenstelling van elke enneadische dimensie pas tot een stelselmatige ordeningsmethode; zie verder [Metapatroon, handboek stelselmatig informatieverkeer](#).

Volgens de enneade als referentiekader klinkt ook verder rommelig, om niet te zeggen puur idealistisch:

De relatie tussen uitgangssituatie, activiteit en resulterende situatie wordt gelegd door een **bewustzijn**. [...] Als een bewustzijn deze relatie legt, functioneert het onderhavige perspectief als het **object** van het ervaren en het bewustzijn als het ervarende **subject**. Het bewuste perspectief ligt in focus, het bewustzijn vormt zijn context. Het onderhavige perspectief duidt dan **wat** er ervaren wordt, bewustzijn duidt **dat** dit perspectief ervaren wordt.[p. 95]

In enneadische termen betreft een gemotiveerd begrip annex concept in zijn actualiteit zoiets als het plan van een subject – als zodanig voorzien van zgn cognitief vermogen, dwz in staat tot cycli van triadische dynamiek met resp. dimensies/momenten van gedrag, teken en interpretatie – om met gedrag vanuit de ene naar een andere situatie te komen. Meestal ‘gebeuren’ die cycli volledig zonder bewustzijn ervan, laat staan a priori gedrag.

Wat Diepenmaat volgens mij probeert, is het duiden van zgn reële variëteit. Prima, daarvoor leent zich – insteek volgens – perspectief. Mee eens, maar zijn vervolg gaat mank aan een operationeel structuurbeginsel en ontbeert daarom zgn passende variëteit, althans voor informatiekundige ontwerp- resp. modelleeropgaven op stelselschaal van informatieverkeer. Toegegeven, daarop mikt hij niet. Waarop dan wèl? Hij afficheert zich als, toe maar,

wereldverbeteraar.[p. 17]

Hoe dan ook, terwijl hij in elk geval nog niet de spreekwoordelijke klepel ziet hangen – en al helemaal niet gemaakt heeft – hoort hij de klok wel degelijk luiden. Dat is al iets, nietwaar? Vooruit, met perspectief als zijn hoofdterm, inderdaad,

eigenschappen [kunnen] allemaal met perspectief geduid worden. Uiteindelijk is [een ob- c.q. subject] het condensaat, de overlap, misschien beter nog het brandpunt van [...] perspectieven.[p. 109]

In zijn anekdotische aanpak slaat Diepenmaat er allerlei slagen naar. Voor de samenhang van situationele gedragingen resp. eigenschappen van een ob-/subject – die volgens verschillende situaties ... verschillen – veronderstel ik de nul-identiteit van het ob-/subject in kwestie; voor zgn stelsellogica is die nul-identiteit gedrags-

/eigenschapsloos. Daar kàn iemand praktisch van alles en nog wat mee. Met zulk instrumentarium valt er iets bruikbaar te begrijpen van een bewering als:

De ultieme pluriformiteit van de wandelende perspectievenwolk is de norm[. p. 158]

Bekijk eens een stelselmatig model opgesteld met Metapatroon. Langs de tekendimensie betreft “perspectief” – recursiviteit van – contextuele verbijzondering. Aldus raakt

perspectivisch structuralisme [...] beeldend voorgesteld als een [...] weefsel van perspectief. Vrijwel pure structuur.[p. 183]

Nogmaals, hoewel Diepenmaat schrijft over

universele structurele flexibiliteit[, p. 184]

doet hij géén voorstel voor een praktische methode, zoals Metapatroon dat allang is. Die operationalisering vergt een nadere – vooralsnog tegendraads ervaren – kunstgreep zoals – veronderstelling van – nul-identiteit. Oh ja, eigenlijk komt Diepenmaat op zijn hoofdvraag niet verder dan wat zelfs het uitgangspunt voor subjectief situationisme is:

Het is onmogelijk exact vast te stellen hoe een ander (iets in) zijn omgeving ervaart.[p. 197]

Mijn opvatting luidt dat samenleven gebeurt dankzij gedragsgerichte dynamiek volgens principieel verschillende gemotiveerde begrippen, met intra- resp. intersubjectieve gedragsafstemming middels tekens. Ofwel, èlk teken is een verzoek tot inschikkelijkheid (Engels: every sign is a request for compliance; zie **Semiosis & Sign Exchange**). Over pragmatiek gesproken, die taalopvatting vermijdt wat Diepenmaat nog ervaart als

magistrale pragmatische paradox.[p. 206]

Of het daarbij om een verzuchting of – naar ik vrees – aanbeveling gaat, licht hij niet toe. De rest van zijn boek laat ik hier onbesproken. Diepenmaat geeft ook verder her en der zeker blijk van vruchtbare aannames en treffend inzicht, maar gemengd met gefragmenteerde aftreksels plus wijdlopig beroep op eigen synthese vind ik zijn voorstel(ing), vriendelijk uitgedrukt, nogal triviaal. Zo bijelkaar vind ik het eigenlijk onzin.

Ik maak het niet zo ingewikkeld noch dwaal ik daardoor àf. Zodra ik iemand anders – of mijzelf – ergens toe wil bewegen, moet ik haar/hem daartoe middels een teken proberen te motiveren, oh ja, toch nog met een wel degelijk toepasselijk zinnetje van Diepenmaat,

dit om de eenvoudige reden dat de actor de ervarende drager is van [...] intentionaliteit[. p. 229]

Wat een subject op enig moment wil, dwz haar/zijn motief, komt telkens voort uit wat z/hij ervaart als wat z/hij eerder beleefd (lees ook: geleerd) heeft, enzovoort, punt.

66.48

Met zijn openingszin kondigt Henk J.A. Hofland (1927-2016) **Tegels lichten, of Ware Verhalen over de Autoriteiten in het Land van de Voldongen Feiten** (Bert Bakker, editie 1986, oorspronkelijk 1972) aan als

de wordingsgeschiedenis van een verbazing; de verklaring waarom de meeste mensen, [zowel] massa's [als] bewindvoerders, mij door brutale (onbeschaamde,

naakte, grijnzende) domheid hoe langer hoe meer afschuw bezorgen, en waarom ik tegelijk moedelozer word als ik denk dat ik er iets aan zou moeten of kunnen doen.[p. 7]

Zijn verslag betreft, zeg maar, Grote Politiek, nou ja, Nederlandse. Daarentegen, wat ik op mijn beurt zoal meemaak ... Of moet ik inmiddels meegemaakt heb schrijven? Illusies ben ik allang kwijt, mede gelet op mijn vorderende leeftijd en wat daarmee gepaard gaat aan verlies van – zo ik er ooit al enige aanspraak op kon maken – aanzien. Hoe dan ook, ik trek mij falende overheidsinspanningen ter – digitale – facilitering van stelselmatig informatieverkeer aan. Maar wat ik ter verbetering probeer bij te dragen lukt dus evenmin. Vooruit, dat is van een andere, kleinere orde dan Hoflands thema's. Naar haar aard dezelfde "domheid" staat m.i. echter ook daarvoor adequate voorzieningen in de weg.

Mijn motief om – vooralsnog? – te blijven komen met stelselmatig bemeten voorstellen is echter géén "afschuw." (Want) dat helpt zéker niet. Het gaat mij principieel om bevordering van maatschappelijk (informatie)verkeer volgens evenwichtiger verhoudingen. Al maak ik slechts mijzelf daarmee maar wat wijs, als (informatiekundig) ontwerper heb ik een opbouwend doel nodig. Inderdaad, ruimte voor het andere vergt weleens dat het ene verdwijnt. Daarom geef ik voorkeur aan voorzieningen voor zowel het ene als het andere. Wat er daardoor vooral anders moet komen, zijn (verkeers)voorzieningen voor samenhang (om zowel voordelen als gevolg van 'ontmoetingen' te bevorderen als nadelen door 'botsingen' te minimaliseren).

Het verschil van Hoflands thema's met waarop ik vakmatig zoal mijn aandacht richt, neemt niet weg dat er van zijn "verklaring" veel valt te leren. Zo betreurt hij

dat de oorlog altijd meer aandacht krijgt dan zijn voorgeschiedenis[p. 11]

Als ik "oorlog" vervang door mislukking, het woord dat Hofland zelf overigens verderop voor zijn commentaar op gebeurtenissen mbt openbaar bestuur gebruikt, klopt die vaststelling nog steeds. Hij vraagt zich af:

Wat hebben de rijpe, met de leeftijd des ondersheids gezegende generaties van toen daarvan gedacht? Aan bestrijders [...] heeft het niet ontbroken. Maar hebben zij destijds gezien wat wij nu zien; hebben ze de kwaliteit van het gekkenhuis herkend? Hoe komt het dat [zij] die 'het zagen aankomen', daarvan over het algemeen zo academisch, met zo weinig overtuiging melding [...] hebben gemaakt?[pp. 11-12]

Hofland benadrukt zijn

verbaz[ing] hoe nonchalant de intelligentsia voorbij is gegaan aan [...] tot de hoofdzaken van de periode blijken te horen[. p. 13]

Maar feitelijke "bestrijders" telt "de intelligentsia" natuurlijk niet. (Want) wie zichzelf zo bestempelt resp. zich die kwalificatie netzo ijdel laat aanleunen, is domweg onderdeel van de heersende elite, herstel, de werkelijke heersers laten haar of hem in die waan, zodat

bijna iedereen, hoe aardig en bekwaam ook in aanleg, die in de stand [der gezagsdragers] raakt opgenomen, [...] althans in zijn publieke gedrag binnen de kortste tijd [...] eigenschappen [ervan] over[neemt. p. 96]

Aldus helpt o.a. zgn intelligentsia onevenwichtige verhoudingen veeleer bestendigen. Passend acht ik de analyse door Irving Janis onder de noemer van – met zijn engelstalige term – groupthink. Hofland:

Ze hebben het wel geweten, en ze hebben alle relevante wetenschap opzijgeschoven om daarna geblinddoekt aan hun lange mars te beginnen[p. 22] overkoepeld door universele onwetendheid.[p. 30] Ze hebben de positieve kanten [...] overschat, en de negatieve kanten meestal genegeerd. [...] M]ensen [met] aanmerkelijk beter inzicht [zijn] praktisch [...] gedeporteerd[p. 34 behandeld als [...] tamelijk verbazingwekkende, eigenwijze alarmisten van wie nog moe[t] worden afgewacht of ze wel zuivere bedoelingen h[ebbe]n[p. 47 V]oortzetting [wordt] hoe langer hoe meer bepaald [...] door [eigen] overwegingen [p. 42 als] slachtoffer van [de] buitenwereld[p. 43 en] de zelfoverschatting [bereikt] een monumentale vorm. Er is geen enkele twijfel waarneembaar. Hun gedachtenwereld heeft een pathologische kant omdat iedere kritiek uit de buitenwereld direct als een manoeuvre te kwader trouw wordt beschouwd, waartegen extra verzet geboden is.[p. 49 Ze] geloven dat moeilijke kwesties veel beter onder elkaar geregeld kunnen worden, zonder dat [een zgn buitenstaander] er zijn ongevraagde opinie over geeft.[p. 55]

Opbouwende kritiek raakt prompt overstemd, zo geeft Hofland nog steeds akelig actueel aan en verklaart tegelijk wat hem alsmaar “moedelozer” maakt, te weten door

[i]ntolerantie, die hossend oprukt, spetterend spreekt, soms aangekleed is als lol, gezonde humor, of in andere gevallen als ‘stijgende verontwaardiging’, altijd met een gebrek aan bescheidenheid en afstand, en verder dik, traag, opgepompt[p. 12 waarbij] de hoofdrollen vaak eerlijk verdeeld zijn tussen [...] notabele medeburgers en tierende anonymi [p. 188 met] opnieuw de komische parmantigheid, het gekwek van de [...] elite [...] ontoegankelijk voor ieder redelijk argument, [...] het gebruikelijke verongelijkte gebrul dat alles onverstaanbaar maakt[pp. 63-64 o]pscheppen, opsieren en liegen[p. 73] eerlijke, rationele kritiek w[o]rd[t] met [...] geschreeuw en geschuimbek onmogelijk gemaakt[pp. 74-75] eufemistentaal [p. 157 resp.] propagandataal[p. 158] een systeem van sociale technieken en trucages [...], waarmee de stand der gezagsdragers zich afgrendelt en zich ontoegankelijk maakt.[p. 96 Het] gezag [beschermt] zich door in opperste geheimhouding geen domheid toe te geven.[p. 127]

Dat laat uiteraard onverlet dat

[zowel] het bewust bevorderen van mislukkingen [als] het nalaten van duidelijk verzet [er]tegen [...] een verantwoordelijkheid met zich meebrengt.[p. 27 Intussen kan] alleen maar redelijk [...] worden onderhandeld tussen partijen die elkaars krachten juist inschatten.[p. 22] Het plan voor een revolutionaire aanval op de orde best[aat] alleen in de verbeelding van degenen die hun eigen orde wil[l]en invoeren.[p. 90]

Over

gigantische onderneming[en die] op een volslagen mislukking [zijn] uitgelopen

merkt Hofland op, dat

[v]an een ernstig zelfonderzoek [...] daarna [...] geen sprake [is] geweest[wel d]e systematische verschuiving van de verantwoordelijkheid [er]voor[p. 20] Het opdoemen van wijze mannen [voor een onderzoekcommissie] is een van de meest onheilspellende tekenen in de Nederlandse samenleving[p. 120] Daarom is het geen wonder dat regeerders, politici en publieke opinie zich in [nieuwe opgaven] stortten met hetzelfde onbenul dat [eerder] heerste.[p. 21 Zo'n coalitie] maakt [...] van de angst een deugd en kapitaliseer[t] op de onwetendheid van de [belanghebbenden] die [z]ij juist van deze slepende kwaal had moeten verlossen.[pp. 26-27] Uit oogpunt van politieke pathologie is interessant de stelselmatigheid waarmee steeds dezelfde fout herhaald w[o]rd[t]: het losjes wegwimpelen van waarschuwingen afkomstig van verstandige mensen[...] De diepere oorzaak [...] ligt in het valse, [...] aangemoedigde bewustzijn, dat [de eigen partij] een soort grootmacht [is. p. 31 D]e uitgesproken

voldaanheid [verhindert] de patiënt [...] om tot een diagnose over zichzelf te komen.[p. 92]

Hofland stelt vast dat zelfs

een betrekkelijk simpel vraagstuk [...] alleen met harde dwang van buiten k[a]n worden opgelost (terwijl ook van binnen uit de oplossing al dringend gegeven was)[. p. 75]

Gelukkig spreekt resp. schrijft Hofland zichzelf tegen, zoals blijkt uit de moeite die hij met **Tegels lichten** neemt om zijn analyse enz. te delen. Hoopgevend drukt hij zich echter niet uit:

De zogenaamde vernieuwing is vastgelopen, onder andere omdat van het begin af aan daarin op allerlei manieren de restauratie al aanwezig was.[p. 78] De ruimte voor het [...] experiment w[o]r[dt] zo klein mogelijk gehouden.[p. 90 Aan de orde is een] theoretisch open en praktisch gesloten systeem[. p. 173]

Blijven signaleren maar, stelselmatige voorstellen doen ... Wie mikt op evenwichtiger verhoudingen tussen deelnemers aan maatschappelijk verkeer heeft nota bene “afschuw” van “dwang;” vooral met zo’n doel mag het middel niet strijdig zijn. En dan nòg is er het vaak toepasselijke gezegde van de splinter in andermans oog. Dat noopt tot het scheppen, open laten van ruimte. Dat lijkt een risico, maar een alternatief voor emancipatie enz. is er nu eenmaal niet.

Helaas is **Tegels lichten** actueel, op voorhand ook hedendaags populisme verklaard voor beginners en gevorderden, schitterend gedaan. Ik ‘ben’ van een latere generatie dan Hofland. Ik heb van hem nog maar eens geleerd wat ik al wist:

De zogenaamde gezagscrisis is voortgekomen uit het gezag zelf[. p. 192]

66.49

Ik ben dus ècht benieuwd naar zijn Irma-idee. Nooit te oud om te leren, zeg maar.

66.50

Haha, daar heb je het al, “het overboeken van gvka- naar bls-rekeningen,” dat lukt overzichtelijk volgens relevante fasen.

[gvka: geïntegreerde verplichtingen-kasadministratie; bls: baten-lastenstelsel]

66.51

Tja, Verenigde Staten, politiek ... Onlangs las ik de bundel **Tegels lichten, of Ware Verhalen over de Autoriteiten in het Land van de Voldongen Feiten** van H.J.A. Hofland. Die verscheen oorspronkelijk in 1972. Mijn exemplaar behoort tot de – naar verluidt wat aangevulde – editie uit 1986 (Bert Bakker). Hoflands analyse, overigens opgesteld voor Nederlands openbaar bestuur, blijft alom akelig relevant. En met zoveel woorden luidt zijn conclusie dat ‘tegels lichten’ evenmin helpt, maar ja, je moet iets, moet hij gelukkig hebben gedacht. Dat heeft dus in èlk geval die prachtige bundel opgeleverd. Machteloze troost, dat wel.

66.52

Toen Staatdrukkerij nog de drukkerij van en voor de Nederlandse staat was, verscheen jaarlijks op papier (de) **Staatsalmanak**. Dat was – is? – voor de rijksoverheid zoiets waarop jij mij nu wijst als a.s. Register van OverheidsOrganisaties (ROO), nou ja, destijds tevens beperkt tot vermelding van resp. organisaties met bijbehorende bewindspersonen en – in rang – hogere ambtenaren. Dat leverde al een dikke bundel op. Hoe dan ook, zelfs nog voordat ik

de naam Metapatroon ervoor bedacht had, dus zeker méér dan twintig jaar geleden en vóór de privatisering van Staatdrukkerij tot Sdu, vond ik **Staatsalmanak** op basis van het – uit organisatie, functie en persoon – samengestelde èn recursieve positiebegrip een ‘eenvoudige’ toepassing voor contextuele verbijzondering (waarvoor Information Dynamics ook toen al programmatuur beschikbaar had). Ik kan me niet herinneren hoe die afspraak tot stand kwam, maar met twee medewerkers van de Staatdrukkerij had ik een gesprek over, zeg maar, Staatsalmanak-op-www. Eén van hen beoordeelde mijn voorstel als “het ei van Columbus.” Mijn reactie: “U zegt het op een toon, dat u meent al een ei te hebben.” Samen beaamden zij dat. Nee, nooit meer iets van gehoord ...

Dank je wel voor het doorsturen van die flyer ter aankondiging van ROO als “online register van overheidsorganisaties.” Je hebt gelijk, inmiddels zien jij en ik er, nog weer algemener c.q. infrastructureler, een zgn informatierotonde in. Nota bene, als informatierotonde is zo’n ROO echter géén register, althans nauwelijks. Stelselmatig beschouwd gaat het, herstel, behoort het te gaan om een metaregister waarin de registratie over relevante objecten beperkt moet zijn en blijven tot zgn stelselsleutels gekoppeld aan resp. sleutels per register; zie ook [Stelselmatig overzicht via informatiesleutels](#). Omdat er kennelijk verschillende soorten objecten aan de orde zijn, volstaat “uniek identificatiekenmerk voor iedere organisatie” overigens niet. Ook verder vind ik die flyer uitgesproken ... vaag. Althans, een onbenullige lezer – waarvan er in en rondom de overheid helaas méér dan genoeg zijn – kan gauw de valse indruk krijgen dat via ROO willekeurige registers gaan samenhangen. Volgens mij niet. Vraag: betreft ROO er tevens personeelsinformatiesystemen van de overheid bij? Blijkbaar worden alom met geringe(re) dekking registers over organisatie(structuur), rechtspersoonlijke status e.d. bijgehouden. Die vervallen wat mij betreft. Ingewikkeld is het volgens contextuele verbijzondering immers niet. Dan blijft er één register over, zie [Informatieverkeer op stelselschaal](#) voor een stelselmatig bemeten ontwerpmodel, en dat is dan ook géén metaregister (en een informatierotonde is niet eens nodig). Tja, op zo’n register kwam mijn voorstel ruim twintig jaar geleden al neer ...

Inmiddels is in elk geval voorlopig echter wèl een informatierotonde nodig. Die sindsdien her en der verspreid opgezette registers – met kennelijk navenant verschillende dekking van populaties van relevante ‘objecten’ – zijn in de resp. beheerorganisaties stellig vaak onnavolgbaar verweven, verknoopt e.d. met overige zgn toepassingen enzovoort. Dat laat zich niet eenvoudig ontvlechten, zeg ook maar – hé, wat een aardige term – stelselmatiseren, en zeker niet in één klap.

Jij en ik hebben, zachtjes uitgedrukt, weinig vertrouwen in – de opzet van – ROO. Ik vrees dat we er niets aan kunnen veranderen. Een rijdende trein laat zich eventueel nog ontsporen, maar in een stilstaande trein is géén beweging te krijgen.

66.53

Semiotiek is een ander woord voor tekenleer. Mijn semiotische hoofdstelling, die overigens niet eens zo origineel is, luidt: èlk teken is een verzoek tot inschikkelijkheid. Ik vind dat er geen speld tussen te krijgen is, maar leden van de gevestigde orde willen er niets weten. Zó dom zijn ze dus ook weer niet, dat ze niet begrijpen dat die speld kan dienen om valse bestuursillusies dóór te prikken, maar wèl zo ongelofelijk dom en kortzichtig om dat als bedreiging te zien. Wat er moet komen is alweer wat evenwichtiger bestuur, dwz ter bevordering van opbouwende

variëteit. Van mij hoeft er niemand wèg, integendeel, als dat van passende voor reële variëteit maar gebeurt.

66.54

Met een heuse händtekening, eindelijk maar tòch, gefeliciteerd, dan gaat het dus dóór. Wat vind je van bevreemding als aanduiding voor wat je aangeeft als ervaring tüssen verbazing en verbijstering? Dat klopt m.i. met je omschrijving. Door je aangekondigde vertrek ben je voor de blijvers prompt een verrader. Voor hùn gevoel moet je worden verstoten als vreemdeling, dus niet langer welkom enzovoort (zoals àndere mensen juist door hun ònaangekondigde aankomst als zgn vreemdeling ònwelkom zijn). Helaas ... bevreemdt mij jouw ervaring niet. Ik weet mbt mijn verkeershoedanigheden eigenlijk allang niet beter. Maar destijds besefte ik inderdaad niet dat ik uit-het-systeem stapte. En bijvoorbeeld zo'n proefschrift helpt niet om tot een ànder systeem te behoren, want daarmee was ik dus te laat (en het opperen van een nieuwe, meeromvattender synthese heeft daarbij natuurlijk evenmin geholpen). Als je mij een praktische insteek veroorlooft, in jouw geval zit het je materieel niet eens tegen. Je krijgt ook verder zowaar als brave vaderlander betaalt. Ik zou daarom zeggen, probeer zsm van die schok te herstellen, neem dat afwijzende gedrag vooral niet persoonlijk – want dat 'zegt' au fond slechts iets over de àfwijzers – en begin mentaal zelfs onmiddellijk met je afwezigheid. Ga meteen op-je-werk ook iets-voor-jezelf doen. Neem een voorbeeld aan Frank Kramer met zijn afscheidsactie als wedstrijdverslaggever! :-) Zodra je je niet meer met de blijvers bemoeit, zijn ze je wie weet zelfs dankbaar voor je erkenning van hùn lijden, ach, waarom zou je ter wille van anderen niet wat hypocriet zijn, leugentje voor bestwil heet dat, en verloopt je afscheid althans oppervlakkig alsnog harmonieus.

66.55

Indien jij en ik inderdaad nogal langs elkaar heen praten, moeten we naar kortsluiting zoeken. Hier doe ik een suggestie. Daarvoor probeer ik mij voor te stellen hoe jij volgens zoiets als gebouwde-omgevingsdiscipline een, zoals ik dat stellig eveneens slordig noem, ontwerptekening opvat. Dat betreft een tekening van een bepaáld materieel object, zeg ook een uniek exemplaar. Stel dat het gaat om een stenen tuinmuur. Indien de tekening in kwestie het zgn steenverband detailleert, is èlke – getekende – steen op zijn beurt ook weer een exemplaar. Naar zijn exemplarische aard biedt zo'n ontwerp- c.q. bouwtekening dus alom een concrete voorstelling. Een ontwerptekening voor een zgn digitaal informatiesysteem mikt ànders. Dat komt door het gebruikelijke doel ervan. Dat is een register voeren. Daarbij gaat het om verzameling van gelijksóórtige informatie. Dat, zo algemeen gesteld, ònveranderlijke doel geldt vervolgens tevens pràktisch als aanname. Zichtbaar op een ontwerptekening voor een digitaal informatiesysteem zijn daarom 'slechts' informatiesoorten (als zodanig zijn er allerlei synoniemen voor soort: type, klasse, categorie ...). Het idee is, dat exemplaren er ontwerpmatig immers niet te doen, nou ja, zeker niet primair. Indien een soort maar staat aangegeven, is daarmee impliciet de voorziening bepaald om willekeurige exemplaren ervan te registreren. Stel dat een (informatie)systeemmodel een element telt, dat <kleur> heet. Nota bene, die weergave abstraheert van feitelijke kleuren. Het is manier om te bepalen dat concrete kleuraanduidingen annex –waarden geregistreerd kunnen worden als exemplaren volgens de soort <kleur>. Zo algemeen gesteld onder louter een soort (lees dus ook: categorie e.d.) als noemer, staat echter nog helemaal niets bepaald

over precies welke kleurwaarden vereisc.q. toegestaan zijn voor registratie. Zònder nadere beperkingen is ruimte verondersteld voor èlke kleurwaarde. Voor iemand die modelmatig gewend is aan en aldus ook rekent op exemplarische concreetheid is een ontwerp-tekening van/voor een digitaal informatiesysteem vaag, zo niet volkomen ònbegrijpelijk.

Zoals ik jouw voorstel opvat, hamer jij o.a. op procesontleding, van boven naar beneden als een hiërarchie. Enerzijds abstraheer jij daarvoor; als een sjabloon stel je procesmatig een ordening van soorten voor. Anderzijds mik je daarbij concreet op één ordening van die soorten, zeg maar hèt procesmatig sjabloon voor bouwwerken. Zoals jij je dè bouwproceshiërarchie voorstelt, geef je weer met programmatuur (als ik het goed heb, in jouw geval: TheBrain; er zijn allerlei van dergelijke computerprogramma's; de merknaam MindMapping is er zoiets als soortnaam voor geworden, maar iets anders dan wat al veel langer bekend staat als semantisch netwerk, en dan nog slechts hiërarchisch, is het niet). Waarom lukt dat met zo'n computerprogramma? Dat komt doordat er op voorhand géén beperkingen gemaakt zijn wàt iemand voor een bepaald knooppunt opgeeft resp. wèlke – hiërarchische – ordening van knooppunten passend geacht wordt. Over abstractie gesproken ... (Wat het desbetreffende programma echter niet kan, is dat je per knooppunt registratie kunt voeren van relevante exemplaren.) Wel beschouwd geef je per knooppunt slechts een tekstje op. Dat ze samenhangend procesmatig opgevat moeten worden, is iets dat jij er bijdenkt (en iemand met wie je erover praat zonodig moet verduidelijken, wat je ook doet).

Zodra je onderscheid herkent tussen de specifieke, concrete hiërarchie die jij voorstelt en de algemener bruikbare en daarom abstract(er) opgezette programmatuur waarmee jij die ene hiërarchie presenteert (maar je kunt er dus willekeurige hiërarchieën mee opstellen), kan je nagaan dat meteen de eerste paragraaf in de eerste aflevering van deel 1 van **Werk in uitvoering** een model biedt, ja, op z'n abstractst, wees dus gewaarschuwd voor de noodzaak van dienovereenkomstige interpretatie, voor alweer meer beheersing van hiërarchische ordening.

Terwijl met TheBrain e.d. 'iets' pas als knooppunt verschijnt, komt figuur 1 in [Werk in uitvoering – 1](#) er op neer dat knooppunten ontstaan uit steeds een – eerder op te geven – exemplaar van de soort <losse bouwsteen>. Hetzelfde bouwsteenexemplaar kan aldus voor diverse knooppunten, dwz exemplaren van de soort <geplaatste bouwsteen> worden benut. Voilà, een geval van contextuele verbijzondering. En lees bouwsteen hier ajb overdrachtelijk (een synoniem: element).

Als jij mij je procesdecompositie toont, denk ik, prima, dan kan structureel óók volgens het model in bedoelde figuur 1. En daarmee kan dus nog méér, ingewikkelder is het niet, :-) en zelfs véél en véél meer als onderdeel van stelselmatig opgezette informatievoorziening. Daaraan is de gehele reeks afleveringen van **Werk in uitvoering** gewijd. Vooralsnog onthoud ik me van verdere verwijzingen; ik ga op zoek naar verdere onderwerpen voor wederzijdse begripelijkheid. Indien jij die figuur 1 kunt 'lezen' als model voor een opzet waarin o.a. jouw voorstel past, lijkt mij opbouwend alvast de belangrijkste kortsluiting gelukt.

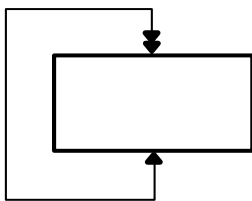
66.56

Ja, dat is het, je liet plaats abusievelijk nog gelijk lopen met tijdstip. Indien je echter zeker meent te weten dat 'ze' je niet meer serieus nemen (en je als hopeloos ervaart

daarin nog verandering te brengen), kan je je spoedige ex-collega's één voor één gerust aanspreken, zeg zo iemand dat je het helaas nu al wat minder druk hebt en vraag eveneens op je allerhartelijkst of je haar/hem wellicht met haar/zijn werk kan helpen. Terwijl je netzo vriendelijk [fopvattingen](#) aanhoort, kan je binnen de kortste keren 'bewijzen' dat jouw werk er feitelijk òp zit. Willen 'ze' dat je desondanks maar wat rondhangt? Wie weet betaalt je werkgever vóór je formele afscheidsdatum dan o.a. nog een treinretour Den Haag voor je; zijn 'ze' blij dat je 'ze' alvast een dag minder lastig valt. :-)

66.57

Helemaal ontdaan van variaties voor presentatie (kleuren, lijnen e.d.) ziet strikt het zgn conceptuele model van het – digitale – gereedschap dat jij benut om een proceshiërarchie op te stellen er – gemodelleerd met de gangbare zgn entiteit-relatiemethode – als volgt uit, zie figuur 1.

figuur 1

Nee, ingewikkelder is het niet. :-) Het model telt één liggende rechthoek. Er is dus slechts één soort object verondersteld waarover informatie kan worden geregistreerd. Dat komt er praktisch op neer, dat de objectsoort ònbepaald blijft. Registratie van exemplaren betreft steeds een tekst(je). Je kunt inderdaad aan- resp. opgeven wat je maar wilt.

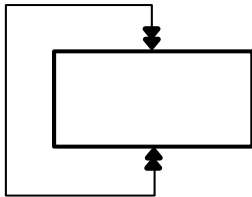
Het tekstje waarmee je begint, vormt de top van de hiërarchie (nota bene, volgens dit model). Linksom de liggende rechthoek 'loopt' een lijn, met aan de onderkant van die rechthoek één pijlpunt en aan de bovenkant twee pijlpunten. Getekend aan weerszijden van dezelfde lijn staat aldus een zgn één-op-méér relatie aangeduid. Een alternatieve notatie daarvoor is 1:n. Als structureel voorschrift komt zo'n relatie soort er op neer, dat voor een bepaald exemplaar relaties met een willekeurig aantal àndere exemplaren van kunnen gelden (waarbij in hiërarchische zin het ene het bovengeplaatste exemplaar is met de overige exemplaren er náást elkaar allemaal ònder; het aantal ondergeplaatste exemplaren kan variëren van nul tot, nou ja, afhankelijk van de programmatuur/database is er pràktisch altijd wel een maximaal toegestaan aantal). Dè regel van hiërarchie luidt dat èlk exemplaar precies één bovengeplaatst exemplaar 'heeft;' de enige uitzondering is het topexemplaar dat tegelijk zijn bovengeplaatste exemplaar vormt (en daarom als soeverein geldt). Op die manier laat zich – hiërarchische – uitwaaiing voortzetten. Want èlk exemplaar dat direct ònder het, zeg maar, topexemplaar is aangebracht, kan op zijn beurt dienen als bovengeplaatst exemplaar voor een aantal bijbehorend ondergeplaatste exemplaren. Enzovoort. Bovenstaand model stelt – ook – géén grens voor het aantal niveaus waarover zich zo'n hiërarchie kan uitstrekken (maar praktisch ligt dat met een gereedschap anders, hoewel je het erdoor feitelijk opgelegde maximale aantal niveaus wellicht nooit 'opmaakt').

Het conceptueel is bedrieglijk eenvoudig, indien je – grondslagen van – de

modelleermethode/-taal niet kent.

Met een hiërarchie gaat eenduidigheid gepaard. Daarom verdient beperking tot één-op-méér relatie(soort) vaak voorkeur.

Een netwerk betreft een andere structuur. Kenmerkend daarvoor is de méér-op-méér relatie(soort). Voor exemplaren geldt dan dat elk exemplaar direct aan willekeurig welk ànder exemplaar gerelateerd kan zijn (met onbepaaldheid van dien voor sturing enz.). Aan het model valt het grote verschil in uitwerkingsmogelijkheden bijna niet te zien; zie figuur 2 voor wat conceptueel wederom netzo strikt een netwerkmodel is.

figuur 2

Het kritieke punt is en blijft dat een ontwerptekening voor gereedschap voor informatievoorziening juist zo radicaal mogelijk abstraheert van feitelijke (registratie)exemplaren. Indien mijn veronderstelling over een ontwerptekening mbt 'fysieke' gebouwde omgeving enigszins klopt, toont zo'n tekening juist een bepaald exemplaar, te weten ene, unieke exemplaar in kwestie dat gebouwd gaat worden resp. ooit gebouwd is. De passende manieren om zulke verschillende ontwerptekeningen te 'lezen' zijn daardoor zowat tegenovergesteld. Daarvan moet je je bewust zijn, zodra je gereedschap voor bouw-informatievoorziening opzet. Je moet als oorspronkelijke gebouwde-omgeving deskundige dan van ontwerp-methode wisselen, kunnen begrijpen wat volgens een methode gemodelleerd is die passend is voor informatievoorziening. Met de modellen die ik hier heb geschetst, kan je noodzakelijke waardering van abstractie oefenen ... :-)

ps

De grondslagen van Metapatroon zijn overigens nòg weer anders. Een soort is niet absoluut, maar relatief geldig gedacht. De relativiserende factor is situatie, en met recursiviteit van situationele annex contextuele verbijzondering kan eenduidigheid op willekeurige schaal worden uitgedrukt (lees ook: gemodelleerd). Zo verkrijg je pas – mogelijkheden voor – sturing-op-maat.

66.58

Henkjan Honing vindt

muziek geen taal[,] maar een spel[, dwz simpelweg leuk, leerzaam en uitdagend.[p. 35]

In Iedereen is muzikaal, Wat we weten over het luisteren naar muziek (Nieuw Amsterdam, 2009) probeert Honing met nadruk op

luisteren [p. 36 ...] deze dans in kaart te brengen [volgens] onderzoeksresultaten op psychologisch en neurocognitief gebied[. p. 35] Met name de methodes en technieken uit de cognitiewetenschap, die specifiek op mentale processen zijn toegesneden, blijken zeer geschikt om meer grip te krijgen op de waarneming van muziek, het luisteren en de luisterervaring.[p. 40]

Op die manier heeft hij mij over muziek echter weinig tot niets geleerd. Als vooral vòlgzame wetenschapper gaat Honing kennelijk uit van positivistisch erkende “methododes en technieken.” Dat vergt reductie tot wat meetbaar is. Afgezonderd telt dan als voornaamste zgn muzikale verschijnsel, het woord zegt het al: maat (lees ook: ritme). Ander – apart genomen - verschijnsel: toon(hoogte). Aldus wint aandacht voor wat stuk-voor-stuk zgn rigoureuus valt te verklaren het echter prompt van wat bij-elkaar relevant is. Vergelijkbaar mank gaat m.i. overigens **Singing in the brain, Over de unieke samenwerking tussen muziek en de hersenen** (Atheneum-Polak & Van Gennep, 2017) door Erik Scherder. Is zo te lezen een reuze enthousiaste man, dat wèl, maar o.a. op dat “unieke” valt stellig nogal wat af te dingen.

Om zijn reductionistische procedure aannemelijk te maken wijst Honing

alternatieve visies op muziek [àf, zoals] ‘muziek als taal’[. p. 41]

Daarvoor beroept hij zich op de gangbaar geworden indeling van taal(kunde) in syntaxis en semantiek. Volgens Honing

is een van de belangrijkste verschillen tussen taal en muziek – om niet te zeggen het **belangrijkste** verschil [– ...] dat in muziek de notie van semantiek ontbreekt. Waar taal met alle gemak kan verwijzen naar een object of een concept, speelt dat bij muziek geen rol van betekenis.[p. 43]

Ik vermoed dat Honing ook voor zijn taalopvatting ‘de zaak’ omdraait. Hoe dan ook laat hij pragmatiek onvermeld. Mijn idee is daarentegen zelfs radicaal dat taal slechts pragmatisch relevant valt te duiden, met als samenvatting: èlk teken is een verzoek tot inschikkelijkheid (Engels: every sign is a request for compliance; [Semiosis & Sign Exchange: design for a subjective situationisme](#), Wisse, 2002). Kortom, taal betreft àlles dat een subject (lees ook: persoon, individu) voortbrengt, inclusief ensceneert, om een ander subject, maar overigens ook – en vooral – zichzelf, te beïnvloeden, willekeurig waarvoor. Volgens mijn opvatting is óók muziek daarom wel degelijk taal. Voor – nader – begrip van èlk verschijnsel, dus muziek zeker niet uitgezonderd, is ontleding uiteraard onontkoombaar. Nogmaals, de resp. reducties door zowel Honing als Scherder miskennen pragmatiek. Aan veronderstelde deelverschijnselen waartoe zij zich beperken, kan afzonderlijk natuurlijk eindeloos worden onderzocht, maar door zulke analyses raakt synthese onmogelijk.

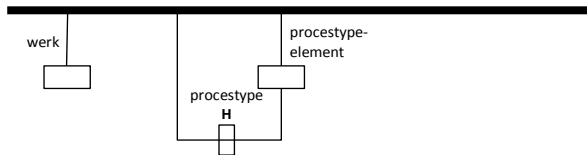
Wat feitelijk pragmatisch is, vergt voor deugdelijk begrip enzovoort passende ... pragmatische “methododes en technieken.” Een korte inleiding tot gedragskundige ontleding heb ik geschetst in [Geef mij ajb even de pindakaas!](#) (2016). Nota bene, als voorbeeld had ik daar netzogoed iets-met-muziek kunnen nemen, zij het dat wat geschreven staat ... niet klinkt.

66.59

Nav je recente opmerkingen heb ik de – eerste vier delen uit de – reeks **Werk in uitvoering** wederom bekeken. Vanaf [Werk in uitvoering - 3](#) is opdracht als uitgangspunt vervallen. De opzet is daardoor alweer algemener bruikbaar, want die verdere modellen bieden tevens “de mogelijkheid [...], dat zo’n opdracht pas op een later tijdstip komt, dwz nadat (een) werk reeds begon, of zelfs gereed is.” Als een exemplaar van werk komt aldus o.a. het-komen-tot een opdracht c.q. formele overeenkomst/contract in aanmerking.

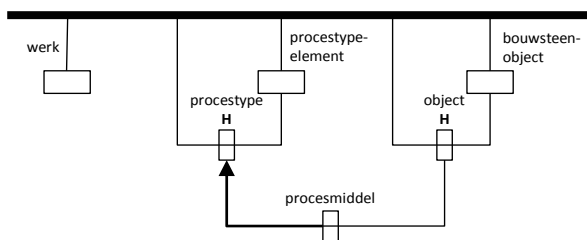
Als antwoord op je huidige vraag volstaat daarom een zeer beknopte selectie plus bewerking. Zet je ajb schrap voor abstractie op z’n informatiekundigs.

Als ik je goed begrijp, bestaan er voor (bouw)contracten enkele genormeerde zgn vormen. Ik stel me dan voor, dat de mogelijke contractpartijen volgens één van die vormen naar hun beoogde contract toe 'werken.' Zo ja, dan geldt de contractvorm in kwestie voor dat zgn werk feitelijk als processtype. Als je hier naar figuur 1 kijkt, moet je daarom a. bij <werk> denken aan de voorbereidingen voor een specifiek contract en b. bij <processtype> aan de verzameling contractvormen waaruit je ad a een keuze kunt maken.

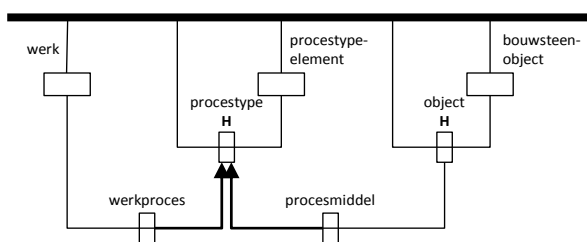
figuur 1

Voor een bepaald processtype kunnen objecten als procesmiddelen beschikbaar zijn, zoals figuur 2 aangeeft. Ook een sjabloon voor een – onderdeel van een – formeel contract kan allereerst algemeen als zo'n <object> verschijnen om vervolgens als <procesmiddel> te zijn aangewezen (in dit geval dus passend voor een bepaalde contractvorm zoals tot uitdrukking gebracht als processtype).

figuur 2

In figuur 3 zie je dat je voor een <werk> kunt aangeven, dat het een <werkproces> volgens een <processtype> is. Via het desbetreffende exemplaar van processtype zijn tevens relevante objecten-als-procesmiddelen toegankelijk, enzovoort.

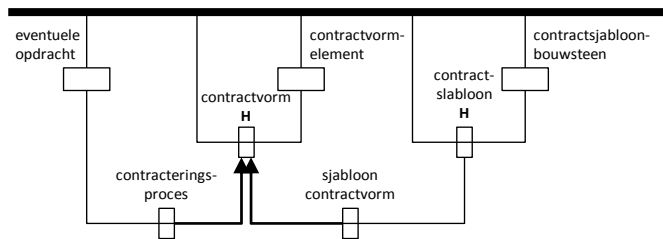
figuur 3

Ik weet niet of figuur 4 je helpt ter verduidelijking, maar daarin heb ik toegespitste termen opgenomen. Nota bene, de structuur van het model is vergeleken met figuur 3 echter ongewijzigd.

De feitelijke contractdelen volgens sjablonen zijn hier nog niet gemodelleerd; dat zouden ipv procesmiddelen dan (werk)procesresultaten zijn, een onderscheid dat vanaf [Werk in uitvoering - 2](#) geldt.

Let wel, figuur 3 – en dat geldt dienovereenkomstig dus voor figuur 4 – ziet af van talloze mogelijkheden, waaronder documentaire, die tot dusver in de reeks **Werk in**

uitvoering gemodelleerd staan. Indien je je tot sjablonen tot en met standaardteksten voor contractvormen wenst te beperken, is dat overigens nog niet zo gek.

figuur 4

66.60

Mag ik me opmerkingen veroorloven over wat in eerste aanleg zeker niet mijn vakdiscipline is? Mijn vader, jouw grootvader dus, zou prompt ernstig bezwaar gemaakt hebben.

Wat mij zgn wetenschappelijk aan muziek interesseert, zeg maar jouw vak, ben ik geneigd pragmatiek te noemen. Daarin klinkt vooringenomenheid door. Ik heb immers een zelfs radicaal pragmatische opvatting over taal (hoofdstelling: èlk teken is een verzoek tot inschikkelijkheid) en o.a. muziek vind ik taal(gebruik). Haha, is het toch óók mijn vak.

Verklaringen van muziek waaraan pragmatiek ontbreekt, schieten m.i. dus tekort. Daaraan heb ik me onlangs geërgerd. Zie **aantekening 66.58** voor een kort verslag. Aan mijn kritiek heb ik een m.i. opbouwende aanwijzing toegevoegd. Hoe dan wèl? Heb je er voor een eventueel proefschrift over muzieksemiotiek iets aan? Oh ja, het eerste voordeel van muziek-als-taal is al meteen, dat categorisch ònderscheid tussen taal en muziek geldt als een pseudoprobleem (waarvan oplossing dus verder géén aandacht verdient).

66.61

In zijn brief dd. 20 december 2018 aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal schetst de minister voor Medische Zorg en Sport zijn visie op elektronische gegevensuitwisseling in de zorg. Hij ziet “de uitdaging” er vooral in, en dàt is – hoewel ik ziek word van dat woord “uitdaging” – m.i. terecht, dat “alle beroepsgroepen [...] hun eigen taal [spreken] en die moet op elkaar worden afgestemd in alle mogelijke gegevensuitwisselingen.” Overigens drukt hij zich daarover, over taal gesproken, nogal verwarrend uit. Het is natuurlijk zo, dat respectievelijke talen, meervoud dus, op elkaar afgestemd moeten zijn.

Van de passende oplossing voor dat, vooruit, probleem blijkt de minister echter nog helemaal géén benul te hebben. Hij zoekt het nog ouderwets, en voorspelbaar vergeefs, in “verplichte, eenduidige afspraken over taal[,] dat wil zeggen [dat] iedereen dezelfde taal spreekt.” De minister kondigt daartoe aan “standaard ‘bouwstenen’ [te zullen] vaststellen die verplicht moeten worden gebruikt zodat voor belangrijke begrippen [...] altijd dezelfde taal wordt gebruikt.”

Wat is de oplossing(srichting) wèl? Zulke verschillende talen zijn er niet voor niets. Pogingen tot standaardisatie, zeg ook uniformering, tot één en dezelfde taal pakken daarom prompt averechts uit. De òmgekeerde aanpak is pas productief. Nota bene, reële verschillen tussen betekenissen verdienen erkenning. Aldus luidt de opgave

om die verschillen eenduidig tot uitdrukking te brengen. Dat lukt zelfs stelselmatig door consequente explicitering van context. Daar bestaat allang een methode voor: [Metapatroon](#).

De minister schrijft over “informatiestandaarden [als] afspraken over taal en techniek” resp. “verplicht gebruik van bouwstenen voor taal en techniek.” Hij lijkt er zoiets als nevensgeschikt belang aan te hechten. De talige ordening moet echter voorrang krijgen; daarvan afgeleid gelden technische voorzieningen. Anders dreigt voor de zoveelste keer, dat feitelijk exclusieve aandacht voor technische middelen de noodzaak verdringt van maatregelen voor beheersing van stelselmatige betekenissenvariëteit.

De minister “geef[t] alle betrokkenen drie maanden de tijd om [...] tot een roadmap te komen van [...] (te verplichten) standaarden.” Ik neem maar aan dat hij met “roadmap” een voorstel, plan oid bedoelt. Toe maar, “drie maanden.” Ga jij je er als hoofd Bureau Forum Standaardisatie mee bemoeien? Wat mij betreft doet zich voor (B)FS de zoveelste aanleiding, herstel, kans voor om te wijzen op conclusies en aanbevelingen die alweer bijna tien jaar geleden (!) zijn opgenomen in [Semantiek op stelselschaal: issues en oplossingsrichtingen](#). Of blijf je volharden in, je mag kiezen, onbenul of nalatigheid?

Ik wens je graag alvast een voorspoedig nieuwjaar.

[Op 23 december 2018 verzonden met als onderwerp: kerstgedachte.]

66.62

Wat de minister voor Medische Zorg en Sport, zie zijn brief dd. 20 december 2018, hopeloos verwacht met, zeg maar, eenduidigheid van taal(gebruik) is “eenheid van taal.” Er zijn èn blijven nu eenmaal taalverschillen. Betekenissen ontstaan, wijzigen, verdwijnen ..., vaak volgens onveranderde woorden (maar dankzij aangepaste context steeds eenduidig interpreteerbaar). Wat hij “een grote opgave” noemt, wat dus voor die illusoire “eenheid van taal” z.i. met “een gemeenschappelijk woordenboek” verzekerd moet zijn, is op die manier zelfs een onmogelijke opgave. Nee, helaas niets nieuws. Voorts meent de minister, tja, het kan kennelijk altijd nog kortzichtiger, dat

leveranciers van in de zorg gebruikte ICT [...] afspraken over taal in hun systemen [moeten] inbouwen. Ik ga met het Nederlands Normalisatie Instituut (NEN) in gesprek of zij mogelijkheden zien om normen te ontwikkelen voor eenheid van techniek die passend zijn bij die afspraken over eenheid van taal.

Voor zover er nog een genadeklap nodig was voor mislukking van digitalisering, is het door betekenissen ‘in’ techniek te ‘gieten.’ Daarentegen moet zgn techniek juist willekeurige, ook nog eens veranderlijke, betekenissenvariëteit faciliteren. Maar dat vergt voor informatieverkeer op stelselschaal alleréerst zoiets als ontwerp van metastructuur van die variëteit, voilà, Metapatroon.

66.63

Verschil tussen gelijk hebben en gelijk krijgen is, zachtjes uitgedrukt, nog wat ingewikkelder. Nee, er bestaat géén algemeen geldige waarheid. Niets is overal en altijd werkzaam.

Daarentegen tellen omstandigheden (waarover tijd). In besef van zulke variëteit verschuift houvast naar methode voor relevante verbijzondering. Onvermijdelijk resulteert echter een onoverbrugbare communicatiekloof. Wie volgens zo’n methode tot ook nog eens veranderlijke betrekkelijkheid oproept, kan slechts op afwijzing

rekenen door iedereen die nog gelooft in absolute geldigheid van een kenobject. Dat is over en weer tragisch, zoals Aileen M. Kelly prachtig beschreven heeft in **The Discovery of Chance: The life and Thought of Alexander Herzen** (Harvard University Press, 2016). Kelly benadrukt dat Herzen (1812-1870) consequent evolutionair denkt. Volgens Herzen – ik waag hier een poging tot samenvatting – heeft ontwikkeling (lees ook: verandering) daarom géén vooropgezet, vast doel (of uitgangspunt om vanuit verval naartoe terug te keren); optimaal zijn wederzijds redelijke verhoudingen inclusief vermogen tot verdere veranderingen voor behoud van wat óók veranderlijk telkens geldt als onderlinge redelijkheid. Nòg beknopter stelt Kelly:

[E]volution [is] not a goal-directed process, but instead the by-product of adaptive responses to changes in local environments.[p. 342]

Voor zover Herzen een doel kent, gaat het hem dus niet om een – statisch – object, maar om een dynamische omgangs- c.q. verkeersmethode. Pas deze duiding maakt begrijpelijk hoe consequent Herzen is wat betreft middelen; feitelijk vallen ze samen met wat hij als doel beschouwt. Aldus blijft hij ònbegrepen voor wie het doel middelen heiligt. Kelly positioneert Herzen midden tussèn enerzijds progressieve, anderzijds reactionaire revolutionairen. Volgens aanhangers van beide stromingen schiet Herzen tekort, omdat hij weigert hùn kant te kiezen. Als Herzen ooit al, zoals Kelly aangeeft, “man in the middle” is geweest, verdwijnt hij naar de marge, een

isolation brought on by his opposition to the system builders of his age[. p. 39] Where Herzen differed from both groups was in his insights into what he called the “one-sidedness” of all ideologies [...], and his use of the method he described as speculative empiricism as a means of achieving a sense of progress – a grasp of living form undistorted by rigidity of principle.[p. 251]

Er is echter niets veranderd aan

the misuse of reason and logic [...] to distort reality and sanction what observation and experience show [...] to be unjust[. p. 291]

Mensen blijven de vergissing begaan, dat ze een onwrikbaar gedacht objectdoel kiezen èn dat radicale middelen geoorloofd, zo niet noodzakelijk zijn, om zo'n doel te bereiken. Daarmee zitten ze tweevoudig mis, vaak met desastreuze gevolgen (maar vooral ten koste van àndere mensen, zo handig zijn ze meestal ook wel weer). Voor evenwichtig advies zijn ze doof. Kelly's biografie van Herzen is helaas door en door actueel.

Inmiddels vind ik Herzens, zeg maar, contingentieeler ook informatiekundig belangwekkend. Naar mijn idee dient infrastructuur voor informatieverkeer ter bevordering van evenwichtige maatschappelijke verhoudingen. Pluriforme, veranderlijke verhoudingen tussen deelnemers aan maatschappelijk verkeer in hun onderling gevarieerde hoedanigheden naar wisselende omstandigheden vergen dito veranderlijke infrastructuur, dus

a structure flexible enough to effect a balance between the demands of social cohesion and individual liberty in response to the needs of a given historical context.[p. 250] Progress at all times and in all places [i]s an ad hoc affair, a matter of more or less imperfect adjustments, drawing on contingent resources with the aim of achieving a provisional equilibrium between competing needs and demands.[p. 470]

Dan verzekert een methode het verband tussen doel en middelen. Als methode (!) voor ordening van betekenisvariëteit heb ik [Metapatroon](#) ontworpen/-wikkelt.

Metapatroon faciliteert beheerste veranderingen. Tja, voor wie niets wil veranderen, is Metapatroon radicaal. En voor wie àlles wil resp. meent te moeten veranderen, niet radicaal genoeg. In Kelly's woorden:

Herzen incorporated the development of human societies into the domain of natural laws[, ...] urg[ing] his contemporaries to cease their pursuit of unattainable goals[, instead] adapting their ideals and their personal hopes to the contingencies of time and place.[p. 5]

Herzen zèlf trekt dus een grens, nota bene, waar hij middel niet met doel vindt stroken. De prijs daarvoor is dus verbanning naar – op z'n gunstigst – de marge. Er zit echter niets anders op dan wachten op gunstiger omstandigheden. Wie weet leest iemand dit ooit met de nodige en voldoende belangstelling èn voorkennis. Natuurwetten vat Herzen dus nogal betrekkelijk op:

[T]he search to reduce the universe and life to within it to a minimal set of laws was increasingly frustrated by a growing fascination with diversity [...] contribut[ing] to what can be seen as a paradigmatic change from a static to a developing view of the world[. pp. 40-41]

Bijgevolg,

[t]he discovery of diversity had come to pose severe methodological problems[. p. 43] Nature presents us with a world of infinite combinations, an endless proliferation of forms, grading imperceptibly into others[p. 44 requiring] the study of change and development[p. 45 from a] fascination with diversity, [an] insistence on the significance of difference[. p. 46]

Mijn bijdragen aan oplossingen in formele zin heb ik geplaatst onder noemers zoals subjectief situationisme, semiotische enneade en, nogmaals, Metapatroon. Op dergelijke manier(en) heeft Herzen m.i. overigens géén methodische bijdragen geleverd. Hoe dan ook, wat stelselmatig averechts werkt, is

trying to force [...] variety [...] into a model of unity[. p. 76] The truth reside[s] not in timeless absolutes but in the continuous flow of transient existence[. p. 379] We are simultaneously pilot, boat, and wave, inextricably meshed in processes we seek to control.[p. 423] We can exploit our freedom only by first coming to terms with the narrowness of our area of maneuverability in the interstices opened up by contingency[. p. 438] Only when we cease to measure our finite life by inappropriate criteria can we exploit our contingency and make it work for us [as] a matter of logical consistency[. p. 447]

Herzen bestrijdt

the despotic potential of all philosophical and political systems that laid claim to knowledge of the fundamental laws governing history and human societies.[p. 85]

Volledige ontsnapping aan – veronderstelling van – wetmatigheid bestaat overigens pràktisch niet. De uitweg heet dan zoiets als een metawet, dwz contingentie als onwetmatigheid van totale wetmatigheid. Ik noem dat situationisme. Wanneer zijn de omstandigheden – eindelijk – gunstig voor een informatiekundige paradigmawissel op z'n methodisch à la Metapatroon? Wat kan ik opbouwend ànders doen om gunstige omstandigheden te bevorderen dan blijven toelichten dat zulke omstandigheden feitelijk doel èn middel tegelijk – moeten – zijn? Anders werkt het niet. Zoals ik uit Kelly's biografie van Herzen begrijp, is reeds Herzen daarvan doordrongen. Minder hoopgevend is, dat zijn activisme tot dusver niets uitgemaakt heeft (of het moet als reactie op zijn werk zelfs het tegendeel zijn).

66.64

Filosofie van taal en tekst (Damon, 2002) betreft volgens Renè van Woudenberg

een poging om over betekenis na te denken **vanuit de problemen en de fenomenen zelf**. [p. 6]

Dat vind ik mislukt, omdat – ook – hij vertrekt vanuit semantiek, en pragmatiek dus overslaat. Zo stelt hij m.i. ten onrechte dat

woordbetekenis [...] het juiste niveau [is] om te beginnen met nadenken over linguïstische betekenis. Immers, woorden zijn de kleinste betekenisvolle eenheden van een taal. [p. 14]

Van Woudenberg kiest echter niet zozeer een “niveau,” maar veronderstelt een aparte categorie van tekens: woorden. Het lijkt alsof over “woordbetekenis” eenvoudiger – semantische – beweringen haalbaar zijn, om ze vervolgens te veralgemeniseren. Het probleem met zo'n procedure is uiteraard, dat andere zgn categorieën toch vooral, zeg maar, verwoordelijkt opgevat gaan worden. Ik zie juist radicaal af van vooropgezette categorisering. Ofwel, wat telt juist zo algemeen mogelijk voor be-teken-is? Precies, dat moet teken zijn. Op z'n pragmatisch duid ik betekenis als volgt: elk teken is een verzoek tot inschikkelijkheid; zie [Geef mij ajb even de pindakaas!](#) voor een zeer beknopte toelichting. Nota bene, op die manier komt pragmatisch overeen met dialogisch (zowel intra- als intersubjectief). Onder de noemer van semantiek, en de o.a. met dat ... woord verholde illusie van objectiviteit, gaat Van Woudenberg daar volkomen aan voorbij. Dat leidt tot gekunstelde verklaringen. Exemplarisch is zijn verwarring waar hij

de gedragstheorie van betekenis [p. 31]

bespreekt. Volgens Van Woudenberg

zou [...] het geval moeten zijn als deze theorie waar is[,] dat er bepaalde kenmerken zijn die eigen zijn aan alle situaties waarin een spreker een woord W in eenzelfde betekenis gebruikt **en** dat er bepaalde kenmerken zijn die eigen zijn aan de reacties die het gebruik van dat woord in die betekenis losmaakt bij de hoorder. [p. 31 Maar het] is [...] per definitie zo [...] dat mensen die spreken zich in een concrete situatie bevinden (algemene of abstracte situaties bestaan niet). Wanneer de betekenis van een [woord of een] zin gekoppeld is aan de concrete situatie van een spreker, dan zou dat betekenen dat een spreker in die situatie **maar één ding kan zeggen**. En dat is natuurlijk uitermate ongeloofwaardig. [p. 33]

Hier is de principiële vergissing, dat het teken in kwestie véél te beperkt opgevat is. Wat ook weer Van Woudenberg aanwijst als woord – of zin – geldt naar mijn idee slechts als onderdeel van een teken, te weten een signatuur. Er is tevens altijd een context. En een signatuur is pas samen met een context (en een intext) een teken. Context betreft vaak enscenering. De ervaring van de situatie waarin iemand iets zegt, telt als context mee. Als formele uitbreiding van wat Charles S. Peirce aangeeft als triade plus grond heb ik de zgn semiotische enneade opgesteld. Wat Van Woudenberg op basis van louter één en steeds dezelfde signatuur inderdaad onmogelijk kan verklaren, is reële betekenisvariëteit. Hij kijkt echter nooit verder dan zo'n signatuur. Door dat consequent wél te doen, lost het probleem van meervoudigheid als het ware op. Dezelfde signatuur met verschillende contexten geeft verschillende ... betekenissen. Hij zoekt in – wat ik noem – signatuur vergeefs naar situationele beschrijving. Maar daartoe kan een signatuur ook helemaal niet 'dienen.' En daarom kijkt, luistert enz. een subject voor een teken stelselmatig altijd

verder dan een signatuur. Van Woudenberg verschuift zijn horizon echter slechts van woord naar zin,

[w]ant zinnen zijn de kleinste linguïstische eenheden waarmee een complete taalhandeling kan worden verricht.[p. 37]

Nee, èlk teken betreft een “taalhandeling.” Voor zover aanduiding volgens locutie, illocutie en perlocutie relevant zijn, herken ik er hoogstens zoiets als momenten van dia-enneadische dynamiek in. Illocutionair is dan de bedoeling van de spreker, locutionair wat de spreker voortbrengt resp. de hoorder waarneemt en perlocutionair het er mede door bepaalde gedrag door de hoorder. Ofwel, ze passen slechts in overkoepelend pragmatisch verband.(dat zònder identificatie van desbetreffende context ònbegrijpelijk blijft). In context ziet Van Woudenberg echter een gevaar. Terwijl hij beseft

dat een zin gebruikt kan worden voor het verrichten van elke illocutionaire handeling [afhankelijk van] een bepaalde context [waarin een dienovereenkomstige] code van kracht [is, p. 44]

trekt hij daaruit niet de conclusie om context tot ònderdeel van het teken in kwestie te verklaren. Sterker nog, hij versterkt kortzichtigheid nog eens èxtra:

Deze problemen kunnen [...] eenvoudig worden ontweken door zinsbetekenis te identificeren met het **standaard** illocutionaire handelingspotentiaal, d.w.z. met die illocutionaire handelingen die door het uitspreken van een zin kunnen worden verricht **enkel en alleen** wegens de linguïstische eigenschappen van die zin en niet dankzij speciale ad hoc codes.[p. 45]

Als illusie geldt kennelijk, dat

men afziet van context[. p. 46]

Dat gebeurt wellicht in de verwachting van overzichtelijker theorie, maar ook dàt is natuurlijk valse schijn. Wat Van Woudenberg met zoveel ... woorden vergaand uitsluit, is pragmatiek. Hij komt echter niet uit onder erkenning van verband tussen “betekenis en bedoeling” en, inderdaad,

hoe meer context er voor nodig is, wil het duidelijk zijn wat iemand bedoelt te zeggen door het uitspreken van een bepaalde zin, hoe groter de afstand tussen zinsbetekenis en sprekersbedoeling.[p. 79]

Nogmaals, wat hem ontgaat, is dat de spreker een teken samenstelt (en de hoorder in kwestie ontleedt wat z/hij op haar/zijn beurt als teken beschouwt). Als tekenonderdelen stemt – allereerst dus – de spreker signatuur en context onderling af. Op zichzelf betekent een signatuur immers niets. Dat geldt ook voor context. Wat betekenisvol pas telt, is hun samenstelling. Dus,

[h]eel veel gesproken taaluitingen zijn voor een goed begrip direct afhankelijk van (kennis van) een specifieke context[. p. 79]

sterker nog, dat geldt voor àlle “taaluitingen” (en zoiets als betekenisvol “**standaard** illocutionaire handelingspotentiaal” is onzin; Van Woudenberg laat na op tegenstrijdigheid te wijzen).

Ik onthoud me hier van verdere opmerkingen over de taal- resp. tekenopvatting van Van Woudenberg. Hij blijft “fenomenen” in een semantisch keurslijf persen dat pragmatisch nu eenmaal niet kàn passen. Vooralsnog gangbare wetenschap is dat helaas wel.

66.65

De hoogtijdagen van het kubisme in de beeldende kunst zijn alweer ruim honderd jaar voorbij. Voor informatiekunde komt de stroming die een oplossing probeert te vinden voor vergaand vergelijkbare modelleerproblemen maar niet op gang. Sterker nog, informatiekundig bestaat zo'n oplossing stelselmatig wèl, omdat daarvoor überhaupt géén figuurlijke afbeelding geldt.

In **Cubism** (Thames and Hudson, 1966) stelt Edward F. Fry dat onder die noemer een breuk aan de orde is met

the classical norm for [...] figure, and the spatial illusion of one-point perspective.[p. 13]

Dat komt er volgens Fry op neer

to treat [a] body more conceptually[, i.e.,] as the reduction of [...] anatomy to geometrical lozenges and triangles, as well as in the abandonment of normal anatomical proportions[, p. 13] combin[ing] multiple viewpoints into a single form[. p. 15]

De kwalificering met conceptueel vind ik echter misleidend. Ja, Metapatroon is nadrukkelijk wèl een informatiekundige voor zgn conceptuele modellering; er komt immers helemaal géén figuratie aan te pas. Een (af)beeldend kubistische kunstenaar blijft echter wel degelijk figuratief werkzaam. Omdat z/hij kiest voor meervoudig perspectief, veronderstelt z/hij kennelijk zoiets als facetten en met zulke nogal gelijkvormige deelfiguren stelt z/hij dan – een suggestie van – de multiperspectivistische figuur samen. Dat wekt inderdaad gauw de indruk van een puzzel of, beter gezegd, raadsel. Daarom beperken kubisten zich aanvankelijk doorgaans tot facetgewijze afbeelding van een gering aantal objecten, zelfs vaak van slechts één object. Daardoor lijken de verschillende perspectieven vanuit zo'n object zèlf te komen. Verder abstraherend geldt kubisme als

the formal language used [...] to create a highly structured aesthetic object.[p. 20]

Aldus mondt voortgezet kubisme uit in steriliteit, dwz

an autonomous, internally consistent style with a new formal vocabulary of its own [rather than] a means for describing the [...] world.[p. 24] This reflexive attitude, in which the subject of art is its own formal language, may well deserve the epithet 'mannerist' in the pejorative sense.[p. 41]

Tja, dat afwijzend oordeel vind ik thans van toepassing op informatiekunde die helaas nog steeds strikt tèchnisch als informatica wordt beoefend. Volgens Metapatroon betreft – zoiets als – perspectief echter steeds feitelijk (!) een specifieke samenloop van object (lees ook: subject) en situatie; een ob- resp. subject kan in allerlei situaties verkeren, voilà, meervoudig perspectief (en voorts, over gelijkvormigheid gesproken, door veronderstelde recursiviteit van samenloop is zo'n conceptueel model in theorie grenzeloos).

November – december 2018, webeditie 2018 © Pieter Wisse